

श्री त्रैलोक्यदीपिका-

वाले

॥ श्रीबृहत्संग्रहणीसूत्रम् ॥

: छायावी प्रसिद्ध इत्यादि :
१९७७-७८ ई.स. मु.प्र.

श्रीचन्द्रमहर्षिप्रणीतः—
श्री त्रैलोक्यदीपिका—
याने

॥ श्रीबृहत्संग्रहणीसूत्रम् ॥

[गाथार्थ-समेतम्]

कच्छ-वागड देशोद्धारक परम पूज्य दादाश्री ज्ञानविजयज
महाराज साडेभना शिष्यरत्न प्रशांतभूति मुनि महाराज
श्री हीरविजयज महाराजना शिष्यरत्न आचार्य महाराज
श्रीमद् विजयकुनकुसूरीश्वरजना सद्गुपदेशथी—

: छापी प्रसिद्ध करनार :
कच्छ-पत्री जैन संध.

: संशोधक :

सूरिपुरंदर आचार्यद्वेषेश श्री १००८ श्रीमद् विजय-
कुनकुसूरीश्वरजना लघु विनेय पं. दीपविजयज महाराज.

: सहायक :

१ कच्छ-पत्री जैन संध.
२ शा. देवजबाध भेषशी कच्छ-पत्री.
३ शा. दामज नदवज लभमशीबाध कच्छ-पत्री.

संवत् २००६]

[छ.स. १६५३

भ्रत (नकल)
५००

किंमत

15/-

: सुप्रसिद्ध :

महोता अमरयंढ अहोयरदास
श्री अहादुरसिंहल प्रि. प्रेस
पा वी ता ल्या (सौ रा ७२)

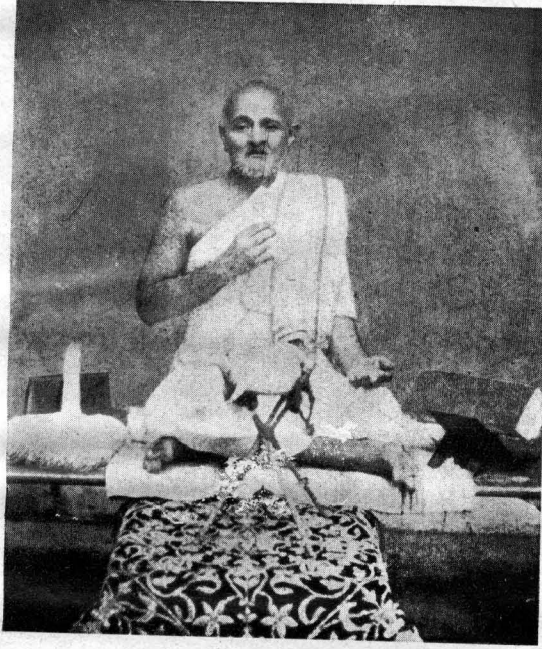

परम पूज्य शांतभूति आलखल्यारी कच्छ-वागड देशोद्धारक १००८ आचार्यदेव
श्रीमद् विजयकनकसूरीश्वरल महाराज

जन्म संवत्
१९३६
(पक्षांसवा)

द्विहा संवत्
१९६२
(लीभासर)

पंचासपद
१९७६
(पाखीताण्डा)

उपाध्यायपद
१९८५
(भोयण्डी)

आचार्यपद
१९८६
(अभदावाद)

आ हेराटा कच्छ-पत्रीना श्री जैन संघ तरक्षणी गुड दर्शनाभिवाषीअने भाटे
प्रभट करवाभां आवेल छे.

સ મ ર્ પ ણુ

કચ્છ-વાગડ દેશોદ્ધારક શાન્તમૂર્તિ આખાલખ્તહચારી પ્રાતઃસ્મરણીય પરમ-
પૂજ્ય પરમ ગુરુવર્ય આચાર્યદેવેશ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી વિજયકનકસૂરીશ્વરજી
મહારાજ સાહેબ! આ પંચમકાળમાં પણ આપ શુદ્ધ ચારિત્ર પાળી
રહ્યા છો, તે ચતુર્વિધ સધળા સંઘમાં પ્રખ્યાત છે. જે ચારિત્રની
છાપે અજ્ઞાન એવા મને પણ ઓર અસર કરી. જેથી આ
અસાર-સંસારનો પ્રયત્નપૂર્વક ત્યાગ કરી આપ સાહેબને
ચરણે આ જીંદગી અર્પણ કરી રત્નત્રયીનો જે અપૂર્વ
લાભ મળ્યો તે સર્વ આપ સાહેબને આભારી છે. તે
ઋણુ સર્વથા ચૂકવવા જેટલું સામર્થ્ય મારામાં
નથી. તથાપિ કંઈક અંશે ઋણુથી મુક્ત થવાને
માટે આ ત્રૈલોક્યદીપિકા નામનું લઘુ
પુસ્તક આપ સાહેબને સમર્પણ કરી
મારા આત્માને કૃતાર્થ માનું છું.

સંવત ૨૦૦૬

પોષ વદ ૫

કચ્છ-શ્રી ભદ્રેશ્વરજી

(વસઇ) તીર્થ

લી૦ ભવદીપ,

લઘુ વિનેય દીપવિજયજી.

પ્રસ્તાવના

મૂળ અને છેડા વિનાના સંસારમાં પરિભ્રમણ કરતા સર્વે જીવો એકાન્તિક અને આત્મતિક એટલે સદાકાળ ટકી રહે તેવા સુખને ઇચ્છે છે. પરંતુ તે સુખ માનવ કે વિશેષ સુખી ગણાતા દેવભવમાં નથી. કારણ કે તે સુખો પણ સુખાભાસ હોઈ તે વિનશ્વર છે. તો પછી તે સુખ ક્યાં છે? તે પ્રશ્ન સદાજ ઉદ્ભવે છે. તો તેના ઉત્તરમાં તે સુખ મોક્ષ સિવાય બીજું નથી. “ સુરગણ સુખ ત્રણ કાળનાં રે, અનંતગુણું તે કીધ રે; શિવ વસિઆ. અનંત વર્ગ વર્ગિત ક્રિયાં રે, તો પણ સુખ સમિધ રે. ॥ શિવ ॥ ૧ ” અને તે મોક્ષ રતનત્રયી (જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર) સાધ્ય છે. તેમાં પણ પ્રથમ જ્ઞાન (સદ્જ્ઞાન) મુખ્ય કહ્યું છે. પદ્મં નાણં તર્ઓ દયા (દશવૈકલિક ચતુર્થ અધ્યયન). જ્ઞાન પાંચ બેદવાણું હોવા છતાં બીજા જ્ઞાનેનો વ્યવહાર પણ શ્રુતજ્ઞાનથી જ થતો હોવાથી અપેક્ષાએ તેની મુખ્યતા છે, અને તે શ્રુતજ્ઞાન મેળવવા માટે તેના સાધનોની પણ તેટલીજ આવશ્યકતા છે.

જ્ઞાનપ્રાપ્તિ માટે પુસ્તકાદિ એ સાધન (કારણ) છે અને તેથી જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તે સાધ્ય (કાર્ય) છે. તે પૈકીનું આ ત્રૈલોક્યૂદીપિકા કે જે વૃહત્ (મોટી) સંગ્રહણી નામે પ્રખ્યાત છે, તે પણ એક છે. પુર્વે વિસ્તાર તથા સંક્ષેપાર્થવાણાં અનેક પુસ્તકો લખાયાં (છપાયાં) છે. તથાપિ બાહજીવો (અલ્પ બુદ્ધિવાળાઓ) ને આ માત્ર શબ્દાર્થથી પણ લાભ થવા સંભવ છે. જેથી મુમુક્ષુ આત્માઓ કાળજીપુર્વક અભ્યાસ કરી જ્ઞાન મેળવશે. તો અમારો પ્રયત્ન સફળ થયો માનીશું. જિનેશ્વર ભગવાનના આગમો દ્રવ્યાનુયોગ ૧, ચરિતાનુયોગ ૨, ગણિતાનુયોગ ૩, ધર્મકથાનુયોગ ૪, એમ ચાર યોગમાં વહેંચાયેલા છે. તેમાં આ મોટી સંગ્રહણી મુખ્યતથા ગણિતાનુયોગમાં ગણાય છે અને તે ગણિતાનુ-યોગને કેટલાક શ્રદ્ધાહીન શુષ્કજ્ઞાનીઓ વખોડી કાઢે છે. પરંતુ જે તેઓ જાડા ઉતરી વિચારે તો ગણિતાનુયોગ એ ચંચળ ચિત્ત (મન) ને સ્થિર કરવામાં અમોઘ સાધન છે.

જે ચક્રવર્દિ વ્યાજ વિગેરેના હીસામ, ગુણાકાર, ભાગાકાર, સરવાળા, બાદબાકી, કરનારને અનુભવસિદ્ધ છે, તેમ અહીં પણ પૂર્વ-પદ્યોપમ-સાગરોપમ વગેરે ગણતરી તેમજ દેવલોક-નારકીના પ્રતર, પ્રતરના આયુષ્ય, દેહમાન વગેરેની વિચારણા કરતાં મન સ્થિર થવાથી જ તે બરાબર બંધ-ખેસતા આવે છે (વિચારી શકાય છે). આ સંબંધમાં બહુ-બહુ લખવા જેવું છે, પરંતુ લઘુ પુસ્તકની પ્રસ્તાવના લાંબી થઈ જાય તેવા ભયથી ટૂંકાણુમાં જરૂર પુરતું જણાવેલ છે. ગ્રંથની શરુઆતમાં મંગલ અભિષેચાદિ જણાવી દેવ-નારકનાં નવ, નવ, એટલે ૧૮ અને મનુષ્ય તથા તિર્થંચના આઠ, આઠ, એમ ૧૬ એટલે

એકંદ્રે ૩૪ ચોત્રીશ દ્વાર સંક્ષેપથી જણાવી પ્રથમ ગાથા ત્રીજીથી ૨૦૦ સુધીમાં દેવોનાં નવ દ્વાર અને ગાથા ૨૦૧ થી ગાથા ૨૫૯ સુધી નારકીના નવ દ્વાર અને ગાથા ૨૬૦ થી ૨૮૩ સુધી મનુષ્યના આઠ દ્વાર તેમજ ગાથા ૨૮૪ થી ૩૧૧ સુધી તિર્થંચના આઠ દ્વાર એમ ચોત્રીશ દ્વાર વિસ્તારપૂર્વક વર્ણવી ત્યારપછી ગાથા ૩૧૨ થી ૩૪૯ સુધી (ત્રંચની સમાપ્તિ) સુધી પ્રકીર્ણક-વેદ, ત્રણ પ્રકારનાં અંગુલ, જીવાયોનિ, કુલકોટી, સચિત્તાદિ ૩, સંવૃત્તાદિ ૩ અને હતગભાં, શંખાવર્તા વંશીપત્રાદિ ૩ પ્રકારી યોનિઓનું અને ત્યારબાદ ગાથા ૩૨૬ માં આયુષ્યઅંધ, અબાધાકાલ, અંતસમય, અપવર્તન, અનપર્તન, ઉપક્રમ તથા નિરુપક્રમ એમ સાત આખતો સંક્ષેપથી જણાવી ગાથા ૩૨૭ થી ૩૩૭ સુધી વિસ્તારપૂર્વક સાતે વસ્તુનું વર્ણન કર્યું છે. તેમાં ૩૩૭ મી ગાથામાં ઉપક્રમ સાત પ્રકારે લાગવાથી ઘણા વખતમાં ભોગવવા યોગ્ય આયુષ્યકર્મનાં દળીયાં અદ્વકાળમાં ભોગવાઈ જાય તે વર્ણવેલ છે.

દૃષ્ટાંત ૧ લું. દોરડાને એક છેડાથી બીજા છેડા સુધી બળવામાં વધારે વખત જાય છે, અને ધુંચળું વાળી અગ્નિમાં નાંખવાથી જલ્દી બળી જાય છે.

દૃષ્ટાંત ૨ જું. કપડાને ભીંજવી સંકેલી (વાળી) રાખવાથી તેને સુકાતાં વધારે અને પહોળું કરી સુકાવવાથી તે જલ્દી સુકાઈ જાય છે, તેમ ઘણા કાળ સુધી ભોગવવા યોગ્ય આયુષ્યકર્મનાં દળીયાં ઉપક્રમ લાગવાથી અદ્વકાળમાં ભોગવાઈ જાય છે, અને તે સાતે પ્રકાર ઉપર દૃષ્ટાંતો પણ વિસ્તારવાળી સંગ્રહણીમાં આપ્યાં છે. તે જણાવવાની ભાવનાવાળાઓએ ત્યાંથી જોઈ લેવું. ત્યારપછી પર્યાપ્તિ, પ્રાણ, સંજ્ઞા ૪-૧૦ તેમજ ૧૬ તેમાં ચાર અને દશ સર્વે સંસારીજીવોને સોળ સંજ્ઞા મનુષ્યોનેજ હોય તે બતાવેલ છે. ત્યારપછી ગાથા ૩૪૩માં શ્રી ચંદ્રમુનિવરે પોતાના નામ નિર્દેશ સાથે પોતાની લઘુતા જણાવી છે, તેમ જ તેઓશ્રીની જ્ઞાનરૂચિ પણ વાંચકોને સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. તેઓશ્રી જણાવે છે કે, પૂર્વના મહાપુરુષોએ, ૫૦૦ તેમજ ૪૦૦ ગાથા લગભગની બૃહત્ સંગ્રહણીઓ રચેલ છે, તે ઉપરથી સ્વ અને પર (સંક્ષેપરૂચિ આત્માઓ) ને જણાવવાને માટે સંક્ષેપમાં (ગાથા ૩૪૯) રચી જણાવેલ છે. ત્યાર બાદ ૨૪ દ્વારની ગાથાઓ બે, અને અદાર ભાવરાશીની ગાથા ૧ તેમજ એક મુહૂર્ત (બેઘડી) ની ૧૬૭૭૨૧૬ આવલીકાની ગાથા એક, તેમજ ગાથા ૩૪૮ માં એક મુહૂર્તમાં ક્ષુલ્લકભવો ૬૫૫૩૬, તેમાં એક ક્ષુલ્લકભવમાં ૨૫૬ આવલિકા એટલે ૨૫૬ આવલિકાનો એક ક્ષુલ્લકભવ થાય છે, તે બતાવી ગાથા ૩૪૯માં પોતાના ચુરુદેવ મતધારી શ્રી હેમચંદ્રસૂરીશ્વરનું નામ જણાવી અન્થ સમાપ્ત કરેલ છે.

આ પુસ્તક ‘શ્રી મુક્તિ-કમલ-જૈન મોહનમાળા’ તરફથી પ્રગટ થએલ ‘શ્રી બૃહત્સંગ્રહણી સૂત્રમ્’ ઉપરથી તૈયાર કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે.

લી૦ આરાધ્યપાદ સૂરિપુરંદર આચાર્યદેવેશ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી વિજયકનકસૂરીશ્વરજી પાદપદ્મરેણુ વિનેય પં. દીપવિજય. શ્રીભદ્રેશ્વરજી (વસાઈ) મધ્યે.

श्री बृहत्संग्रहणी शुद्धि पत्रक

पातुं	दीटी	अशुद्ध	शुद्ध	पातुं	दीटी	अशुद्ध	शुद्ध
१	१३	तहवीणं	तह्ववीणं	२७	२६	गर्भं न	गर्भं न
३	२२	अगीआरमां	अगीआरमा	२८	२	देवलोकां न	देवलोकां अंत
४	१५	कफपावतंसक	कफपावतंसक				सुधी
५	२७	छवित्यारा	वित्यारा	२९	१३	सर्वाथसिद्ध	सर्वार्थसिद्ध
६	१६	वायुकुमारना	वायुकुमारनां	३०	२	रिसर	रिसर
७	२२	किंपुरिसे	किंपुरिस	३१	२१	छेवहृ	छेवहृ
१२	२	तसंति	तरंतु	३२	२२	इहइ	इहयं
१४	८	तिपडोयारा	तिपडोयारा	३३	४	योगीश्वर	योगीश्वरना
१५	१६	वाणां	वाणा	३४	४	देवलोकां	देवलोकां
१६	२३	सेराभखडि	सेसंखडि	३५	२०	अने	अने
१७	३१	धयुं	धयु	३६	१५	१३२०००	१३२०००
१८	१	वैभनकना	वैभानिकना	३७	५	त्रीणतो	त्रीणतो
१९	६	पडेलां	पडेला	३८	२२	रहित	रहित
२०	७	समुद्रमां	समुद्रमां	३९	२६	नारका	नारका
२१	१६	पयाडिथुंती	पयाडिथुंती	४०	२४	थयेलो	थतो नथी अने
२२	१७	संभ्यां	संभ्या	४१	२४	शुद्धं शुद्धं	शुद्धं शुद्धं
२३	२०	दोंगभि	दोंगभि	४२	११	हयगब्भा	हयगब्भा
२४	२८	सिण्णाणं	सिण्णाणं	४३	१३	शंभावर्त	शंभावर्ता
२५	३	देवानां सुकूट	देवाना सुकूटो	४४	१६	मनुष्योने	मनुष्योने न
२६	२८	उडु	उडु			डोय न छे	डोय छे

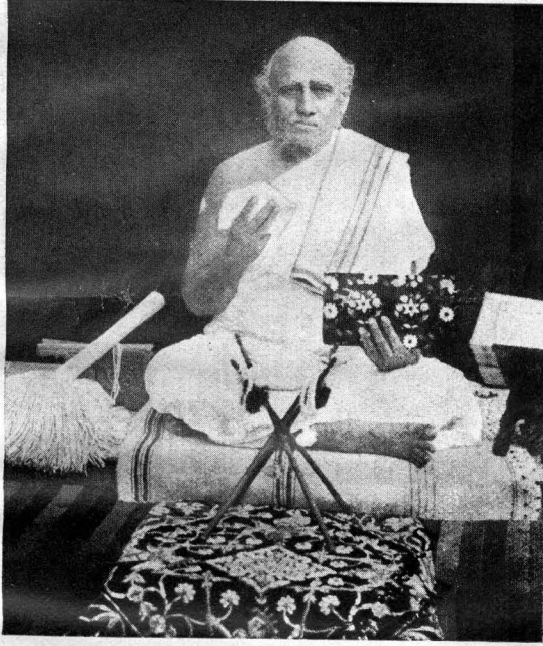
વિષયાનુક્રમ

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	ચારે નિકાયના દેવોનાં આયુષ્ય	૧ થી ૪
૨	ભુવનપતિનાં ભુવનો-વ્યંતરનાં નગરો	૪ થી ૯
૩	જ્યોતિષી દેવો તથા વિમાનોનું વર્ણન... ..	૯ થી ૧૭
૪	વૈમાનિકદેવોનાં વિમાનોનું વર્ણન તથા દેહમાન	૧૭ થી ૨૬
૫	ઉપપાત તથા ચ્યવનવિરહકાલ તથા-સંખ્યા	૨૬ થી ૨૭
૬	ગતિઆશ્રયી તથા કેવા પ્રકારની ક્રિયા કરનાર, કોણુ કોણુ કયા દેવલોકે સુધી જાય	૨૭ થી ૨૯
૭	સંધમણુ, સંસ્થાન તથા દેવો આયુષ્ય પુરું કરી કયાં ઉત્પન્ન થાય તેની વિચારણા	૨૯ થી ૩૧
૮	કામભોગના સુખ કરતાં વીતરાગપણુના સુખની અનંતતા	પા. ૩૧
૯	દેવદેવીઓનું ઉપર જઈ શકવું તથા અપરિગ્રહિતા દેવીઓના વિમાન તથા વિષયનું વર્ણન	૩૧ થી ૩૨
૧૦	દેવોની લેક્ષ્યા, વર્ણુ, કેટલે વખતે આહાર લ્યે, દેવોને ઓળખવાનાં ચિન્હો તેમજ કયે કારણે અત્ર નથી આવતા અને આવે તો કયે કારણે?	૩૨ થી ૩૫
૧૧	દેવોનાં અવધિજ્ઞાન, અવધિ તેમજ જ્ઞાનનો આકાર તે ઉર્ધ્વ, અધો તથા તીર્ણામાં તરતમતા	૩૫ થી ૩૮
૧૨	નારકીનું આયુષ્ય, વેદના, રોગ, નામ, ગોત્ર, પૃથ્વીપિંડ, નરકવાસો તથા પ્રતરની સંખ્યા તેમજ ઈન્દ્રક તથા પુષ્પાવકીર્ણુનું વર્ણુ	૩૮ થી ૪૪
૧૩	પ્રતરોની ઊંચાઈ તેમજ અંતર, શરીર, વિરહકાલ, સંખ્યા, ... કયા અધ્યવસાયવાળા કયા જીવો કઈ નરક સુધી જાય ... લેક્ષ્યા તથા ત્યાંથી નીકળી પદવી પામે તો કઈ કઈ પામે ?	૪૫ થી ૪૮

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧૪	મનુષ્યાધિકાર	પા. ૪૯
૧૫	મનુષ્યનું આયુષ્ય, અવગાહના, ઉપપાત-ચ્યવન-સંખ્યા, વિરહકાલ તેમજ ગત્યાગતિ, ચક્રવર્તિ, વાસુદેવ, બલદેવ ક્યાના આવ્યા થાય ? તેમ જ ચક્રવર્તિ તથા વાસુદેવનાં રત્નો અને નવનિધાન વગેરે...	૪૯ થી ૫૧
૧૬	ક્યા વેદના આવ્યા-કઈ ગતિના આવ્યા તેમજ ક્યે લિંગે... કેટલા કેટલી અવગાહનાવાળા તેમજ ત્રણ લોકમાંથી ક્યા ... લોકમાંથી કેટલા સિદ્ધિપદને પામે વગેરે ...	૫૧ થી ૫૨
૧૭	સિદ્ધિગતિને વિરહ તેમજ ૩૨ થી ૧૦૮ સુધી કેટલા મોક્ષે જાય... અને કેટલા સમયનો વિરહ પડે તેમજ સિદ્ધશિલાનું પ્રમાણ... તથા સિદ્ધજીવોની ઉત્કૃષ્ટ તથા જઘન્ય અવગાહના ...	૫૨ થી ૫૩
૧૮	તિર્યગત્યધિકારમાં આયુષ્ય-અવગાહના ભવસ્થિતિ, કાયસ્થિતિ... ઉપપાત-ચ્યવન-સંખ્યા, વિરહકાલ ગત્યાગતિ તથા લેશ્યા... અધિકાર વગેરે	૫૪ થી ૫૯
૧૯	પ્રકીર્ણક અધિકાર તેમાં વેદ ત્રણ પ્રકારના, અંગુલ, જીવાયોનિ ... કુલકોટી, યોનિઓના પ્રકાર, અંધકાલ અઆધાકાલ, વગેરે સાત... પ્રકાર તેમજ આયુષ્ય તુટવાના સાત પ્રકાર, પર્યાપ્તિ, પ્રાણ, સંજ્ઞા વગેરે જણાવી કર્તાનું નામ	૬૦ થી ૬૬

परम पूज्य शांतभूति संघस्थविर, महातपस्वी १००८ आचार्यदेव
श्रीमद् विजयसिद्धिसूरीधरजी महाराज

जन्म संवत्
१९११
(अमदावाद)

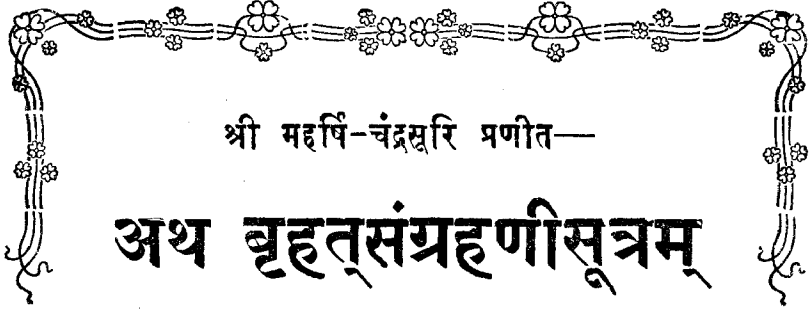
द्विजा संवत्
१९३४
(अमदावाद)

पंचासपद
१९५७
(सुरत)

आचार्यपद
१९७५
(मહેસાણા)

આ ફોટો કચ્છ-પત્રીના શ્રી જૈન સંઘ તરફથી ગુરૂ દર્શનાભિલાષીઓને માટે
પ્રગટ કરવામાં આવેલ છે.

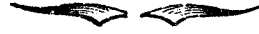

श्री महर्षि-चंद्रसूरि प्रणीत—

अथ बृहत्संग्रहणीसूत्रम्

गाथार्थ समेतम् ।

नमिउं अरिहंताई, ठिइभवणोगाहणा य पत्तेयं ।
सुरनारयाण वुच्छं, नरतिरियाणं विणा भवणं ॥ १ ॥
उववायचवणविरहं, संखं इगसमइअं गमाऽऽगमणे ।
दसवाससहरसाइं, भवणवईणं जहन्नठिई ॥ २ ॥

अरिहंतादि पंचपरमेष्ठिने नमस्कार करीने देव तथा नारकनी स्थिति-
भुवन-अवशाहना-उपपातविरह-अध्वनविरह-उपपातसंख्या-अध्वनसंख्या-गति
आगति आटला द्वारेनी तेमज मनुष्य अने तिर्यंचोना भुवन सिवाय उपरना
द्वारेनी व्याख्या करीश. तेमां प्रथम देवना स्थितिद्वारना वर्णननी शब्दात्
करतां भुवनपतिदेवोनी दश हजार वर्षानी अध्वन्य स्थिति छे. (१-२)

चमरवलिसारमहिअं, तद्दवीणं तु तिन्नि चतारि ।
पलियाइं सट्टाईं, सेसाणं नवनिकायाणं ॥ ३ ॥
दाहिणदिवट्टैपलिअं, उत्तरओ हुंति दुन्नि देसूणा ।
तद्देविमद्धपलिअं, देसूणं आउमुक्कोसं ॥ ४ ॥

अमरेन्द्रतुं अेक सागरापम अने अलीन्द्रतुं सागरापमथी कांठक अधिक
आयुष्य छे; अमरेन्द्रनी देवीतुं साडात्रण पद्योपम तथा अलीन्द्रनी देवीतुं
साडाचार पद्योपमतुं आयुष्य छे. आक्रीनी नवनिकायमां दक्षिण दिशाना देवोतुं
ढोढ पद्योपम अने उत्तर दिशाना देवोतुं कांठक न्यून अेवा अे पद्योपमतुं
आयुष्य छे. तेनी देवीओतुं अनुकमे अर्ध पद्योपम तथा कांठक न्यून अेक
पद्योपमतुं आयुष्य छे. (३-४)

વંતરયાણ જહન્નં, દસવાસસહસ્સ પલિઅમુક્કોસં ।
 દેવીણં પલિઅદ્દં, પલિઅં અહિંસં સસિરવીણં ॥ ૫ ॥
 લક્ષ્ણેણ સહસ્સેણ ય, વાસાણ ગઠાણ પલિઅમેણ્સિં ।
 ઠિઈ અદ્દં દેવીણં, કમેણ નક્ષત્તતારાણં ॥ ૬ ॥
 પલિઅદ્દં ચડમાગા, ચડઅઢમાગાહિગાડ દેવીણં ।
 ચડજુગલે ચડમાગો, જહન્નમઢમાગ પંચમણ ॥ ૭ ॥

વ્યંતરેતુ જઘન્ય આયુષ્ય દશ હજાર વર્ષંતું તથા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક પલ્યો-
 પમતું છે. તેની દેવીતું જઘન્ય દશ હજાર વર્ષ અને ઉત્કૃષ્ટ અર્ધ પલ્યોપમતું
 છે. જ્યોતિષી દેવોમાં ચંદ્રંતું આયુષ્ય એક પલ્યોપમ અને એક લાખ વર્ષ,
 સૂર્યંતું એક પલ્યોપમ ને એક હજાર વર્ષ, ગ્રહોતું એક પલ્યોપમ તથા તે
 ત્રણે ચન્દ્ર-સૂર્ય અને ગ્રહની દેવીતું પ્રથમ કહ્યું તેથી અર્ધ અર્ધ આયુષ્ય છે.
 નક્ષત્રતુ અર્ધ પલ્યોપમ, તારાતું પા (૩) પલ્યોપમ, નક્ષત્રોની દેવીતું પા
 પલ્યોપમથી કાંઈક અધિક તથા તારાની દેવીતું પલ્યોપમના આઠમા ભાગથી
 કાંઈક અધિક ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે. તેમજ પાંચ પ્રકારના જ્યોતિષીમાં પ્રથમના
 ચાર દેવ-દેવી યુગલતું જઘન્ય આયુષ્ય પલ્યોપમનો ચોથો ભાગ તથા પાંચમા
 યુગલતું પલ્યોપમનો આઠમો ભાગ છે. (૫-૬-૭)

દોસાહિ સત્ત સાહિઅ-દસ ચડદસ સત્તર અયર જા સુક્કો ।
 ઈક્કિમહિયમિત્તો, જા ઇગતીસુવરિમેવિજ્જે ॥ ૮ ॥
 તિત્તીસણ્ણત્તરેસું, સોહમ્માઇસુ ઇમા ઠિઈ જિટ્ઠા ।
 સોહમ્મે ઈસાણે, જહન્નઠિઈ પલિઅમહિયં ચ ॥ ૯ ॥
 દોસાહિસત્તદસચડદસ-સત્તર અયરાઈ જા સહસ્સારો ।
 તપ્પરઓ ઈક્કિકં, અહિંસં જાણ્ણત્તરચડકે ॥ ૧૦ ॥

સૌધર્મ દેવલોકે જે સાગરોપમ, ઇશાન દેવલોકે કાંઈક અધિક જે સાગ-
 રોપમ, સનત્કુમારે સાત, માહેન્દ્રે સાતથી અધિક, બ્રહ્મદેવલોકે દશ, લાંતકે
 ચૌદ, શુકમાં સત્તર, સહસ્રારમાં અઠાર, ત્યારબાદ આનતથી લઈને નવમી
 ઐવેયક સુધી એક એક સાગરોપમ વધારતાં નવમી ઐવેયકમાં એકત્રીશ, અને
 અનુત્તર દેવલોકે તેત્રીશ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી. હવે જઘન્ય
 સ્થિતિ. સૌધર્મમાં:-એક પલ્યોપમ, ઇશાનમાં પલ્યોપમથી કાંઈક અધિક, સન-
 ત્કુમારમાં જે, માહેન્દ્રમાં સાધિક જે, બ્રહ્મમાં સાત, લાંતકમાં દશ, શુકમાં
 ચૌદ તથા સહસ્રારમાં સત્તર સાગરોપમની જઘન્ય સ્થિતિ જાણવી, ત્યારબાદ

અનુત્તર દેવલોકના વિજ્યાદિ ચાર વિમાન સુધી એક એક સાગરોપમ એક એક દેવલોકે વધારતા જવું. એટલે વિજ્યાદિ ચારમાં જઘન્ય સ્થિતિ એકત્રીશની આવશે, સર્વાર્થસિદ્ધમાં જઘન્ય સ્થિતિ નથી. (૮-૯-૧૦)

ઇગતીસસાગરાઈં, સવ્વઠ્ઠે પુણ જહન્નઠિઈ નચ્ચિ ।

પરિગહિઆણિઅરાણી ય, સોહમ્મીસાણદેવોણં ॥ ૧૧ ॥

પલિઅં અહિઅં ચ કમા, ઠિઈ જહન્ના ઇઓ અ ઉક્કોસા ।

પલિઆઈં સત્ત પન્ના-સ, તહય નવ પંચવન્ના ય ॥ ૧૨ ॥

સૌધર્મની પરિચ્છીતા અને અપરિચ્છીતા દેવીતુ' જઘન્ય આયુષ્ય એક પલ્યોપમ, ઉત્કૃષ્ટ સાત પલ્યોપમ જાણવું. ઇશાનની પરિચ્છીતાતુ' અને અપરિચ્છીતાતુ' જઘન્ય સાધિક પલ્યોપમ તથા ઉત્કૃષ્ટ નવ પલ્યોપમ સમજવું. સૌધર્મની અપરિચ્છીતાતુ' ઉત્કૃષ્ટ પચાસ પલ્યોપમ તથા ઇશાનદેવલોકની અપરિચ્છીતાતુ' પંચાવન પલ્યોપમ પ્રમાણ આયુષ્ય જાણવું. (૧૧-૧૨)

પણ છ ચ્ચુ ચ્ચુ અઠ ય, કમ્મેણ પત્તેઅમગ્ગમહિસીઓ ।

અસુરનાગાઈવંતર-જોઈસકપ્પદુર્ગિદાણં ॥ ૧૩ ॥

અસુરકુમારને પાંચ, નાગકુમાર વિગેરે નવનિકાયને છ, વ્યંતરને ચાર, જ્યોતિષીને ચાર તથા સૌધર્મ ઇશાન દેવલોકના દેવોને આઠ આઠ અગ્રમહિ-
ષીઓ-ઇન્દ્રાણીઓ હોય છે. (૧૩)

દુસુ તેરસ દુસુ વારસ, છ પ્પણ ચ્ચુ ચ્ચુ દુગે દુગે અ ચ્ચુ ।

ગેવિજ્જણુત્તરે દસ, વિસટ્ઠિ પયરા ઉવરિલોણ ॥ ૧૪ ॥

પહેલા બે દેવલોકમાં ૧૩, ત્રીજા ચોથા દેવલોકમાં ૧૨, પાંચમામાં ૯, છઠ્ઠામાં ૫, સાતમામાં ૪, આઠમામાં ૪, નવમા-દશમામાં ૪, અગ્નીઆરમાં આરમામાં ચાર તથા નવત્રૈવેયક અને પાંચ અનુત્તરમાં એકંદર દશ, એમ સર્વ મળી ઉપરના દેવલોકમાં ૬૨ પ્રતરો છે. (૧૪)

સોહમ્મુક્કોસટિઈ, નિઅપયરવિહત્તઈચ્છસંગુણિઆ ।

પયરુક્કોસટિઈઓ, સવ્વચ્ચ જહન્નઓ પલિયં ॥ ૧૫ ॥

સૌધર્મ દેવલોકના દેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને સૌધર્મ દેવલોકના પ્રતરની સંખ્યાવડે ભાગ આપી જે પ્રતરતુ' આયુષ્ય કાઢવું હોય તે પ્રતર વડે પૂર્વોક્ત સંખ્યાને ગુણતાં ઇષ્ટ પ્રતરની ઉં સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય, જઘન્ય સ્થિતિ તો બધા પ્રતરોમાં પલ્યોં પ્રમાણ છે. (૧૫)

સુરકૃપ્પટિહવિસેસો, સગપયરવિહત્તઙ્ચસંગુણિઓ ।

હિઠ્ઠિલ્લિઠ્ઠિસહિઓ, ઇચ્છિયપયરમ્મિ ઉક્કોસા ॥ ૧૬ ॥

સનત્કુમાર વિગેરે કૃદ્યોપપન્નદેવોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને પોતપોતાના દેવલોક સંબંધી પ્રતરની સંખ્યાવડે ભાગ આપવો, જે સંખ્યા આવે તેને ઇષ્ટ પ્રતરની સંખ્યાવડે શુભવા, જે જવાબ આવે તે તેમજ નીચેના પ્રતરની સ્થિતિ અન્ને મેળવવાથી ઇષ્ટપ્રતરમાં ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે. (૧૬)

સોમજમાણં સતિમા-ગ પલિય વરુણસ્સદુની દેસુણા ।

વેસમણે દો પલિયા, ઇસા ઠિઈ લોગપાલાણં ॥ ૧૭ ॥

સોમ તથા યમ નામના લોકપાલનું આયુષ્ય અનુક્રમે એક પદ્યોપમ તથા એક પદ્યોપમનો ત્રીજો ભાગ (૧ ૧/૩ પદ્યો), વરુણ લોકપાલનું કાંઈક ન્યૂન બે પદ્યોપમ અને વૈશ્રમણ્ય લોકપાલનું સંપૂર્ણ બે પદ્યોનું આયુષ્ય છે. (૧૭)

કૃપ્પસ્સ અંતપયરે, નિયકૃપ્પવઠિંસયા વિમાણાઓ ।

ઈંદનિવાસા તેસિં, ચડદિસિં લોગપાલાણં ॥ ૧૮ ॥

પ્રત્યેક દેવલોકના છેલ્લા પ્રતરમાં પોતપોતાના નામવાલા કૃદ્યાવંતસક વિમાનો હોય છે, તેમાં ઇન્દ્રના રહેઠાણ હોય છે, અને તેની ચારે બાજુ લોકપાલ દેવોના રહેઠાણ છે. (૧૮)

[દેવોનું સ્થિતિકાર પૂર્ણ થયું, હવે તેઓનું જ ભુવનકાર શરૂ થાય છે.]

^૧ અસુરા ^{૨ ૩} નાગસુવન્ના, ^૪ વિજ્ઞ ^૫ અગ્ની ય ^{૬ ૭} દીવં ^૮ ઉદદી અ ।

^૯ દિસિં ^{૧૦} પવણ થણિય ^{૧૧} દસવિહ, ^{૧૨} ભવણવઈ તેસુ ^{૧૩} દુદુ ^{૧૪} ઈંદા ॥ ૧૯ ॥

અસુરકુમાર ૧, નાગકુમાર ૨, સુવર્ણકુમાર ૩, વિદ્યુત્કુમાર ૪, અગ્નિકુમાર ૫, દ્રીપકુમાર ૬, ઉદ્દિધિકુમાર ૭, દિક્કુમાર ૮, વાયુકુમાર ૯, અને સ્તનિતકુમાર ૧૦, એમ દશ પ્રકારના ભુવનપતિ છે તથા તે દરેકમાં દક્ષિણ-ઉત્તર એમ બંને વિભાગના બંને ઇન્દ્રો છે. (૧૯)

^૧ ચમરે ^૨ બલી અ ^૩ ધરણે, ^૪ મૂયાણંદે અ ^૫ વેણુદેવે ય ।

^૬ તત્તો અ ^૭ વેણુદાલી, ^૮ હરિકંત ^૯ હરિસ્સહે ^{૧૦} ચેવ ॥ ૨૦ ॥

^{૧૧} અગ્નિસિહ ^{૧૨} અગ્નિમાણવ, ^{૧૩} પુણ્ણ ^{૧૪} વિસિદ્ધે ^{૧૫} તહેવ ^{૧૬} જલકંતે ।

^{૧૭} જલપહ તહ ^{૧૮} અમિઅગઈ ^{૧૯} મિઅવાહણ ^{૨૦} દાહિણુત્તરઓ ॥ ૨૧ ॥

વેલંબે ^{૧૭} અ ^{૧૮} પખંજળ, ધોસ ^{૧૯} મહાધોસ ^{૨૦} ઇસિમન્નયરો ।

જંબુદ્વીવં છત્તં, મેરુ દંડં પહૂ કાઠં ॥ ૨૨ ॥

અમરેન્દ્ર-બલીન્દ્ર, ધરણેન્દ્ર-ભૂતાનંદ, વેણુદેવ-વેણુદાલી, હરિકાન્ત-હરિ-
રસહ, અગ્નિશિખ-અગ્નિમાનવ, પૂર્ણ-વિશિષ્ટ, જલકાન્ત-જલપ્રભ, અમિતગતિ-
મિતવાહન, વેલંબ-પ્રભંજન, ધોષ-મહાધોષ, એ પ્રમાણે દશનિકાયના વીશ
ઇન્દ્રો છે, પ્રત્યેક ઇન્દ્ર જંબુદ્વીપનું છત્ર કરવું હોય અને મેરુને દંડની માફક
ઉપાડવો હોય તે ઉપાડી શકે છે. (૨૦-૨૧-૨૨)

ચત્તીસા ચત્તચત્તા, અઠત્તીસા ય ચત્ત પંચણં ।

પન્ના ચત્તા કમસો, લક્ષ્વા ભવણાણ દાહિણઓ ॥ ૨૩ ॥

ચત્તચલક્ષ્વિહૂણા, તાવ્ઙ્આ ચેવ ઉત્તરદિસાए

સન્વેવિ સત્તકોઢી, વાવત્તરિ હુંતિ લક્ષ્વા ય ॥ ૨૪ ॥

અસુરકુમારાદિ દશે નિકાયોના દક્ષિણ દિશાના ઇન્દ્રોને અનુક્રમે ૩૪૦૦૦૦૦,
૪૪૦૦૦૦૦, ૩૮૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦,
૪૦૦૦૦૦૦, ૫૦૦૦૦૦૦, અને ૪૦૦૦૦૦૦, ભુવનો હોય છે, એજ પ્રમાણે
દશે નિકાયના ઉત્તર દિશાના ઇન્દ્રોને અનુક્રમે ૩૦૦૦૦૦૦, ૪૦૦૦૦૦૦,
૩૪૦૦૦૦૦, ૩૬૦૦૦૦૦, ૩૬૦૦૦૦૦, ૩૬૦૦૦૦૦, ૩૬૦૦૦૦૦, ૩૬૦૦૦૦૦,
૪૬૦૦૦૦૦, અને ૩૬૦૦૦૦૦, ભુવનો હોય છે. દક્ષિણ-ઉત્તર બંને દિશાના
મળી ૭,૭૨૦૦૦૦૦ [સાતકોડને ખંડોતેરલાખ] ભુવનો છે. (૨૩-૨૪)

ચત્તારિ ય કોઢીઓ, લક્ષ્વા છત્તેવ દાહિણે ભવણા ।

તિણ્ણેવ ય કોઢીઠ, લક્ષ્વા છાવટ્ટિ ઉત્તરઓ ॥૨૫॥

અસુરકુમારાદિ દશે નિકાયમાં ઉપર કહેલા ઇક્ષ્વ દક્ષિણદિશાના ભુવનો
એકંદર બધાય મળી ૪,૦૬૦૦૦૦૦ (ચાર કોડ અને છ લાખ) છે, તેમજ
ઉત્તરદિશાના બધાય મળીને કુલ ૩,૬૬૦૦૦૦૦ (ત્રણ કોડ અને છાસઠ લાખ)
ભુવનો છે. (૨૫)

રયણાए હિટ્ઠુવરિં, જોયણસહસ્સં વિમુત્તુ તે ભવણા ।

જંબુદ્વીવસમા તદ્ઢ, સંસ્વમસંસ્વિજ્જહવિત્થારા ॥૨૬॥

રત્નપ્રભાના એકલાખ એંશીહજાર પૃથ્વીપિંડમાંથી ઉપર નીચે હજાર-
હજાર યોજન મુકીને વચલા ગાળામાં ભુવનપતિના ભુવનો છે. તે ભુવનો જંબૂ-
દ્વીપના સરખા તેમજ સંખ્ય અસંખ્ય યોજનના કોડાકોડ વિસ્તારવાલા છે. (૨૬)

વૃહામણિ^૧ ફણિ^૨ ગરુદૈ, વજ્જે^૩ તહ કલસ^૪ સિંહ^૫ અસ્સે^૬ અ ।^૭

ગય મયર વદ્ધમાણે, અસુરાઈણં મુણસુ ચિંધે ॥૨૭॥

દશે નિકાયના દેવોને ઓળખવા માટે તેઓના મુકુટ વિગેરે આભૂષણોમાં જુદા જુદા ચિન્હો હોય છે; તેમાં અસુરકુમારને ચૂડામણિતું, નાગકુમારને સર્પતું, સુવર્ણકુમારને ગરુડતું, વિદ્યુતકુમારને વજ્રતું, અગ્નિકુમારને કુળશતું, ક્ષીપકુમારને સિંહતું, ઉદ્ધિકુમારને અશ્વતું, દ્વિશિકુમારને હાથીતું, પવનકુમારને મગરતું અને સ્તનિકુમારને સરાવસંપુટતું ચિન્હ હોય છે. (૨૭)

અસુરા કાલા નાગુદ-હિ પંડુરા તહ સુવળ્લ દિસિ થળિયા ।

કળગામ વિજ્જુ સિહિ દીવ, અરુણ વાઝ પિઅંગુનિમા ॥૨૮॥

અસુરકુમાર દેવોનો વર્ણ કાળો, નાગકુમાર-ઉદ્ધિકુમારનો ગૌરવર્ણ, સુવર્ણકુમાર-દ્વિશિકુમાર-સ્તનિકુમારનો સુવર્ણ વર્ણ, વિદ્યુતકુમાર-અગ્નિકુમાર-ક્ષીપકુમારનો અરુણ-રક્તા વર્ણ અને વાયુકુમારનો ત્રિયંગુ વૃક્ષના વર્ણ જેવો એટલે લગભગ નીલવર્ણ છે. (૨૮)

અસુરાણ વત્થ રત્તા, નાગોદહિવિજ્જુદીવસિહિ નીલા ।

દિસિથળિઅ સુવન્નાણં, ધવલા વાઝળ સંજ્જરુઈ ॥૨૯॥

અસુરકુમારનાં વસ્ત્રો લાલ હોય છે, નાગકુમાર-ઉદ્ધિકુમાર-વિદ્યુતકુમાર-ક્ષીપકુમાર-અગ્નિકુમારનાં નીલ વસ્ત્રો હોય છે, દ્વિશિકુમાર-સ્તનિકુમાર અને સુવર્ણકુમારનાં ઉજ્જ્વલ-ધ્રુવલ વસ્ત્રો છે, તથા વાયુકુમારના સંકથાના રંગ જેવાં વસ્ત્રો હોય છે. (૨૯)

ચડસટ્ઠિ સટ્ઠિ અસુરે, હચ્ચ સહસ્સાઈં ધરળમાઈણં ।

સામાળિયા ઇમેસિં, ચડગ્ગુણા આયરક્કવા ય ॥૩૦॥

અસુરકુમારના અને ઇન્દ્રો પૈકી ચમરેન્દ્રને ૬૪૦૦૦ તથા બલીન્દ્રને ૬૦૦૦૦ સામાનિક દેવો છે, બાકીના ધરણેન્દ્રાદિ પ્રત્યેકને ૬૦૦૦ સામાનિક દેવોની સંખ્યા છે, અને દરેકને સામાનિકથી ચાર ગુણી આત્મરક્ષક દેવોની સંખ્યા હોય છે. (૩૦)

રયળાણ પહમજોયળ-સહસે દિઠ્ઠુવરિં સયસયવિહુળે ।

વંતરયાણં રમ્મા, મોમા નગરા અસંચિજ્જાં ॥ ૩૧ ॥

રત્નપ્રલાના પ્રથમ (ઉપર)ના હબ્બર યોજનમાં ઉપર નીચે સો સો યોજન મૂકીને બાકીના ૮૦૦ યોજનમાં વ્યંતર દેવોનાં પૃથ્વીકાયમય અસંખ્યાતાં સુંદર નગરો છે. (૩૧)

વાહિં વદ્વા અંતો, ચડરંસ અહો ય કણિયાયારા ।

ભવણવદ્ગં તહ વં-તરાણ ઇંદ્ભવણા ઉ નાયવ્વા ॥૩૨॥

ભુવનપતિ તથા વ્યંતરોનાં ભુવનો બહારથી ગોળાકારે, અંદરના ભાગમાં ચોખ્ખા અને નીચે કમળની કર્ણિકાના આકારવાળાં છે. (૩૨)

તર્હિ દેવા વંતરયા, વરતરુણીગીયવાડયરવેળં ।

નિચં સુહિયા પમુડયા, ગયંપિ કાલં ન યાળંતિ ॥૩૩॥

તેવા ભુવનોમાં ઉત્તમ દેવાંગનાઓના ગીત અને વાજિત્રના નાદ વડે નિરંતર સુખી તેમજ આનંદિત થયેલા વ્યંતરો આનંદમાં કેટલો કાળ વ્યતીત થાય છે તે પણ જાણતા નથી. (૩૩)

તે જંબુદીવભારહ-વિદેહસમગુરુજહન્નમજ્ઞિમગા ।

વંતર પુણ અટ્ટવિહા, પિસાય ભૂયા તહા અવ્વા ॥ ૩૪ ॥

રક્ષસકિન્નરકિંપુરિસા, મહોરગા અટ્ટમા ય ગંધવ્વા ।

દાહિણઉત્તરમેઆ, સોલસ તેસુ ઇમે ઇંદા ॥ ૩૫ ॥

તે વ્યંતરદેવોનાં નગરાંઓ ઉત્કૃષ્ટ જંબુદીપ જેવડા. જ્ઞાનથી ભરતક્ષેત્ર જેવડા, અને મધ્યમ રીતિએ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર જેવડાં મોટાં હોય છે. આ વ્યંતરોના-પિશાચ ૧, ભૂત ૨, યક્ષ ૩, રાક્ષસ ૪, કિન્નર ૫, કિંપુરુષ ૬, મહોરગ ૭ અને ગંધર્વ ૮ એમ આઠ પ્રકાર છે, તથા તે દરેકમાં દક્ષિણ-ઉત્તરના ભેદથી બે બે ધન્દ્રો હોય છે. (૩૪-૩૫)

કાલે અ મહાકાલે, સુરૂવપદિરૂવપુણ્ણમહે અ ।

તહ ચેવ માણિમહે, મીમે અ તહા મહામીમે ॥ ૩૬ ॥

કિન્નરકિંપુરિસે સપ્પુરિસ, મહાપુરિસ તહય અઙ્કાણ ।

મહકાણ ગીઅરઈ, ગીઅજસે દુન્નિ દુન્નિ કમા ॥ ૩૭ ॥

પિશાચનિકાયમાં કાળ તથા મહાકાળ, ભૂતનિકાયમાં સ્વરૂપ તથા પ્રતિરૂપ, યક્ષનિકાયમાં પૂર્ણભદ્ર તથા આણિભદ્ર, રાક્ષસનિકાયમાં લીમ તથા મહાલીમ, કિન્નરનિકાયમાં કિન્નર તથા કિંપુરુષ, કિંપુરુષનિકાયમાં સ્તપુરુષ તથા મહાપુરુષ, મહોરગનિકાયમાં અતિકાય તથા મહાકાય અને આઠમી ગંધર્વનિકાયમાં ગીતરતિ અને ગીતયશ નામના ધન્દ્રો છે. (૩૬-૩૭)

વિંધં કલંબસુલસે, વઢવટ્ટંગે અસોગચંપયે ।

નાગે તુંવરુ અ જ્ઞણ, સ્વટ્ટંગવિવજ્જિયા રુક્ષા ॥ ૩૮ ॥

પિશાચની ધ્વન્નમાં કંદબ્બ વૃક્ષતું ચિત્ત હોય છે, તે પ્રમાણે ભૂતની ધ્વન્નમાં સુલસ વૃક્ષતું, યક્ષની ધ્વન્નમાં વઢ વૃક્ષતું, રાક્ષસની ધ્વન્નમાં ખટ-વાંગ (તાપસતું ઉપકરણ વિશેષ) તું, કિન્નરની ધ્વન્નમાં અશોક વૃક્ષતું, કિંપુરૂષની ધ્વન્નમાં ચંપક વૃક્ષતું, મહોરગની ધ્વન્નમાં નાગવૃક્ષતું અને ગંધર્વની ધ્વન્નમાં તુંબરા વૃક્ષતું ચિત્ત હોય છે. (૩૮)

જક્ષવપિસાયમહોરગ-ગંધર્વા સામ કિન્નરા નીલા ।

રક્ષસ્સ કિંપુરિસાઽવિ અ, ધવલા મૃખા પુળો કાલા ॥ ૩૯ ॥

યક્ષ, પિશાચ, મહોરગ અને ગંધર્વનો વર્ણુ શ્યામ છે, કિન્નરનો નીલ વર્ણુ છે, રાક્ષસ તથા કિંપુરૂષનો ધ્વન્નવર્ણુ છે તેમજ ભૂત દેવોનો વર્ણુ શ્યામ છે. (૩૯)

^૧અણપત્ની ^૨પણપત્ની, ^૩ઈસિવાઈ અ ^૪મૂઅવાઈએ ચેવ ।

^૫કંદી અ ^૬મહાકંદી ^૭કોહંદે ચેવ ^૮પયે અ ॥ ૪૦ ॥

इय पढमजोयणसए, रयणाए अट्ट वंतरा अवरे ।

तेसु इह सोलसिदा, रुअग अहो दाहिणुत्तर ओ ॥ ४१ ॥

અણપત્ની-પણપત્ની-ઋષિવાદી-ભૂતવાદી-કંઠિત-મહાકંઠિત-કોહંડ અને પતંગ એ આઠ વાણવ્યંતરના ભેદો છે. તે આઠેય વાણવ્યંતરો રત્નપ્રભાના પ્રથમ સો યોજનમાંથી ઉપર નીચે દશ-દશ યોજન છોડીને બાકીના એંશી યોજનમાં રહેલા છે. અને તેમાં પણ દક્ષિણ-ઉત્તરના ભેદથી કુલ સોળ ઇન્દ્રો છે. (૪૦-૪૧)

सन्निहिँए सामाणे, द्वाइ विहाए इसिय इसिवाले ।

^{૧૦}ईसर ^{૧૧}महेसरेवि य, ^{૧૨}हवइ ^{૧૩}सुवस्थे ^{૧૪}विसाले य ॥ ४२ ॥

^{૧૫}हासे ^{૧૬}हासरईवि य, ^{૧૭}सेए य भवे तहा ^{૧૮}महासेए ।

^{૧૯}पयगे ^{૨૦}पयगवईवि य, सोलस इंदाण नामाई ॥ ४३ ॥

સન્નિહિત-સામાન, ધાતા-વિધાતા, ઋષી-ઋષીપાલ, ઇન્દ્ર-મહેન્દ્ર, સુવત્સ-વિશાલ, હાસ્થ-હાસ્થરતિ, શ્રવેત-મહાશ્રવેત, તથા પતંગ-પતંગપતિ એમ

આઠે વ્યંતરમાં દક્ષિણ-ઉત્તર દિશાના સોળ ઇન્દ્રોના નામો અનુક્રમે જાણવા.
(૪૨-૪૩)

સામાણિયાણ ચરો, સદ્સ સોલસ ય આયરવ્વાણં ।
પત્તેયં સવ્વેસિં, વંતરવૈ સસિરવીણં ચ ॥ ૪૪ ॥

વ્યંતરેન્દ્ર (ઉપલક્ષણથી વાણુવ્યંતરેન્દ્ર) તથા ચંદ્ર અને સૂર્ય એ પ્રત્યેકને ચાર ચાર હજાર સામાનિક દેવો તથા સોળ-સોળ હજાર આત્મરક્ષક દેવો હોય છે. (૪૪)

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬
ઈંદસમતાયતીસા, પરિસતિયા રવ્વલોગપાલા ય ।

૭ ૮ ૯ ૧૦
અણિય પઙ્ગણા અભિઓગા, કિલ્લિસં દસભવણ વેણાણી ॥ ૪૫ ॥

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬
ઇન્દ્ર-સામાનિક-ત્રાયશ્ચિશક-પાષંધ (પર્ષદા-સભામાં બેસાડવા યોગ્ય)-
૭ ૮ ૯ ૧૦
આત્મરક્ષક-લોકપાળ-અનીક (સૈન્ય)-પ્રકીર્ણ-આભિયોગિક (નોકર-ચાકર)
અને કિલ્લિષિક એમ ભુવનપતિ તથા વૈમાનિકમાં દેવોના દશ પ્રકારો છે.
[સાથે સાથે સમજવું કે વ્યંતર-જ્યોતિષીમાં ત્રાયશ્ચિશક અને લોકપાલ સિવાય
આઠ પ્રકારના દેવો છે.] (૪૫)

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬
ગંધવ્વનટ્ટહયગય-રહમ્હઅણિયાણિ સવ્વઈંદાણં ।

વેમાણિયાણ વસહા, મહિસા ય અહોનિવાસીણં ॥ ૪૬ ॥

ગંધર્વ-નટ-ઘોડા-હાથી-રથ અને સુભટ એમ છ પ્રકારનું સૈન્ય તો સર્વ ઇન્દ્રોને હોય છે, સાતમા પ્રકારમાં વૈમાનિકને વૃષભ તેમજ ભુવનપતિ વ્યંતરને ધાડો હોય છે; જ્યારે જ્યોતિષીને તો છ જ પ્રકાર છે. (૪૬)

તિત્તીસ તાયતીસા, પરિસ તિઆ લોગપાલ ચત્તારિ ।

અણિઆણિ સત્ત સત્ત ય, અણિયાહિવ સવ્વઈંદાણં ॥ ૪૭ ॥

નવરં વંતરજોઈસ-ઈંદાણ ન હુંતિ લોગપાલાઓ ।

તાયત્તીસભિહાણા, તિયસાવિ ય તેસિં નહુ હુંતિ ॥ ૪૮ ॥

તેત્રીશ ત્રાયશ્ચિશક દેવો, ત્રણ પર્ષદા, ચાર લોકપાલો, સાત પ્રકારનું સૈન્ય, સૈન્યના સાત અધિપતિ, એટલો પરિવાર સર્વ ઇન્દ્રોને હોય; પરંતુ

વ્યંતર તથા જ્યોતિષીના ધન્દ્રોને લોકપાલ દેવો તેમજ ત્રાયશ્ચિશક નામના દેવો હોતા નથી. (૪૭ ૪૮)

સમભૂતલાઓ અદૃહિં, દસૂગજોયણસર્હિં આરઘમ ।

ઉવરિ દસુત્તરજોયણ-સયમ્મિ ચિટ્ઠંતિ જોહસિયા ॥ ૪૯ ॥

સમભૂતલા પૃથ્વીથી સાતસો નેવું યોજન ઉંચે ગયા બાદ એકસો દશ યોજન સુધીમાં જ્યોતિષી દેવો રહે છે. (૪૯)

તત્થ રવી દસજોયણ, અસીહ તદુવરિ સસી ય રિલ્લેસુ ।

અહ ભરણિ સાહ ઉવરિં, વહિ મૂલોઽઘ્નિતરે અભિર્હિ ॥ ૫૦ ॥

તાર રવિ ચંદ રિક્વા, બુહ સુક્કા જીવ મંગલ સણિયા ।

સગસયનઝય દસ અસિહ, ચઝ ચઝ કમસો તિયા ચઝસુ ॥૫૧॥

સમભૂતલાથી ૭૬૦ યોજન બાદ દશ યોજનને અંતરે સૂર્ય છે, ત્યાંથી ૮૦ યોજન દૂર ચંદ્ર છે, ત્યાર પછી નક્ષત્રો છે, તેમાં સર્વથી નીચે ભરણી અને સર્વથી ઉપર સ્વાતિ નક્ષત્ર છે. મૂલ નક્ષત્ર મંડલથી બાહ્ય હોય છે અને અભિજિત નક્ષત્ર મંડલથી અંદર પડતું હોય છે. સમભૂતલાથી ૭૬૦ યોજને તારા, ત્યારબાદ દશ યોજને સૂર્ય, પછી ૮૦ યોજને ચંદ્ર, ત્યારબાદ ચાર યોજને નક્ષત્રમંડલ, ત્યારબાદ ચાર યોજને બુધ, ત્યારબાદ ત્રણ યોજને શુક્ર, પછી ત્રણ યોજને ગુરૂ, ત્યારબાદ ત્રણ યોજને મંગલ, અને ત્યારબાદ ત્રણ યોજને એટલે સમભૂતલાથી બરાબર નવસો યોજને શનિ છે. (૫૦-૫૧)

इकारस जोयणसय, इगवीसिक्कारसाहिया कमसो ।

મેરુઅલોગાવાહં, ઓહસચકં ચરહ ઠાહ ॥૫૨॥

મેરૂથી અગ્નીઆરસો એકવીશ યોજનની તથા અલોકથી અગ્નીઆરસો અગ્નીઆર યોજનની અબાધાએ જ્યોતિષચક્ર ફરે છે અને સ્થિર રહે છે. (૫૨)

अद्धकविट्ठाऽऽगारा, फालिहमया रम्म ओहसविमाणा ।

વંતરનયરેહિંતો, સંસ્વિજ્જગુણા ઇમે હુંતિ ॥ ૫૩ ॥

તાહં વિમાણાહં પુણ, સન્વાહં હુંતિ ફાલિહમયાહં ।

દગફાલિહમયા પુણ, લવણે જે જોયસવિમાણા ॥ ૫૪ ॥

જ્યોતિષી દેવોનાં વિમાનો અર્ધકોઠાના આકારવાળાં સ્ફટિક રતનમય તેમજ ઘણાં સુંદર હોય છે, વળી વ્યંતર દેવોનાં નગરાઓ (ભુવનો) ની અપેક્ષાએ આ જ્યોતિષીનાં વિમાનો સંખ્યગુણી છે. તે જ્યોતિષીનાં બધાં વિમાનો સ્ફટિક

રતનમય છે, તેમાં પશુ જે લવણસમુદ્ર ઉપર આવેલાં છે તે દગસ્ફટિકમય એટલે પાણીને પશુ ફેડીને-ભેદીને પ્રકાશ આપી શકે તેવાં છે. (૫૩-૫૪)

જોયણિગસદ્વિભાગા, છપ્પન્નડયાલ ગાઝદુગ્ગર્દ ।

ચંદાઈવિમાણાયા-મવિત્થડા અદ્દમુચ્ચત્તં

॥ ૫૫ ॥

ચંદ્રનું વિમાન એક યોજનના એકસઠિયા છપ્પન ભાગ (૫૬) જેવડું, સૂર્યનું વિમાન એકસઠિયા અડતાલીશ ભાગ (૬૬) જેવડું, ગ્રહનું વિમાન એ ગાઉનું, નક્ષત્રોનું વિમાન એક ગાઉનું તેમજ તારાઓનું વિમાન અર્ધો ગાઉ લાંબુ પહોળું છે. દરેકના વિમાનની ઉંચાઈ લંબાઈ-પહોળાઈથી અર્ધ બાજુવી. (૫૫)

પણયાલલક્ષજોયણ, નરખિત્તં તચ્ચિમે સયા મમિરા ।

નરખિત્તાઓ વહિં પુણ, અદ્દપમાણા ઠિઆ નિચ્ચં

॥ ૫૬ ॥

પીસ્તાલીશ લાખ યોજનપ્રમાણ મનુષ્યક્ષેત્રમાં આ જ્યોતિષીના વિમાનો સદાકાળ પરિભ્રમણ કરવાવાળાં છે, અને મનુષ્યક્ષેત્રની ખહાર જે જ્યોતિષીનાં વિમાનો છે તે સદાકાળ સ્થિર તેમજ પૂર્વોક્ત લંબાઈ, પહોળાઈ તથા ઉંચાઈના પ્રમાણથી અર્ધ પ્રમાણવાળાં છે. (૫૬)

સસિરવિગહનક્ષત્તા, તારા ઓ હુંતિ જહુત્તરં સિગ્ધા ।

વિવરીયા ડ મહટ્ટીઆ, વિમાણવહગા કમેણેસિં

॥ ૫૭ ॥

સોલસ સોલસ અડ ચડ, દો સુરસહસા પુરો ય દાહિણઓ ।

પચ્છિમ ઉત્તર સીહા, હચ્ચી વસહા હયા કમસો

॥ ૫૮ ॥

ગહ અટ્ટાસી ગક્ષત્ત, અડવીસં તારકોઢિકોઢીણં ।

છાસદ્વિસહસ નવસય, પ્ણસત્તરિ ઇગસસિસિન્નં

॥ ૫૯ ॥

ચન્દ્ર-સૂર્ય-ગ્રહ-નક્ષત્ર અને તારા એ અનુક્રમે એક પછી એક શીઘ્ર ગતિવાળા હોય છે, અને ઋદ્ધિમાં એક એકથી અનુક્રમે ઊતરતા હોય છે. ચંદ્રના વિમાનને વહન કરનારા દેવોની સંખ્યા ૧૬૦૦૦, સૂર્યના વિમાનને વહન કરનાર ૧૬૦૦૦, ગ્રહોના વિમાનને વહન કરનાર ૮૦૦૦, નક્ષત્ર વિમાનને વહન કરનાર ૪૦૦૦, તેમજ તારાના વિમાનને વહન કરનાર બે હજાર દેવોની સંખ્યા હોય છે, અને તે વિમાનને વહન કરનાર દેવો પૈકી વિમાનની પૂર્વ દિશાએ રહેનારા સિંહનું, દક્ષિણ દિશામાં રહેનારા હાથીનું, પશ્ચિમ દિશામાં રહેનારા વૃષભનું અને ઉત્તર દિશાએ રહેનારા અશ્વનું રૂપ ધારણ કરે છે. ૮૮ ગ્રહ, ૨૮ નક્ષત્ર, ૬૬૯૭૫ કોડાકોડી તારાઓ એટલો એક ચન્દ્રનો પરિવાર છે. (૫૭-૫૮-૫૯)

કોડાકોડી સન્નં તસંતિ મન્નંતિ ચિત્તથોવતયા ।

કેઈ અન્ને ઉસ્સે-હંગુલમાણેણ તારાણં

॥ ૬૦ ॥

કોઈક આચાર્યો 'કોડાકોડી' ને સંજ્ઞાતર-નામાંતર કહે છે, કારણ કે મનુષ્યક્ષેત્ર થોડું છે, વળી કોઈક આચાર્યો તારાઓના વિમાનને ઉત્સેધાગુલથી માપવાનું કહે છે. (૬૦)

કિણ્હં રાહુવિમાણં, નિચ્ચં ચંદેણ હોઈ અવિરહિયં ।

ચરંરંગુલમપ્પત્તં હિટ્ઠા ચંદસ્સ તં ચરહ

॥ ૩૧ ॥

કૃષ્ણવર્ણનું રાહુનું વિમાન નિરંતર ચન્દ્રની સાથે જ હોય છે, તેનાથી દૂર થતું નથી અને ચાર આંગળ વેગળું રહું છતું હંમેશા ચન્દ્રની નીચે ચાલે છે. (૬૧)

તારસ્સ ય તારસ્સ ય, જંબુદ્વીવમ્મિ અંતરં ગુરુયં ।

વારસજોયણસહસ્સા, દુન્નિસયા ચેવ વાયાલા

॥ ૬૨ ॥

નિસઠ્ઠો ય નીલવંતો, ચત્તારિસય ઉચ્ચ પંચસય કૂઠા ।

અદ્દં ઉવરિં રિક્ખા, ચરંતિ ઉભયઽદ્ઠ્ઠવાહાણ

॥ ૬૩ ॥

છાવટ્ઠા દુન્નિસિયા, જહન્નમેયં તુ હોઈ વાઘાણ ।

નિવ્વાઘાણ ગુરુલહુ, દોગાઉ ય ધણુસયા પંચ

॥ ૬૪ ॥

જંબુદ્વીપને વિષે એક તારાથી બીજા તારાનું (મેરૂના) વ્યાઘાતવાળું ઉત્કૃષ્ટ આંતર ૧૨૨૪૨ ચોજન છે. નિષધ અને નીલવંત પર્વત ભૂમિથી ચારસો ચોજન ઊંચા છે અને તેના ઉપર પાંચસો ચોજન ઊંચા નવ શિખરો-કૂટો છે. તે કૂટ ઉપરના ભાગે ૨૫૦ ચોજન પહોળાં છે, અને કૂટથી આઠ આઠ ચોજનની અબાધાએ નક્ષત્ર-તારાઓ વિગેરે ફરે છે એટલે વ્યાઘાતવાળું જ્ઞધન્ય આંતર ૨૬૬ ચોજન પ્રમાણ થાય છે. નિવ્યાઘાતવાળુ ઉત્કૃષ્ટ આંતર બે ગાઉનું અને જ્ઞધન્ય આંતર પાંચસો ધનુષ્યનું છે.

(૬૨-૬૩-૬૪)

માણુસનગાઓ વાર્હિં, ચંદા સૂરસ્સ સૂર ચંદસ્સ ।

જોયણસહસ્સ પન્ના-સઽણ્ણગા અંતરં દિટ્ઠં

॥ ૬૫ ॥

માતૃષોત્તર પર્વતથી બહાર એક ચન્દ્રથી સૂર્યનું તેમજ સૂર્યથી ચન્દ્રનું આંતર સંપૂર્ણ પચાસ હજાર ચોજન પ્રમાણુ સર્વજ્ઞ એવા જિનેશ્વર ભગવંતોએ જોયું છે. (૬૫)

સસિ સસિ રવિ રવિ સાહિય-જોયળલક્ષેણ અંતરં હોઝ ।

રવિઅંતરિયા સસિણો, સસિઅંતરિયા રવી દિત્તા ॥ ૬૬ ॥

એક ચન્દ્રથી બીજા ચંદ્રનું તથા એક સૂર્યથી બીજા સૂર્યનું અંતર કાંઈક અધિક એક લાખ યોજન પ્રમાણ છે, ચન્દ્રો સૂર્યથી અંતરિત છે અને સૂર્યો ચન્દ્રથી અંતરિત છે. (૬૬)

વહિયાઓ માણસુત્તર, ચંદા સૂરા અવદ્વિજ્જોયા ।

ચંદા અમીઝજુત્તા, સૂરા પુળ હુંતિ પુસ્સેહિં ॥ ૬૭ ॥

માનુષોત્તર પર્વતથી બહાર ચન્દ્રો તથા સૂર્યો અવસ્થિત-સ્થિર પ્રકાશવાળા છે, ચન્દ્રો અભિજિત્ નક્ષત્રવડે યુક્ત હોય છે અને સૂર્યો પુખ્યનક્ષત્ર સહિત હોય છે. (૬૭)

ઉદ્ધારસાગરદુગે, સહ્દે સમર્ણિં તુલ્લ દીવુદહી ।

દુગુણા દુગુણપવિત્તર, વલયાગારા પદમવજ્જં ॥ ૬૮ ॥

પદમો જોયળલક્ષં, વટ્ટો તં વેદિહં ઠિયા સેસા ।

પદમો જંબુદ્દીવો, સયંભુરમણોદહી ચરમો ॥ ૬૯ ॥

અહી ઉદ્ધાર સાગરોપમના સમયોની જેટલી સંખ્યા થાય તેટલી દ્વીપ-સમુદ્રની એકંદર સંખ્યા છે, પૂર્વ-પૂર્વના દ્વીપ-સમુદ્ર કરતાં પછી પછીના દ્વીપસમુદ્રો બમણા બમણા વિસ્તારવાલા છે. પ્રથમ દ્વીપને વર્ણને બધાય દ્વીપ-સમુદ્રો વલયાકારે (ચૂડીના આકારે) છે. પ્રથમ જંબુદ્વીપ લાખ યોજનનો અને વૃત્ત ગોળાકારે થાળી સરખો છે. અને બીજા બધા દ્વીપ-સમુદ્રો તેને વીંટીને રહેલા છે. પ્રથમ જંબુદ્વીપ છે અને છેલ્લો સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર છે. (૬૮-૬૯)

જંબુધાયઙ્ પુક્કર, વારુણિવર સ્વીર ઘય સ્વોય નંદિસરા ।

અરુણરુણવાય કુંહલ, સંસ્વ રુયગ મુયગ કુસ કુંચા ॥ ૭૦ ॥

જંબુદ્વીપ-ધાતકીખંડ-પુષ્કર-વારુણિવર-ક્ષીરવર ઘૃતવર-ઇંદ્રુવર-નંદીશ્વર-અરુણ-અરુણોપપાત-કુંડલ-શંખ-રૂચક-ભુજગ-કુશ-ક્રૌંચ વિગેરે કેટલાક દ્વીપોના નામો જાણવા. (૭૦)

પદમે લવણો જલહી, વીણ કાલોય પુક્કરાર્ઙ્સુ ।

દીવેસુ હુંતિ જલહી, દોવસમાણેહિં નામેહિં ॥ ૭૧ ॥

જંબુદ્વીપને વીંટીને લવણસમુદ્ર રહ્યો છે, ધાતકીખંડને વીંટીને કાલોહધિ

(સમુદ્ર) રહ્યો છે અને પુષ્કર વિગેરે દ્વીપો તે નામના સમુદ્રથી જ વીંટાયેલા છે. (૭૧)

આભરણવત્થગંધે, ઉપ્પલતિલણ પૃમનિહિરયણે ।
 વાસહરદહનઈઓ, વિજયા વક્ષાર કર્પિદા ॥ ૭૨ ॥
 કુરુમંદરઆવાસા, કૂઢા નક્ષત્તચંદસૂરા ય ।
 અન્નેવિ એવમાઈ, પસત્થવત્થૂણ જે નામા ॥ ૭૩ ॥
 તન્નામા દીવુદહી, તિપહોયારા હવંતિ અરુણાઈ ।
 જંબૂલવળાઈયા, પત્તેયં તે અસંસ્વિજ્જા ॥ ૭૪ ॥
 તાણંતિમસૂરવરા-વભાસજલહી પરં તુ ઇક્કિક્કા ।
 દેવે નાગે જક્ષ્વે, ભૂણ ય સયંભુરમણે ય ॥ ૭૫ ॥

આભૂષણ-વસ્ત્ર-ગન્ધ-કમલ-તિલક-પદ્મ-નિધિ-રત્ન-વર્ષધર-પર્વતો-દ્રહ-
 નદી-વિજય-વક્ષસ્કાર પર્વતો-કલ્પાવતંસક વિમાનો-કુરુક્ષેત્ર-મેરુ-ઈન્દ્રાદિ દેવોનાં
 નિવાસો-કૂટ-નક્ષત્ર-ચન્દ્ર-સૂર્ય વિગેરે સમગ્ર લોકમાં વર્તેલી જે પ્રથસ્ત-ઉત્તમ
 વસ્તુઓ અને તેનાં નામો છે તે નામવાળા દ્વીપ તથા સમુદ્રો છે. અરુણદ્વીપથી
 લઈને ત્રિપ્રત્યયાવતાર નામવાળા દ્વીપ-સમુદ્રો છે. જંબૂ અને લવણ એ નામવાળાં
 પશુ અસંખ્ય દ્વીપ-સમુદ્રો છે. ત્રિપ્રત્યયાવતારમાં છેલ્લો 'સૂર્યવરાવલાસ' સમુદ્ર
 બહુવો, ત્યારબાદ ત્રિપ્રત્યયાવતારપશુ નથી, પરંતુ દેવદ્વીપ-દેવસમુદ્ર, નાગદ્વીપ-
 નાગસમુદ્ર, યક્ષદ્વીપ-યક્ષસમુદ્ર, ભૂતદ્વીપ-ભૂતસમુદ્ર તથા સ્વયંભૂરમણદ્વીપ અને
 સ્વયંભૂરમણસમુદ્ર આવેલા છે. ત્યારબાદ અલોક છે. (૭૨-૭૩-૭૪-૭૫)

વારુણિવર સ્વીરવરો, ઘયવર લવણો ય હુંતિ ભિન્નરસા ।
 કાલો ય પુક્ષરોદહિ, સયંભુરમણો ય હદગરસા ॥ ૭૬ ॥
 ઇક્ષ્વરસ સેસમલહી, લવણે કાલોણ ચરિમિ વહુમચ્છા ।
 પણસગદસજોયણસય, તણ કમા થોવ સેસેસુ ॥ ૭૭ ॥

વારુણીવર-સ્વીરવર-ઘૃતવર અને લવણસમુદ્રનાં પાણી નામ પ્રમાણે ગુણવાલાં
 અર્થાત્ મહિરા-દુધ-ધી અને મીઠાના જેવા સ્વાદવાળા અનુક્રમે છે, અર્થાત્
 જુદાજુદા રસવાળાં છે. કાલોદહિ પુષ્કરસમુદ્ર અને સ્વયંભૂરમણ સમુદ્ર પાણીના
 જેવા સ્વાદવાળા છે, આકીના સમુદ્રોતું પાણી શેરડીના રસ જેવું સ્વાદિષ્ટ હોય
 છે, લવણસમુદ્રમાં ૫૦૦ યોજનના, કાલોદહિમાં ૭૦૦ યોજનના અને સ્વયંભૂર-
 મણમાં ૧૦૦૦ યોજનના પ્રમાણવાળા ઘણા મગરમચ્છો હોય છે. તે સિવાયના
 સમુદ્રોમાં જુદાજુદા અનેનાના પ્રમાણવાળા ઘણાં જુજ મગરમચ્છો છે. (૭૬-૭૭)

દો સસિ દો રવિ પઢમે, દુગુણા લવણમ્મિ ધાયઈસંઢે ।
 બારસ સસિ બારસ રવિ, તપ્પમિઈ નિદિટ્ઠ સસિરવિણો ॥ ૭૮ ॥

તિગુણા પુવ્વિલ્લજુયા, અણંતરાડણંતરમ્મિસ્વિત્તમ્મિ ।
 કાલોણ બાયાલા, વિસત્તરી પુક્કરદ્દમ્મિ ॥ ૭૯ ॥

પહેલાં જંબૂદ્વીપને વિષે જે ચન્દ્ર અને જે સૂર્ય હોય છે, ખીજા લવણ-સમુદ્રમાં ચાર ચન્દ્ર તથા ચાર સૂર્ય હોય છે. ધાતકીખંડમાં બાર ચન્દ્ર અને બાર સૂર્ય હોય છે, હવેના દ્વીપ સમુદ્રોમાં ચન્દ્ર સૂર્યની સંખ્યા પ્રાપ્ત કરવા માટે આગળના દ્વીપ અથવા સમુદ્રના ચન્દ્ર કિંવા સૂર્યની સંખ્યાને ત્રણગુણી કરી તેથી આગળના બધાય દ્વીપ-સમુદ્રોના ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા તેમાં ઉમેરતાં જે સંખ્યા આવે તે સંખ્યા જાણવી. એ રીતિએ કાલોહ સમુદ્રમાં (૧૨×૩=૩૬+૨+૪=) ૪૨ ચન્દ્ર અને ૪૨ સૂર્ય હોય છે, તેમજ આખા પુષ્કર દ્વીપમાં (૪૨×૩=૧૨૬+૨+૪+૧૨=) ૧૪૪ અને અર્ધપુષ્કરમાં ૭૨ ચન્દ્ર તથા ૭૨ સૂર્ય હોય છે. મનુષ્યક્ષેત્રમાં કુલ ૧૩૨ ચન્દ્ર અને ૧૩૨ સૂર્ય છે. (૭૮-૭૯)

દો દો સસિરવિપંતી, ઇંતરિયા હસઠિ સંસ્વા ય ।
 મેરું પયાહિણંતી, માણુસવિત્તે પરિયઢંતિ ॥ ૮૦ ॥

છાસઠ-છાસઠ સંખ્યાવાળી ચન્દ્રની જે અને છાસઠ છાસઠ સંખ્યાવાળી સૂર્યની જે પંકિતઓ છે, તે બંને પંકિતઓ મનુષ્યક્ષેત્રમાં મેરૂને પ્રદક્ષિણા આપતી સહાકાળ પરિભ્રમણ કરે છે. (૮૦)

હ્ણપ્પન્નં પંતીઓ, નક્કવત્તાણં તુ મણુયલોંગમ્મિ ।
 છાવટ્ટી છાવટ્ટી, હોઈ ઇક્કિક્કિઆ પંતી ॥ ૮૧ ॥

મનુષ્યક્ષેત્રમાં નક્ષત્રોની છપ્પન પંકિતઓ છે, તે મેરૂથી ચારે દિશામાં માતુષોત્તર પર્વત સુધી સૂર્યકિરણોની માફક રહેલી હોય તેમ દેખાય છે, તે પ્રત્યેક પંકિતમાં ૬૬-૬૬ નક્ષત્રો હોય છે. (૮૧)

एवं गहाइणोऽवि हु, नवरं ध्रुवपासवत्तिणोतारा ।
 तं चिय पयाहिंगंता, तस्थेव सया परिभर्मति ॥ ८२ ॥

નક્ષત્રોની પંકિત સંખ્યા જે પ્રમાણે વ્યવસ્થા બતાવવામાં આવી છે તે જ પ્રમાણે ગ્રહ વિગેરેની પંકિત વ્યવસ્થા સમજવી, એટલું વિશેષ છે કે જે ચન્દ્રનો પરિવાર ૧૭૬ ગ્રહોનો હોવાથી ગ્રહોની પંકિતઓ પણ ૧૭૬ હોય છે અને પ્રત્યેક પંકિતમાં ૬૬-૬૬ ગ્રહોની સંખ્યા જાણવી. વળી અચળ એવા

ધ્રુવ તારાઓની સમીપમાં વર્તતા અન્ય તારાના વિમાનો તે ધ્રુવ તારાઓને જ પ્રદક્ષિણા દેતા ફરે છે. (૮૨)

ચડયાલસયં પદમિ-લ્હ્યાઈ પંતીઈ ચંદસૂરાણં ।

તેણ પરં પંતીઓ, ચડરુત્તરિઆઈ બુઢીઈ ॥ ૮૩ ॥

બાવત્તરિ ચંદાણં, બાવત્તરિ સૂરિયાણ પંતીઈ ।

પદમાઈ અંતરં પુણ, ચંદા ચંદસ્સ લક્ષ્વદુગં ॥ ૮૪ ॥

જો જાવઈ લક્ષ્વાઈ, વિસ્થરઓ સાગરો ય દીવો વા ।

તાવઈઆઓ ય તર્હિ, ચંદાસૂરાણ પંતીઓ ॥ ૮૫ ॥

મનુષ્યક્ષેત્ર બહારના પુષ્કરાર્ધની પ્રથમ પંકિતમાં ૧૪૪-ચન્દ્ર-સૂર્યની સંખ્યા છે અને તે પંકિતથી આગળ પ્રત્યેક પંકિતમાં ચાર ચન્દ્ર અને ચાર સૂર્યની વૃદ્ધિ કરવી. પ્રથમ પંકિતમાં ૭૨ ચન્દ્ર અને ૭૨ સૂર્ય હોય. એ પ્રથમ પંકિતમાં ચન્દ્રથી ચન્દ્રનું બે લાખ યોજન પ્રમાણ અંતર હોય છે, બે દ્વીપ અથવા સમુદ્ર જેટલા લાખ યોજન વિસ્તારવાળો હોય ત્યાં તેટલી સંખ્યા પ્રમાણ ચન્દ્ર-સૂર્યની પંકિતઓ બાણવી. (૮૩-૮૪-૮૫)

પન્નરસ ચુલસીઈસયં, ઇહ સસિરવિમંડલાઈ તરિકત્તં ।

જોયણપણસયદસહિઅ, ભાગા અઢયાલ ઇગસઢ્ઠા ॥ ૮૬ ॥

તીસિગસઢ્ઠી ચડરો, ઇગિગસંઢ્ઠસ્સ સત્તમઈયસ્સ ।

પણતીસં ચ ઢુજોયણ, સસિરવિણો મંડલંતરયં ॥ ૮૭ ॥

પણસઢ્ઠી નિસઢમ્મિ ય, તત્તિય બાહા ઢુજોયણંતરિયા ।

ઇગુણવીસં ચ સયં, સૂરસ્સ ય મંડલા લવણે ॥ ૮૮ ॥

મંડલઢ્ઠસગં લવણે, પણગં નિસઢમ્મિ હોઈ ચંદસ્સ ।

મંડલઅંતરમાણં, જાણપમાણં પુરા કહિયં ॥ ૮૯ ॥

સસિરવિણો લવણમ્મિ ય, જોયણસસયતિણિણ તીસઅઢિયાઈ ।

અસિઅં તુ જોયણસયં, જંબુઢીવમ્મિ પવિસ્સંતિ ॥ ૯૦ ॥

આ જંબુદ્વીપ સંબંધી ચન્દ્રના ૧૫ મંડલો છે અને સૂર્યના ૧૮૪ મંડલો છે, તેમજ બંનેના મંડળોનું ચારક્ષેત્ર (જંબૂ-લવણનું મળી) ૫૧૦ યોજન અને એક યોજનના એકસઠિયા અડતાલીશ ભાગ તેટલું અધિક છે. પાંત્રીશ યોજન અને એક યોજનના એકસઠ ભાગ કરીએ તેવા ત્રીશ ભાગ તથા

એકસદિયા એક ભાગના સાત ભાગ કરીએ તેવા ચાર ભાગ (૩૫ થો ૬૩ ભાગ ૬ પ્રતિભાગ) નું પરસ્પર ચન્દ્રમંડળનું અંતર હોય છે. તથા સૂર્ય-મંડળોનું અંતર એ યોજનનું છે. વળી સૂર્યના ૧૮૪ મંડળો પૈકી ૬૫ મંડળો જંબુદ્વીપમાં પડે છે, તેમાં ૬૨ નિષધ ઉપર અને ત્રણ તેજ પર્વતની બાહા ઉપર પડે છે, તથા ૧૧૯ મંડલો લવણસમુદ્રમાં પડે છે. ચન્દ્રનાં ૧૫ મંડલો પૈકી ૧૦ મંડલો લવણસમુદ્રમાં અને પાંચ મંડલો જંબુદ્વીપના નિષધ પર્વત ઉપર પડે છે. મંડલનું અંતર પ્રમાણ પ્રથમ કહ્યું તે જાણવું. સૂર્ય અને ચન્દ્રનું ૫૧૦ થો ૬૬ ભાગનું જે કુલ ચારક્ષેત્ર છે તેમાં ૩૩૦ યોજન લવણસમુદ્રમાં છે અને પાછા ફરતાં આ બંને સૂર્ય-ચન્દ્રના વિમાનો જંબુદ્વીપમાં ૧૮૦ યોજન સુધી પ્રવેશ કરીને અટકે છે. આ પ્રમાણે ચાર ક્ષેત્ર કહ્યું. (૮૬-૮૭-૮૮-૮૯-૯૦)

ગહરિક્વતારસંઘં, જપ્થેચ્છસિ નાઝમુદહિ દીવે વા ।

તસ્સ-સિહિ ઇગસસિણો, ગુણસંઘં હોઈ સવ્વગં ॥ ૧૧ ॥

જે દ્વીપ અથવા સમુદ્ર સંબંધી ગ્રહ, નક્ષત્ર અને તારાઓની સંખ્યા જાણવાની ઇચ્છા થાય તે દ્વીપ-સમુદ્ર સંબંધી ચન્દ્ર અથવા સૂર્યની સંખ્યા સાથે એક ચન્દ્રના પરિવારભૂત ૮૮ ગ્રહાદિ સંખ્યાનો ગુણાકાર કરવાથી સર્વ સંખ્યા પ્રાપ્ત થશે. (૯૧)

બત્તીસઙ્ઘાવીસા, વારસ અઢ ચઙ વિમાણલક્ષ્વાઈ ।

પન્નાસ ચત્ત છ સહસ, કમેણ સોહમ્મમાઈસુ ॥ ૧૨ ॥

દુસુ સયચઙ દુસુ સય તિગ-મિગારસહિયં સયં તિગે હિટ્ઠા ।

મજ્ઞે સત્તુત્તરસય મુવરિતિગે સયમુવરિ પંચ ॥ ૧૩ ॥

સૌધર્મ દેવલોકમાં ૩૨ લાખ વિમાનો છે, ઈશાન દેવલોકે ૨૮ લાખ, સનતકુમારમાં ૧૨ લાખ, માહેન્દ્રમાં ૮ લાખ, બ્રહ્મદેવલોકે ચાર લાખ, લાંતકમાં ૫૦ હજાર, મહાશુકમાં ૪૦ હજાર, સહસ્રારમાં ૬ હજાર, આનત-પ્રાણત બંનેના ભેગા થઈ ૪૦૦, આરણ્ય-અચ્યુતના ભેગા મળી ૩૦૦, પ્રથમની ત્રણ ઐવેયકમાં ૧૧૧, મધ્યમ ત્રણ ઐવેયકમાં ૧૦૭, ઉપરિતન ત્રણ ઐવેયકમાં ૧૦૦ અને અનુત્તર દેવલોકમાં પાંચ વિમાનો છે. (૯૨-૯૩)

ચુલસીઈલક્ષસત્તા-ગવઈ સહસ્સા વિમાણ તેવીસં ।

સવ્વગમુઠ્ઠેલોગ-મ્મિ ઇંદયા, વિસટ્ઠિ પયરેસુ ॥ ૧૪ ॥

વૈમાનિક નિકાયમાં (આવલિકાગત અને પુષ્પાવક્રીર્ણ એ બન્નેની સંખ્યા ભેગી કરતાં) એકંદર ૮૪૯૭૦૨૩ વિમાનોની સંખ્યા ઉર્ધ્વલોકે પ્રાપ્ત થાય છે, પ્રત્યેક પ્રતરે ઇન્દ્રક વિમાનો હોવાથી સર્વ પ્રતરોનાં થઈ ૬૨ ઇન્દ્રક વિમાનો છે. (૬૪)

ચડદિસિ ચડપંતીઓ, વાસટ્ટિ વિમાણિયા પદમપયરે ।

ઉવરિ ઇક્કિક્કહીણા, અણુત્તરે જાવ ઇક્કિક્કં ॥ ૯૫ ॥

પ્રત્યેક દેવલોકે ચાર દિશામાં વિમાનોની ચાર પંક્તિઓ હોય છે, તેમાં પ્રથમ પ્રતરે ૬૨-૬૨ વિમાનોની ચાર પંક્તિઓ છે, ત્યારબાદ ઉપરનાં પ્રતરોમાં એક એક વિમાન સંખ્યા ચારે પંક્તિમાંથી ઓછી કરતા જવું. ચાલત્ અનુત્તરે ચારે દિશામાં એક એક વિમાન રહે. (૬૫)

ઈંદિય વટ્ટા પંતિસુ, તો કમસો તંસચરંસાવટ્ટા ।

વિવિદ્ધા પુપ્ફવક્કિણ્ણા, તયંતરે મુત્તું પુવ્વદિસિં ॥ ૯૬ ॥

સર્વ વિમાનોની મધ્યે ઇન્દ્રક વિમાન હોય છે. અને તે ગોળાકાર છે, ત્યારબાદ પંક્તિમાં પ્રથમ ત્રિકોણ ત્યારબાદ સમચોરસ અને ત્યારબાદ ગોળ, પુનઃ ત્રિકોણ-સમચોરસ અને ગોળ વિમાનો હોય એ પ્રમાણે ઠેક સુધી બાણવું. પુષ્પાવક્રીર્ણ વિમાનો વિવિધ આકારવાળાં છે અને તે પૂર્વદિશાની પંક્તિને વજીને શેષ ત્રણે પંક્તિના આંતરામાં હોય છે. (૬૬)

વટ્ટં વટ્ટેસુવરિં, તંસં તંસસ્સ ઉવરિમં હોઈ ।

ચરંસે ચરંસં, ઉટ્ટું તુ વિમાણસેઢીઓ ॥ ૯૭ ॥

પ્રથમ પ્રતરે જે સ્થાને ગોળ વિમાન હોય તેની ઉપરના પ્રતરે સમશ્રેણીએ ગોળ વિમાન જ હોય, ત્રિકોણ ઉપર ત્રિકોણ જ હોય, અને સમચોરસ ઉપર સમચોરસ જ હોય. એ પ્રમાણે ઉર્ધ્વ વિમાનોની શ્રેણીઓ રહેલી છે. (૬૭)

સવ્વે વટ્ટવિમાણા, ઇગદુવારા હવંતિ નાયવ્વા ।

તિણ્ણિય તંસવિમાણે, ચત્તારિય હુંતિ ચરંસે ॥ ૯૮ ॥

સર્વે ગોળાકાર વિમાનોને એક જ દ્વાર હોય છે, ત્રિકોણ વિમાનોને ત્રણ દ્વાર હોય છે અને સમચોરસ વિમાનો ચાર દ્વારવાળાં છે. (૬૮)

આવલિયવિમાણાણં, અંતરં નિયમસો અસંખિજ્જં ।

સંખિજ્જમસંખિજ્જં મણિયં પુપ્ફાવસિણ્ણાણં ॥ ૯૯ ॥

આવલિકા-પંક્તિગત વિમાનોમાં એક વિમાનથી બીજા વિમાનનું અંતર

અવશ્ય અસંખ્યાત યોજનતું હોય છે, જ્યારે પુષ્પાવક્રીર્ણું વિમાનોત્તરં અંતર સંખ્યાત યોજન તથા અસંખ્યાત યોજન બન્ને રીતિએ હોય છે. (૯૯)

एगं देवे दीवे, दुवे य नागोदहीसु बोद्धव्वे ।

चत्तारि जकखदीवे, भूयसमुद्देसु अट्टेव ॥ १०० ॥

सोलस सयंभुरमणे, दीवेसु पइट्ठिया य सुरभवणा ।

इगतीसं च विमाणा, सयंभुरमणे समुद्दे य ॥ १०१ ॥

પ્રથમપ્રતરે પંકિતગત બાસઠ વિમાનો પૈકી એક વિમાન ટેવક્રીપઉપર, ૨ નાગ સમુદ્રઉપર, ૪ યક્ષક્રીપઉપર, ૮ ભૂત સમદ્ર ઉપર, ૧૬ સ્વયંભૂરમણુક્રીપ ઉપર અને ૩૧ સ્વયંભૂરમણુ સમુદ્ર ઉપર રહેલા છે. (૧૦૦-૧૦૧)

अचंचंतसुरहिगंधा, फासे नवणीयमउअसुहफासा ।

निच्चुज्जोआ रम्मा, सयंपहा ते विरायंति ॥ १०२ ॥

અત્યંત સુરભિગંધવાળાં, માખણથી પણ કોમળ અને સુખકારી સ્પર્શ-વાળાં, નિરંતર ઉદ્યોતઅજવાળાવાળાં, રમણીય તેમજ સ્વયંકાંતિવાળાં તે વિમાનો ઘણાજ શેભે છે. (૧૦૨)

जे दक्खिणेण इंदा, दाहिणओ आवली मुणेयव्वा ।

जे पुण उत्तरइंदा, उत्तरओ आवली तेसिं ॥ १०३ ॥

पुव्वेण पच्छिमेण य, सामण्णा आवली मुणेयव्वा ।

जे पुण वट्टविमाणा, मज्झिज्झा दाहिणिज्झाणं ॥ १०४ ॥

पुव्वेण पच्छिमेण य, जे वट्टा तेवि दाहिणिज्झस्स ।

तंसचउरंसगा पुण, सामण्णा हुंति दुण्हंपि ॥ १०५ ॥

દક્ષિણ દિશામાં રહેલાં આવલિકાગત વિમાનો તે દક્ષિણેન્દ્રોનાં બહુવાં, અને ઉત્તરદિશામાં રહેલાં આવલિકાગત વિમાનો ઉત્તરેન્દ્રોનાં બહુવાં. પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાની પંકિતમાં રહેલાં વિમાનો બન્નેનાં સામાન્ય બહુવાં, પરંતુ વચ્ચે વચ્ચે રહેલાં જે ગોળ વિમાનો છે તે દક્ષિણેન્દ્રોનાં સમજવાં. એજ વાતને આ ગાથાથી પુષ્ટ કરે છે. કે-પૂર્વ તથા પશ્ચિમ દિશામાં જે ગોળ વિમાનો છે તે દક્ષિણેન્દ્રોનાં છે, ત્રિકોણ તથા સમચોરસ વિમાનો દક્ષિણેન્દ્ર તથા ઉત્તરેન્દ્ર બન્નેની માલીકીનાં સામાન્ય છે. (૧૦૩-૧૦૪-૧૦૫)

पागारपरिक्खत्ता, वट्टविमाणा हवंति सव्वेवि ।

चउरंसविमाणानं, चउहिसिं वेइया होइ ॥ १०६ ॥

આવલિકા પ્રવિષ્ટ સર્વે ગોળ વિમાનો એક બાબુએ ગઢથી વીંટળાએલા છે તથા ચઉખૂણા વિમાનોની ચારે બાબુએ વેદિકા (કાંગરા સહિત ગઢ) હોય છે. (૧૦૬)

જત્તો વટ્ટવિમાણા તત્તો તંસસ્સ વેડયા હોઈ ।

પાગારો બોદ્ધવ્વો, અવસેસેસું તુ પાસેસું ॥ ૧૦૭ ॥

જે દિશાએ ગોળ વિમાનો છે તેની સન્મુખ ત્રિકોણ વિમાનોને વેદિકા હોય છે, અને બાકીની બે દિશામાં કાંગરા સહિત ગઢ હોય છે. (૧૦૭)

પદમંતિમપયરાવલિ-વિમાણમુહ્મૂમિતસ્સમાસઽદ્દં ।

પયરગુણમિટ્ટકપ્પે, સવ્વગ્ગં પુપ્ફકિણ્ણયરે ॥ ૧૦૮ ॥

પ્રથમ પ્રતરગત પંક્તિનાં વિમાનોની સંખ્યા તે મુખ અને અન્તિમ પ્રતરોની પંક્તિગત વિમાનસંખ્યા તે ભૂમિ કહેવાય, એ બંને સંખ્યાનો સરવાળો કરી તેનું અર્ધ કર્યા બાદ ઇષ્ટ દેવલોકના પ્રતરોની સંખ્યા સાથે ગુણવાથી આવલિકાગત વિમાનસંખ્યા પ્રાપ્ત થશે, અને કુલ વિમાનસંખ્યામાંથી બાદ કરતાં બાકીની પુખ્વાવકીર્ણ વિમાનોની સંખ્યા આવશે. (૧૦૮)

ઈગદ્દિસિ પંતિવિમાણા, તિવિભત્તા તંસચરંસા વટ્ટા ।

તંસેસુ સેસમેગં, સ્વિવ સેસદુગસ્સ ઈક્કિકં ॥ ૧૦૯ ॥

તંસેસુ ચરંસેસુ ય, તો રાસિતિગંપિ ચરુગુણં કાઠં ।

વટ્ટેસુ ઈંદયં સ્વિવ, પયરધણં મીલિયં કપ્પે ॥ ૧૧૦ ॥

કોઈપણ એક દિશાગત પંક્તિના વિમાનો ત્રણભાગે સરખા વહેંચી નાંખવા. વહેંચતા જે એક સંખ્યા શેષ રહે તે ત્રિકોણ વિમાનોમાં એક સંખ્યા ઉમેરવી, જે વધે તે ત્રિકોણ તથા સમચોરસ બંને વિમાનોમાં એક એક સંખ્યા ઉમેરવી. પછી તે પ્રત્યેક સંખ્યાને ચારે ગુણી નાંખવી, વૃત્તરાશિ જે આવે તેમાં ઇન્દ્રક વિમાન ઉમેરવું, એમ કરવાથી ઇષ્ટ ઇષ્ટ પ્રતરે તથા પરિણામે ઇષ્ટ કહેવે ત્રિકોણ-સમચોરસ તથા વૃત્તવિમાનોની પૃથક્ સંખ્યા પ્રાપ્ત થશે. (૧૦૯-૧૧૦)

કપ્પેસુ ય મિય મહિસો, વરાહ સીહા ય હગલ સાલૂરા ।

હય ગય મુયંગ સ્વગી, વસહા વિદિમાઈં ચિંધાઈં ॥ ૧૧૧ ॥

મૃગ, મહિષ, વરાહ (ભુંડ), સિંહ, બોકડો, દેડકો. ઘોડો, હાથી, સર્પ,

જેંટો, વૃષભ તથા જાતિવિશેષ મૃગનું અનુક્રમે સૌધર્મોદિ બાર દેવલોકના દેવોનાં મુકુટને વિષે ચિન્હ હોય છે. (૧૧૧)

ચુલસી અસિદ્ધિ વાવત્તરિ, સત્તરિ સદ્ધી ય પન્ન ચત્તાલા ।

તુલ્લસુર તીસ વીસા, દસ સહસ્સા આયરક્ક ચડગુણિયા ॥ ૧૧૨ ॥

સૌધર્મોદ્રના સામાનિક દેવો ૮૪૦૦૦, ઇશાનેન્દ્રના ૮૦૦૦૦, સનતકુમારના ૭૨૦૦૦, માહેન્દ્રના ૭૦૦૦૦, પ્રહ્લેન્દ્રના ૬૦૦૦૦, લાંતકના ૫૦૦૦૦, શુકના ૪૦૦૦૦, સહસ્રારના ૩૦૦૦૦, આનત-પ્રાણુતના ૨૦૦૦૦, અને આરણુ અચ્યુતના ૧૦૦૦૦, સામાનિક દેવો છે, તેનાથી ચાર ગુણુ પ્રત્યેકના આત્મ-રક્ષક દેવો છે. (૧૧૨)

દુસુ તિસુ તિસુ કપ્પેસુ, ઘણુદ્દહિ ઘણવાય તદુભયં ચ કમા ।

સુરભવણપદ્ધાણં, આગાસપદ્ધિયા ઉવરિ ॥ ૧૧૩ ॥

પ્રથમના બે દેવલોકને ઘનોદ્ધિનો આધાર, ત્રીજા-ચોથા અને પાંચમા દેવ-લોકને ઘનવાતનો આધાર, છઠા-સાતમાં અને આઠમા દેવલોકને ઘનોદ્ધિ તથા ઘનવાત બે બંનેનો આધાર છે. તેથી ઉપરના બધા દેવલોક કેવળ આકાશના આધારે છે. (૧૧૩)

સત્તાવીસ સયાઈં, પુઢવીપિંહો વિમાણુચ્ચત્તં ।

પંચસયા કપ્પદુગે, પઢમે તત્તો ય ઇક્કિક્કં ॥ ૧૧૪ ॥

હાયદ પુઢવોસુ સયં, વઢ્ઢુદ્ધિ ભવણેસુ દુદુદુકપ્પેસુ ।

ચડગે નવગે પળગે, તહેવ જાણુત્તરેસુ ભવે ॥ ૧૧૫ ॥

ઇગવીસસયા પુઢવી, વિમાણમિક્કારસેવ ય સયાઈં ।

વત્તીસ જોયણસયા, મિલ્લિયા સવ્વચ્ચ નાયવ્વા ॥ ૧૧૬ ॥

પહેલા બે દેવલોકને વિષે વિમાનોની પૃથ્વીનું પિંડપ્રમાણુ ૨૭૦૦ ચોજન હોય છે, અને તેના ઉપર વિમાનોની ઇંચાઈ ૫૦૦ ચોં હોય છે, ત્યારબાદ ૩-૪, ૫-૬, ૭-૮, ૯-૧૦-૧૧-૧૨, નવચૈવેચક અને પાંચ અનુત્તર દેવલોકને વિષે પૂર્વ કહેલા ૨૭૦૦ ચોં પિંડપ્રમાણુમાંથી અનુક્રમે વિમાનોનાં પિંડ પ્રમાણુમાં સો-સો ચોજન ઓછા કરતાં જુડું અને તે પિંડ ઉપરના વિમાનોની ઇંચાઈ બે ૫૦૦ ચોં પ્રમાણુ કહી છે તેમાં અનુક્રમે સો-સો ચોજન વધારતાં જુડું. જેથી અનુત્તરમાં ૨૧૦૦ ચોં પૃથ્વીપિંડ અને ૧૧૦૦ ચોં વિમાનોની ઇંચાઈ આવશે. (૧૧૪-૧૧૫-૧૧૬)

પણચડતિદુવ્વળ્ણ વિમાણ, સઘય દુસુ દુસુ ય જા સહસ્સારો ।

ઊવરિ સિય ભવળવંતર-જોડ્સિયાણં વિવિહવળ્ણા ॥ ૧૧૭ ॥

સૌધર્મ તથા ઇશાન દેવલોકનાં વિમાનો શ્યામ-નીલ-રક્ત-પીત અને શ્રવેત એ પંચવર્ણનાં હોય છે, સનત્કુમાર-માહેન્દ્રનાં શ્યામ સિવાય ચાર વર્ણનાં, પ્રદ્મ-લાંતકનાં લાલ-પીળો અને ઘોળો એમ ત્રણ વર્ણનાં, શુક્ર-સહસ્રારનાં પીત તથા શ્રવેત એમ બે વર્ણનાંજ અને આનતથી લઈ અનુત્તર સુધી અધ્યાંય શ્રવેતવર્ણનાં વિમાનો છે. (૧૧૭)

રવિણો ડદયત્થંતર, ચડણવડ્સહસ્સપણસયલ્લવીસા ।

વાયાલ સટ્ઠિભાગા, કકકડસંકંતિદિયહમ્મિ ॥ ૧૧૮ ॥

કર્ક સંકાન્તિના દિવસે (એટલે સર્વાભ્યાન્તર મંડલે સૂર્ય હોય ત્યારે) સૂર્યના ઉદયસ્થાન અને અસ્તસ્થાન વચ્ચેનું અંતર ૯૪૫૨૬ થોા અને એક થોાજનના સાડીયા ૪૨ ભાગ પ્રમાણ હોય છે. (૧૧૮)

એયમ્મિ પુણો ગુણિણ, તિપંચસગનવર્હિં હોડ્ કમમાણં ।

તિગુણમ્મી દો લક્વા, તેસીડ્સહસ્સપંચસયા ॥ ૧૧૮ ॥

અસિર્હિં છ સટ્ઠિભાગા, જોયણચડલક્વ વિસત્તરિસહસ્સા ।

છ્ચ સયા તેત્તીસા, તીસકલા પંચગુણિયમ્મિ ॥ ૧૨૦ ॥

સત્તગુણે છલ્લક્વા, ઇગસટ્ઠિસહસ્સ છસય છાસીયા ।

ચડપન્નકલા તહ નવ-ગુણમ્મિ અડલક્વ સઢ્ઠા ડ ॥ ૧૨૧ ॥

સત્ત સયા ચત્તાલા, અઢ્ઠારકલા ય ઇય કમા ચડરો ।

ચંઢા ચવલા જયણા, વેગા ય તહા ગડ્ ચડરો ॥ ૧૨૨ ॥

એ ઉદયાસ્તના અંતરને ત્રણ પાંચ સાત અને નવવડે ગુણવા, ત્રણવડે ગુણતાં ૨,૮૩,૫૮૦ થોા $\frac{૧}{૬૦}$ સંખ્યા આવે, પાંચવડે ગુણતાં ૪,૭૨,૬૩૩, થોા $\frac{૩૦}{૬૦}$ ભાા સંખ્યા આવે, સાતવડે ગુણતાં ૬,૬૧,૬૮૬, થોા $\frac{૫૪}{૬૦}$ ભાા સંખ્યા આવે, તથા નવવડે ગુણતાં ૮,૫૦,૭૪૦ થોા $\frac{૬૦}{૬૦}$ ભાગ પ્રમાણ ગુણાકાર પ્રાપ્ત થાય. તે ચારે ગુણાકારની સંખ્યાની અનુક્રમે ચંઢા ચવલા જયણા અને વેગા એ ચાર પ્રકારની ગતિ સાથે થોાજના કરવી. (૧૧૯-૧૨૦-૧૨૧-૧૨૨)

ઇત્થ ય ગડ્ ચડત્થિં, જયણયરિં નામ કેડ્ મન્નંતિ ।

એહિં કમેહિમિમાહિં, ગઈહિં ચડરો સુરા કમસો ॥ ૧૨૩ ॥

વિક્ષંભં આયામં, પરિહિં અર્ઘિભતરં ચ બાહિરિયં ।
 જુગવં મિર્ણંતિ છમ્મા-સ જાવ ન તહાવિ તે પારં ॥ ૧૨૪ ॥
 પાવંતિ વિમાણાણં, કેસિંપિ હુ અહવ તિગુણિયાઈણ ।
 કમચ્ચગે પ્ત્તેયં, ચંડાઈગઈંઉ જોહ્જા ॥ ૧૨૫ ॥
 તિગુણેણ કપ્પચ્ચગે, પંચગુણેણં તુ અદ્દસુ મિણિજ્જા ।
 ગેવિજ્જે સત્તગુણેણ, નવગુણેણુત્તરચ્ચકે ॥ ૧૨૬ ॥
 જોયણલક્ષ્વપરિમાણં, નિમેસમિત્તેણ જાહ્ જો દેવા ।
 છમ્માસેણ ય ગમણં, ઇગં રજ્જુ જિણા વિંતિ ॥ ૧૨૭ ॥

કહેલી ચારે ગતિ પૈકી ચોથી વેગા નામની ગતિને કોઈક આચાર્યો 'યવનાન્તર' ગતિપણુ કહે છે, હવે એ ચાર પ્રકારની ગતિમાંથી ચંડા ગતિવાળો ૨,૮૩,૫૮૦ થો ૦ $\frac{૧}{૬૦}$ ભાગ જેવડા ડગલા વડે પૂર્વે કહેલા વિમાનો પૈકી કોઈ એક વિમાનની પહોળાઈ માપવાની શરૂઆત કરે, ચપલા ગતિ વાળો ૪,૭૨,૬૩૩, થો ૦ $\frac{૩૦}{૬૦}$ જેવડા પગલા વડે લ'ખાઈ માપે, જ્યણા ગતિવાળો ૬,૬૧,૬૮૬ થો ૦ $\frac{૫૦}{૬૦}$ જેવડા પગલા વડે વિમાનની અંદરનો ઘેરાવો માપે તથા વેગા ગતિવાળો ૮,૫૦,૭૪૦ થો ૦ $\frac{૬૦}{૬૦}$ જેવડા પગલા વડે બાહ્ય ઘેરાવો માપવાની શરૂઆત કરે અને માપતા માપતા છ મહિના થાય તો પણ તે વિમાનોની લ'ખાઈ-પહોળાઈ તથા બાહ્યાભ્યંતર પરિધિનો પાર ન પામે. એટલાં મોટાં તે વિમાનો છે. અથવા કોઈક આચાર્યના મતે-ત્રણગુણુ, પાંચગુણુ, સાતગુણુ, અને નવગુણુ એ ચારની ચંડા વિગેરે ગતિ સાથે યોજના કરવા સાથે ત્રણગુણુ વડે પ્રથમના ચાર દેવલોક પાંચગુણુ વડે પછીના આઠ દેવલોક, સાતગુણુ વડે નવગ્રૈવેયક-અને નવગુણુ વડે ચાર અનુત્તરના વિમાનો માપવામાં આવે તો વિમાનોનો પાર પમાય છે. 'કોઈ એક દેવ નિમેષ (આંખના પલકારા) માત્રમાં એક લાખ યોજનનું પ્રયાણુ કરતો થકો સતત પ્રયાણુ કરે તો છ માસે એક રાજના પારને પામે છે' એમ શ્રીજિનેશ્વર દેવો કહે છે. (૧૨૩-૧૨૪-૧૨૫-૧૨૬-૧૨૭)

પદમપયરમ્મિ પદમે, કપ્પે ઉદુનામ્મં ઇંદયવિમાણં ।

પણ્યાલલક્ષ્વજોયણ, લક્ષ્વં સવ્વુવરિ સવ્વહં ॥ ૧૨૮ ॥

સૌધર્મ દેવલોકના પ્રથમ પ્રતરમાં મધ્યે ઉદુ નામનું ઇન્દ્રક વિમાન છે, તે પિસ્તાલીશ લાખ યોજનનું તેમજ વૃત્તાકારે છે. અને અનુત્તર વિમાનમાં સર્વથી ઉપર સર્વાર્થસિદ્ધ નામનું વિમાન છે તે એક લાખ યોજન પ્રમાણુનું છે. (૧૨૮)

उड्डु चंद रयय वग्गू, वीरिय वरुणे तहेव आणंदे ।
 बंभे कंचण रुइले, वंचे अरुणे दिसे चेव ॥ १२९ ॥
 वेरुलिय रुइग रुइरे, अंके फलिहे तहेव तवणिज्जे ।
 मेहे अग्घ हलिहे, नलिणे तह लोहियक्खे य ॥ १३० ॥
 बइरे अंजण वरमाल, अरिट्ठे तहय देव सोमे अ ।
 मंगल बलभहे अ, चक्क गया सोत्थि णंदियावत्ते ॥ १३१ ॥
 आभंकरे य गिद्धि, केउ गरुले य होइ बोद्धव्वे ।
 वंभे वंभहिण पुण, वंभोत्तर लंतण चेव ॥ १३२ ॥
 महसुक्क सहस्सारे, आणय तह पाणण बोद्धव्वे ।
 पुण्णेलंकारे अ, आरणे तहा अच्चुण चेव ॥ १३३ ॥
 सुदंसण सुण्णडिबुद्धे मणोरमे चेव होइ पढमतिगे ।
 तत्तो य सव्वओभहे, विसाले अ सुमणे चेव ॥ १३४ ॥
 सोमणसे पीइकरे, आइच्चे चेव होइ तइयतिगे ।
 सव्वट्ठसिद्धनामे, सुरिंदया एव वासट्ठी ॥ १३५ ॥

आसठ प्रतरोनां नामो धन्द्रक विमानो आ प्रमाणे छे;—१ उड्डु, २ चन्द्र, ३ रजत, ४ वल्गु, ५ वीर्य, ६ वरुण, ७ आनंद, ८ अक्ष, ९ कांचन, १० इयिर, ११ वंच (वंच), १२ अरुण, १३ दिशा १४ वैदूर्य, १५ इयक, १६ इयिर, १७ अंके, १८ रूटिक, १९ तपनीय, २० भेधविमान, २१ अर्ध, २२ हारिद्र, २३ नलिन, २४ लोहितोक्ष, २५ वज्र, २६ अंजन, २७ वरमाल, २८ रिष्ट, २९ हेव, ३० सौम्य, ३१ मंगल, ३२ अलक्षद्र, ३३ चक्रे, ३४ गदा, ३५ स्वस्तिक, ३६ नन्दावर्त, ३७ आलंकार, ३८ गृद्धि, ३९ केतु, ४० गड्ढ, ४१ अक्ष, ४२ अक्षहित, ४३ अक्षोत्तर, ४४ लांतक, ४५ महाशुक, ४६ सड्धार, ४७ आनत, ४८ प्राणुत, ४९ पुष्प, ५० अलंकार, ५१ आरणु, ५२ अर्युत, ५३ सुदर्शन, ५४ सुप्रभुद्ध, ५५ मनोरम, ५६ सर्वातोक्षद्र, ५७ विशाल, ५८ सुमन, ५९ सौमनस, ६० प्रीतिकर, ६१ आदित्य, अने ६२ सर्वार्थसिद्धि. (१२९-१३०-१३१-३२-१३३-१३४-१३५).

पणयालीसं लक्खा, सीमंतय माणुसं उड्डु सिवं च ।
 अपइट्ठाणो सव्वट्ठ जंबुद्दीवो इमं लक्खं ॥ १३६ ॥

પ્રથમ નરકના પ્રથમ પ્રતરનો સીમંતક નામનો નરકવાસો અઢીદ્રીપ પ્રમાણ મનુષ્યક્ષેત્ર, ઉડુ નામનું વિમાન અને સિદ્ધશિલા આટલી વસ્તુઓ આ લોકમાં ૪૫ લાખ યોજનનાં પ્રમાણની છે. સાતમીનરકનો અપ્રતિધાન નામનો નરકવાસો, સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાન અને જ'બૂદ્રીપ આટલી વસ્તુઓ આ લોકમાં એક લાખ યોજનના પ્રમાણની છે. (૧૩૬).

અહમાગા સગ પુદવીસુ, રજ્જુ ઇક્કિક તદ્દ ય સોદમ્મે ।

માહિંદ લંત સહસારચ્ચુય ગેવિજ્જ લોગંતે ॥ ૧૩૭ ॥

અધોભાગે સાતે નરક પૃથ્વી એક એક રાજ પ્રમાણ સમજવી, રત્ન-પ્રભાના ઉપરના તલીઆથી સૌધર્મ દેવલોકે આઠમે રાજ, માહેન્દ્ર દેવલોકે નવમે રાજ, લાન્તકના અંતે દશમે, સહસારે અગીઆરમે, આરણુ-અચુન્તાતે બારમે, નવચ્રવેયકને અંતે તેરમે, અને સિદ્ધશિલાથી ઉપર લોકાન્તે ચૌદમે રાજ પૂર્ણ થાય છે. (૧૩૭).

ભવણવળજોડસોહ-મ્મીસાળે સત્તહત્થ તણુમાળં ।

દુદુદુચ્ચકે ગેવિ-જ્ઞણુત્તરે હાણિઙ્કિક્કે ॥ ૧૩૮ ॥

ભુવનપતિ-વ્યન્તર જ્યોતિષી સૌધર્મ તથા ઇશાન દેવલોકના દેવોનું સાત હાથનું શરીર પ્રમાણ હોય છે. ત્રીજે-ચોથે દેવલોકે છ હાથનું, પાંચમે-છઠ્ઠે પાંચ હાથનું, સાતમે-આઠમે, ચાર હાથનું નવ-દશ-અગીયાર અને બારમા દેવલોકે ત્રણ હાથનું, નવચ્રવેયકમાં બે હાથનું તથા અનુત્તર વિમાનમાં એક હાથનું દેવોનું શરીર હોય છે. (૧૩૮).

કપ્પદુગદુદુદુચ્ચગે, નવગે પળગે ય જિટ્ઠિદ્દિ અચરા ।

દોસત્તચ્ચડ્ઢારસ-બાવીસિગતીસતિત્તીસા ॥ ૧૩૯ ॥

વૈમાનિકના પ્રથમ બે દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ઠસ્થિતિ બે સાગ૦, ત્રીજે-ચોથે સાત સાગ૦, પાંચમે-છઠ્ઠે ચૌદ સાગ૦, સાતમે-આઠમે અઠાર સાગ૦, નવ-દશ-અગીઆર-બારમે બાવીશ સાગ૦, નવચ્રવેયકમાં એકત્રીશ સાગ૦ અને પાંચ અનુત્તરમાં તેત્રીશ સાગરોપમની ઉ૦ સ્થિતિ છે. (૧૩૯).

વિવરે તાણિકૂળે, ઇકારસગાઝ પાઢિણ્ણ સેસા ।

હત્થિકારસમાગા, અચરે અચરે સમહિચમ્મિ ॥ ૧૪૦ ॥

ચય પુન્નવસરીરાઝ, કમેળ પ્પગુત્તરાઈ વુટ્ઠીણ્ણ ।

एवं ठिईविसेसा, सणंकुमाराइत्तणुमाणं ॥ ૧૪૧ ॥

ઉપર-ઉપરના દેવલોકની અધિક સ્થિતિમાંથી નીચે-નીચેના દેવલોકની ઓછી સ્થિતિ બાદ કરવી, બાદબાકી કરતાં જે આવે તેમાંથી ફેર એક સંખ્યા ઓછી કરવી જે સંખ્યા આવે તેને એક હાથના અગીયાર ભાગો કદપી તે અગીયારમાંથી બાદ કરવી, જેટલા અગીયારીઆ ભાગો બાકી રહે તે ભાગોમાંથી એક એક ભાગને પૂર્વ-પૂર્વ કદપગત શરીરના પ્રમાણમાંથી ઓછો કરવો, એટલે યથોક્ત પ્રતિસાગરોપમે ઉત્કૃષ્ટ શરીર પ્રમાણ આવશે એ પ્રમાણે સનતકુમાર વિશેરે દેવલોકની સ્થિતિને અનુસારે શરીર પ્રમાણ જાણી લેવું. (૧૪૦-૧૪૧).

भवधारणिज्ज एसा, उकोस विउव्वि जोयणा लक्खं ।

गेविज्जणुत्तरेभु, उत्तरवेउव्विआ नत्थि

॥ १४२ ॥

આ શરીર પ્રમાણ ભવધારણીય સમજવું, ઉત્તર વૈક્રિયનું ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ એક લાખ થોજનનું છે, ત્રૈવેયક તથા અનુત્તરમાં (શક્તિ છતાં પ્રથોજનના અભાવે) ઉત્તર વૈક્રિય હોતું નથી. (૧૪૨).

साहावियवेउव्विय-तण्ण जहन्ना कमेण पारंभे ।

अंगुलअसंखभागो, अंलसंखिज्जभागो य

॥ १४३ ॥

સ્વાભાવિક તથા ઉત્તર વૈક્રિયનું જઘન્ય પ્રમાણ અનુક્રમે અંગુલનો અસંખ્ય ભાગ તથા અંગુલનો સંખ્યાતમે ભાગ બાણવું, આ પ્રમાણ શરીર રચનાના પ્રારંભમાં હોય છે. (૧૪૩).

सामन्नेणं चउविह-सुरेसु वारसमुहुत्त उकोसो ।

उववायविरहकालो, अह भवणार्इसु पत्तेयं

॥ १४४ ॥

સામાન્યતઃ ચારે પ્રકારના દેવોમાં ઉપપાતવિરહ ઉત્કૃષ્ટથી બાર મુહૂર્તનો હોય છે, અર્થાત્ ભુવનપતિ વ્યંતર-જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એ ચારે પ્રકારની નિકાયમાં કોઈ પણ ભવ દેવ તરીકે ઉત્પન્ન ન થાય તો બાર મુહૂર્ત સુધી ન થાય, ત્યારબાદ કોઈપણ નિકાયમાં કોઈપણ ભવ અવશ્ય દેવપણે ઉપજે. (૧૪૪).

भवणवणजोइसोह-म्मीसाणेसु मुहुत्त चउवीसं ।

तो नवदिण वीसमुहू, वारस दिण दस मुहुत्ता य

॥ १४५ ॥

बावीस सद्ददीअहा, पणयाल असीइ दिणसयं तत्तो ।

संखिज्जा दुसु मासा दुसु वासा तिसु तिगेसु कमा

॥ १४६ ॥

वासाण सया सहसा, लक्खा तह चउसु विजयमाईसु ।

पलियाअसंखभागो, संवट्ठे संखभागो य

॥ १४७ ॥

ભુવનપતિ વ્યંતર જ્યોતિષી તથા સૌધર્મ અને ઇશાન દેવલોકમાં ઉપપાત વિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટથી ૨૪, મુહૂર્તનો છે. સનતકુમારમાં નવ દિવસ અને વીશ મુહૂર્તનો, માહિન્દ્રમાં બાર દિવસ અને દશ મુહૂર્ત, બ્રહ્મકલ્પે સાડા બાવીશ દિવસ, લાંતકમાં પીસ્તાલીશ દિવસ, શુકમાં એંશી દિવસ, સહસ્ત્રારમાં સો દિવસ, આનતપ્રાણુતમાં સંખ્યાતા માસ અને આરણુ તથા અચ્યુતમાં સંખ્યાતા સંખ્યાતા વર્ષનો વિરહકાળ છે, નવઐવેયક પૈકી પ્રથમની ત્રણ ઐવેયકમાં સેંકડો વર્ષ, મધ્યમ ત્રણ ઐવેયકમાં સંખ્યાતા હજાર વર્ષ અને ઉપરની ત્રણ ઐવેયકમાં સંખ્યાતા લાખ વર્ષનો ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ છે. અનુત્તરના વિજ્યાદિ ચાર વિમાનોમાં પલ્યોપનો અસંખ્યાતમે ભાગ તથા સર્વાર્થસિદ્ધિમાં પલ્યોપમનો સંખ્યાતમે ભાગ ઉત્કૃષ્ટ વિરહકાળ જાણવો. (૧૪૫-૧૪૬-૧૪૭).

સર્વેસિં પિ જહન્નો, સમઓ એવ ચવણ વિરહોઽવિ ।

ઇગદુતિસંખમસંખા, ઇગસમણ હુંતિ અ ચવંતિ ॥ ૧૪૮ ॥

સર્વનો એટલે ભુવનપતિથી લઇને સર્વાર્થસિદ્ધિ સુધીની ચારે નિકાયના દેવોનો જઘન્ય ઉપપાત વિરહકાળ એક સમયનો હોય છે. હવે વ્યવન વિરહકાળનું પ્રમાણ કહે છે, વ્યવન વિરહકાળ એટલે ચારે નિકાયના દેવોમાંથી અથવા તે તે દેવલોકમાંથી કેઇ પણ દેવનું વ્યવન ન થાય તો ક્યાંસુધી ન થાય? તે કાળનું પ્રમાણ. જે પ્રમાણે ઉપપાતવિરહ સંબંધી કાળનું પ્રમાણ કહેલ છે તે જ પ્રમાણે વ્યવન વિરહ સંબંધી કાળનું પ્રમાણ પણ જાણી લેવું. હવે એક સાથે કેટલા જીવો દેવલોકમાં ઉપજે તે ઉપપાત સંખ્યા અને એક સાથે કેટલાક જીવો દેવલોકમાંથી વ્યવે તે વ્યવન સંખ્યા તથા ઉપપાત સંખ્યા ચારે નિકાયની અપેક્ષાએ એક બે ત્રણ ચાર સંખ્ય કે અસંખ્ય દેવો એક સાથે ઉત્પન્ન થાય છે. તેમજ વ્યવે છે. (૧૪૮).

નરપંચિંદિયતિરિયા-ગુણ્ણત્તીસુરભવે પજત્તાણં ।

અઙ્ગ્રવસાયવિસેસા, તેસિં ગઙ્ગારતમ્મં તુ ॥ ૧૪૯ ॥

પર્યાપ્તા ગર્ભ જ પંચેન્દ્રિય મનુષ્યો તથા પર્યાપ્તા ગર્ભ જ-સમૂહિંમ પંચેન્દ્રિય તિર્થંચો દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. પુનઃ અધ્યવસાવની વિશેષતાને અંગે દેવગતિમાં પણ તરતમતા પડે છે. (૧૪૯).

નરતિરિઅસંખજીવી, સર્વે નિયમેણ જંતિ દેવેસુ ।

નિયઆઝઅસમહીણા-ઝણ્ણસુ ઈસાણઅંતેસુ ॥ ૧૫૦ ॥

અસંખ્યવર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્યો તથા તિર્થંચો (યુગલિકો) મરણ

પામીને અવશ્ય ઈશાન દેવલોકમાં જ અહિં પોતાનું જેટલું આયુષ્ય હોય તેટલા આયુષ્યથી અથવા તેથી ન્યૂન આયુષ્યથી ઉત્પન્ન થાય છે. (૧૫૦).

જંતિ સમુચ્છિમતિરિયા, ભવણવણેસુ ન જોડમાઈસુ ।

જં તેસિં ઉવવાઓ, પલિયાડસંવંસઆઝસુ ॥ ૧૫૧ ॥

એ જ પ્રમાણે સંમૂર્છિમ તિયંચો ભુવનપતિ તથા વ્યંતરમાં ઉત્પન્ન થવાના અધિકારી છે, પરંતુ જ્યોતિષી તથા વૈમાનિકમાં ઉત્પન્ન થઈ શકતા નથી, કારણ કે તેઓ વધુમાંવધુ પદ્યોપમના અસંખ્ય ભાગ પ્રમાણ આયુષ્યથી જ ભુવનપતિ-વ્યંતરમાં ઉપજે છે. તેટલું અલ્પ આયુષ્ય ત્યાં જ છે, પરંતુ જ્યોતિષી આદિમાં નથી. (૧૫૧).

વાલતવે પલિવદ્ધા, ઉક્કરોસા તવેણ ગારવિઆ ।

વેરેણ ય પલિવદ્ધા, મરિંડં અસુરેસુ જાયંતિ ॥ ૧૫૨ ॥

ખાલ્-અજ્ઞાન તપસ્વિ, ઉત્કટ ક્રોધવાળા, તપનો ગર્વ કરનારા અને વૈરને મનમાં ધારણ કરવાવાળા મરીને અસુર (ભુવનપતિ) માં જઈ શકે છે, પરંતુ તેથી આગળ જવાના અધિકારી નથી. (૧૫૨).

રજ્જુગાહવિસમ્ભવણ-જલજલ્લણવેસતળ્હલ્હદુહઓ ।

ગિરિસિરપટ્ટણાઝ મયા, સુહભાવા હુંતિ વંતરિયા ॥ ૧૫૩ ॥

ગળાકાંસો, વિષભક્ષણ, પાણી અથવા અગ્નિમાં બાણી બેઠને પડવું, તૃષા તથા ક્ષુધાની પીડા, પર્વતની ટોચ ઉપરથી ઝંપાપાત કરવો, આવા કારણોથી આપઘાત કરે, છતાં બે છેલ્લી વખતે કાંઈક શુભભાવના આવી બીજાં તે વ્યંતરમાં ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. (૧૫૩).

તાવસ જા જોડસિયા, ચરગપરિવ્વાય બંબલોગો જા ।

જા સહસારો પંચિ-દિતિરિઆ જા અચ્ચુઓ સદ્ધા ॥ ૧૫૪ ॥

તાપસો જ્યોતિષી સુધી, ચરક પરિવ્રાજક પાંચમા બ્રહ્મદેવલોક સુધી, તિયંચ પંચેન્દ્રિય આઠમા સહસાર સુધી અને શ્રાવકો ખારમા અચ્યુત દેવલોક સુધી ઉત્પન્ન થવાના અધિકારી છે. (૧૫૪).

જઈલિંગમિચ્છદિટ્ટિ, ગેવેજ્જા જાવ જંતિ ઉક્કોસં ।

પયમત્તિ અસહહંતો, સુત્તુત્તં મિચ્છદિટ્ટી ઝ ॥ ૧૫૫ ॥

સાધુના વેષને ધારણ કરનાર પણ મિથ્યાદષ્ટિ વધારામાં વધારે નવમી

ઐવેચક સુધી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. સૂત્રમાં કહેલા એક પદને જે ન સફેદે તે મિથ્યાદષ્ટિ કહેવાય છે. (૧૫૫).

સુત્તં ગણહરરઈઅં, તહેવ પત્તેયબુદ્ધરઈઅં ચ ।

સુયકેવલિણા રઈઅં, અભિણ્ણદસપુચ્ચિવિણા રઈઅં ॥ ૧૫૬ ॥

શ્રી ગણધર ભગવતોએ, તથા પ્રત્યેક બુદ્ધોએ તેમજ શ્રુતકેવલિ ભગવતોએ અને સંપૂર્ણ દશપૂર્વધર મહર્ષિએ રચેલું જે કાંઈ હોય તે સર્વ સૂત્ર કહેવાય છે (૧૫૬)

છઝમત્થસંજયાણં, ઉવવાઝ્ઙ્ઙોસઓ અ સવ્વટ્ટે ।

તેસિં સઢ્ઢાણં પિ અ, જહન્નઓ હોઈ સોહમ્મે ॥ ૧૫૭ ॥

લંતમ્મિ ચઝદપુચ્ચિવિસ્સ, તાવસાઈણ વંતરેસુ તહા ।

एसो उववायविहि, नियनियकिरियठियाण सव्वोऽवि ॥ १५८ ॥

છઢ્ઢમસ્થ સાધુ વધુમાં વધુ સર્વાથસિદ્ધ વિમાનમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તે છઢ્ઢમસ્થ સાધુઓ તેમજ વ્રતધારી શ્રાવકો જ્ઞાન્યથી પણ સૌધર્મદેવલોકમાં ઉપજે છે, ચઉદ્ધ પૂર્વધર જ્ઞાન્યથી લાંતકમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તાપસ વિગેરેનો જ્ઞાન્ય ઉપપાત વ્યંતરમાં હોય છે. આ સર્વ જે ઉપપાત-ઉત્પન્ન થવાનો વિધિ કહ્યો તે ચોતપોતાને યોગ્ય આચારમાં વર્તતા હોય તેને માટે સમજવો, પરંતુ આચારથી હીન હોય તેવાઓ માટે સમજવો નહિ. (૧૫૭-૧૫૮)

वज्जरिसहनारायं, पढमं बीअं च रिसरनारायं, ।

नारायमद्धनारायं, कीलिया तह य छेवट्टं ॥ १५९ ॥

एए छस्संधयणा, रिसहो पट्टो य कीलिया वज्जं ।

उभओ मक्कढबंधो, नाराओ होइ विन्नेओ ॥ १६० ॥

૧ વજ્જઋષભનારાય, ૨ ઋષભનારાય, ૩ નારાય, ૪ અર્ધનારાય, ૫ કીલિકા અને ૬ છેવટું (સેવાર્ત) એ છ સંઘયણુ છે. ઋષભ એટલે (હાડકાનો) પાટો, વજ્જ એટલે ખીલી અને નારાય એટલે મકંટબંધ સમજવો. (૧૫૯-૧૬૦)

छ गप्पतिरिनराणं, संमुच्छिमपणिंदिविगलछेवट्टं ।

सुरनेरइया एगिं-दिया य सव्वे असंधयणा ॥ १६१ ॥

ગર્ભતિરિયં તથા ગર્ભજ મનુષ્યને છએ સંઘયણુ હોઈ શકે છે, સંમૂચ્છિમ પંચેન્દ્રિય તથા વિકલેન્દ્રિયને છેવટું સંઘયણુ હોય છે અને દેવ નારક તથા એકેન્દ્રિયો એ બધા સંઘયણુ વિનાના છે (૧૬૧)

એવદ્ટેણ ઉ ગમ્મઇ, ચરો જા કપ્પ કીલિયાઈસુ ।

ચરસુ દુદુકપ્પવુહ્ણી, પઠમેણં જાવસિદ્ધીવિ ॥ ૧૬૨ ॥

એવઠા સંઘયણવાળા વધુમાં વધુ ભુવનપતિથી લઈ ચોથા માહેન્દ્ર દેવલોક સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, કીલિકા સંઘયણવાળા લાંતક સુધી, અર્ધનારાચસંઘયણવાળા સહસ્રાર સુધી, નારાચ સંઘયણવાલા પ્રાણુત સુધી, ઋષભનારાચસંઘયણવાળા અચ્યુત સુધી તેમજ વજ્રઋષભનારાચસંઘયણવાલા સર્વાર્થસિદ્ધ (યાવત્ મોક્ષ) સુધી જઈ શકે છે. (૧૬૨)

સમચરંસે નગ્ગો-હ સાઈ વામણ ય સુજ્જ હુંદે ય ।

જીવાણ છ સંટાણા, સવ્વચ્ચ સુલક્કવણં પઠમં ॥ ૧૬૨ ॥

નાહીઈ ઉવરિ વીઅં, તદ્દઅમહો પિટ્ટિચરરરવજ્જં ।

સિરગીવપાણિપાણ, સુલક્કવણં તં ચરચ્ચં તુ ॥ ૧૬૪ ॥

વિવરીયં પંચમગં, સવ્વચ્ચ અલક્કવણં ભવે છટ્ટં ।

ગમ્મયનરતિરિય છહા, સુરા સમા હુંદયા સેસા ॥ ૧૬૫ ॥

સમચતુરસ્ર, ન્યગ્રોધ, સાદિ, વામન, કુબ્જ અને હુંડક એ છ સંસ્થાન જીવોને હોય છે. સર્વ રીતે જે સંસ્થાન લક્ષણવાળું હોય તે સમચતુરસ્ર કહેવાય, નાભિની ઉપરનો ભાગ લક્ષણવાળો હોય તે ન્યગ્રોધ, નાભિની નીચેનો ભાગ લક્ષણવંત હોય તે ત્રીણું સાદિ. પીઠ-ઉદર-ઉર વર્ણને મસ્તક-ટોક હાથ-પગ લક્ષણવાળા હોય તે ચોથું વામન, શિર-ટોક વિગેરે લક્ષણ હીન હોય અને પીઠ ઉદર વિગેરે સુલક્ષણ હોય તે પાંચમું કુબ્જ, અને સર્વ અવયવો લક્ષણ રહિત હોય તે છટ્ટું હુંડક સંસ્થાન જાણવું. ગર્ભજ મનુષ્ય તથા ગર્ભજ તિર્થંચને છએ સંસ્થાન હોય, દેવોને પ્રથમ સમચતુરસ્ર સંસ્થાન જ હોય અને બાકીના સર્વ જીવોને હુંડક સંસ્થાન હોય છે. (૧૬૩-૧૬૪-૧૬૫)

જંતિ સુરા સંઘાઉઅ-ગમ્મયપજ્જત્તમણુઅતિરિણસુ ।

પજ્જત્તેસુ ય વાયર-ભૂદગપત્તેયગવણેસુ ॥ ૧૬૬ ॥

તચ્ચવિ સણંકુમાર-પ્પભિઈ ઈર્ગિંદિણસુ નો જંતિ ।

આણયપમુહા ચવિં, મણુણસુ ચેવ ગચ્છંતિ ॥ ૧૬૭ ॥

સામાન્ય રીતે દેવો સંખ્યવર્ષના આયુષ્યવાળા ગર્ભજ મનુષ્ય તેમજ ગર્ભજ તિર્થંચમાં તેમજ પર્યાપ્તા બાદર પૃથ્વીકાય, અપ્કાય અને વનસ્પતિ-કાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં પણ સનત્કુમારથી લઈને ઉપરના દેવો એકેન્દ્રિયમાં

ઉત્પન્ન થતા નથી, અને આનંત વિગેરે ઉપરના દેવો તિર્થંચમાં પણ ઉત્પન્ન થતા નથી, ફક્ત મનુષ્યમાંજ ઉત્પન્ન થાય છે. (૧૬૬-૧૬૭)

દો કપ્પ કાયસેવી, દો દો દો ફરિસરૂવસદ્દેહિં ।

ચરો મણેણુવરિમા, અપ્પવિયારા અણંતસુહા ॥ ૧૬૮ ॥

ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી, સૌધર્મ તથા ઇશાન દેવલોક સુધીના દેવો મનુષ્યોની માફક કાયાથી વિષયનું સેવન કરનારા હોય છે, ત્રીજા-ચોથા દેવલોકના દેવો સ્પર્શ માત્રથી, પાંચમા છઠ્ઠા દેવલોકના દેવો રૂપદર્શન માત્રથી, સાતમા આઠમા દેવલોકના દેવો શબ્દશ્રવણ માત્રથી, નવ-દશ-અગીઆર તથા બારમા દેવલોકના દેવો મનમાં ચિંતવન કરવા માત્રથી વિષયથી વિરામ પામે છે, અને તેથી ઉપરના દેવો અદ્ય વિકારવાલા તેમજ અનંત સુખવાળા છે. (૧૬૮)

જં ચ કામસુહં લોણ, જં ચ દિવ્વં મહાસુહં ।

વીઠરાયસુહસેઅં-ણંતભાગંપિ નમ્મઈ ॥ ૧૬૯ ॥

લોકને વિષે જે વિષય સુખ છે, અને દેવોનું જે દિવ્ય સુખ છે, તે વીતરાગ ભગવંતના સુખ પાસે અનંતમાં ભાગનું પણ નથી. (૧૬૯)

ઉવવાઓ દેવીણં, કપ્પદુગં જા પરો સહસારા ।

મમણાડગમણં નચ્ચિ, અચ્ચુઅપરઓ સુરાણં વિ ॥ ૧૭૦ ॥

દેવીઓની ઉત્પત્તિ ભુવનપતિ વ્યંતર જ્યોતિષી તેમજ સૌધર્મઇશાન એ જે દેવલોક સુધી છે, આઠમા સહસ્રાર સુધી દેવીઓનું ગમનાગમન છે અને અચ્યુત દેવલોકથી ઉપર દેવોનું પણ ગમનાગમન નથી. (૧૭૦)

તિપલિઅ તિસાર તેરસ-સારા કપ્પદુગ તદ્દા લંત અહો ।

કિન્નિવસિઅ ન હુંતુવરિં, અચ્ચુઅપરઓઽભિરગાઈ ॥ ૧૭૧ ॥

પહેલા જે દેવલોકની નીચે ત્રણ પદ્યોપમના આયુષ્યવાળા, ત્રીજા સનતકુમાર દેવલોકની નીચે ત્રણ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા અને છઠ્ઠા લાન્તક દેવલોકની નીચે તેર સાગરોપમના આયુષ્યવાળા કિલિભષિયા દેવો છે, તેથી આગળના દેવલોકમાં કિલિભષિયા નથી તેમજ બારમા અચ્યુત દેવલોકથી આગળ અભિ-ચોગિક દેવો નથી. (૧૭૧)

અપરિગ્ગહદેવીણં, વિમાણલક્ખા છ હુંતિ સોહમ્મે ।

પલિયાઈ સમયાદિય, ઠિદ્દ જાસિં જાવ દસપલિયા ॥ ૧૭૨ ॥

તાઝ સળંકુમારા-ળેવં વઢુંતિ પલ્લિયદસગેર્હિં ।

જા બંમસુક્રઆળય-આરળદેવાળ પન્નાસા ॥ ૧૭૩ ॥

ઈસાળે ચઝલ્લકલા, સાહિયપલ્લિયાઈ સમયઅહિયઠિઈ ।

જા પનરપલ્લિય જાસિં, તાઓ માહિંદદેવાળં ॥ ૧૭૪ ॥

પ્પળ કમેળ બવે, સમયાહિયપલ્લિયદસગવુઢીપ ।

લંત સહસારપાળાય અચ્ચુયદેવાળ પળપન્ના ॥ ૧૭૫ ॥

સૌધમ્ દેવલોકમાં અપરિશ્રહીતા દેવીનાં વિમાનેા છ લાખ છે, વલી તે દેવલોકમાં પલ્થોપમથી ઉપર ઁક સમય અધિકથી લઈને યાવત્ દશ પલ્થો-પમની સ્થિતિવાળી દેવીઓ સનત્કુમારવર્તિ દેવોના ઉપલોગ માટે, દશપલ્થો-પમથી વીશ પલ્થોપમના આયુષ્યવાળી બ્રહ્મદેવલોકના દેવોના ઉપલોગ માટે, વીશ પલ્થોપમથી ત્રીશ પલ્થોપમના આયુષ્યવાળી શુક દેવલોકના દેવો માટે, ત્રીશથી ચાલીશ પલ્થોપમના આયુષ્યવાળી આનત દેવલોકના દેવો માટે, અને ચાલીશથી પચાશ પલ્થોપમના આયુષ્યવાળી આરણ્ય દેવલોકવર્તિ દેવોના ઉપ-લોગ માટે છે. હવે ઈશાન દેવલોકમાં અપરિશ્રહીતા દેવીના ચાર લાખ વિમાનેા છે, ઁમાં બે દેવીઓની સાધિક પલ્થોપમની આયુષ્ય સ્થિતિ છે તેઓ ઈશાન દેવને લોગ્ય છે. તેથી આગળ સમયાહિથી લઈને યાવત્ પંદર પલ્થોપમની આયુષ્યવાળી મહેન્દ્રદેવલોગ્ય, તેથી આગળ યાવત્ ૨૫ પલ્થોપમ સુધી લાંતક-દેવ લોગ્ય, તેથી આગળ યાવત્ ૩૫ પલ્થો૦ સુધી સહસાર દેવલોગ્ય, ત્યાંથી વધુ આગળ ૪૫ પલ્થો૦ સુધી પ્રાણાત્ દેવલોગ્ય અને ત્યાંથી સમયાહિ વધતા વધતા યાવત્ ૫૫ પલ્થો૦ સુધીની આયુષ્યવાળી દેવીઓ અચ્યુત દેવલોક લોગ્ય હોય છે. (૧૭૨-૧૭૩-૧૭૪-૧૭૫)

કિળ્ળહા-નીલા-કાઝ-તેઝ-પમ્હા ય સુકલેસા ઝ ।

બવળવળ પઢમચઝલે-સ જોઈસ કપ્પદુગે તેઝ ॥ ૧૭૬ ॥

કપ્પતિયપમ્હલેસા, લંતાઈસુ સુકલેસ હુંતિ સુરા ।

કળગામપઝમ્કેસર-વળ્ળા દુસુ તિસુ ઝવરિ ધવલા ॥ ૧૭૭ ॥

કૃષ્ણ નીલ કાપોત તેળે પન્ન અને શુકલ ઁ છ લેશ્યાઓ છે, ભુવનપતિ તથા વ્યંતર દેવોને પ્રથમની ચાર લેશ્યાઓ, બ્યોતિષી, સૌધમ્ તથા ઈશાનમાં તેળેલેશ્યા, ત્રીભ ચોથા અને પાંચમા દેવલોકમાં પન્ન લેશ્યા તેમજ લાંતકથી સર્વાર્થસિદ્ધ સુધી સર્વત્ર શુકલ લેશ્યા હોય છે. પહેલા બે દેવલોકના દેવોના

શરીરનો વર્ણ સુવર્ણ સરખો, ત્રીજા ચોથા અને પાંચમા દેવલોકના દેવોનો વર્ણ ગૌર અને તેથી ઉપરના સર્વ દેવોનો વર્ણ ઉજ્જ્વલ હોય છે. (૧૭૬-૧૭૭)

દસવાસસહસ્સાઈં જહન્નમાઝં ધરંતિ જે દેવા ।

તેસિ ચઝત્યાઽહારો, સત્તહિ થોવેહિ ઝસાસો

॥ ૧૭૮ ॥

જે દેવોનું દશહજાર વર્ષ પ્રમાણ જઘન્ય આયુષ્ય હોય છે, તેઓને એકાંતરે આહારનું ત્રહણુ તેમ જ સાત સ્તોક થાય ત્યારે એક વખત શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા હોય છે. (૧૭૮)

આહિવાહિવિમુક્સસ, નીસામ્સાસ ઇગગો ।

પાણુ સત્ત ઇમો થોવો, સોવિ સત્તગુણો લવો

॥ ૧૭૯ ॥

લવસત્તહત્તરીણ, દોઈ મુહુત્તો ઇમમ્મિ ઝસાસા ।

સગતીસસય તિહુત્તર, તીસગુણા તે અહોરત્તે

॥ ૧૮૦ ॥

લક્ષ્વં તેરસ સહસા, નઝઅ સયં અચરસંઝયા દેવે ।

પવ્ઝવેહિં ઝસાસો, વાસસહસ્સેહિં આહારો

॥ ૧૮૧ ॥

આધિ-વ્યાધિ રહિત નીરોગી પુરૂષને એક શ્વાસોશ્વાસ તેને પ્રાણ કહેવાય, એવા સાત પ્રાણનો એક સ્તોક થાય, સાત સ્તોકનો એક લવ થાય, સત્તોત્તેર લવનું એક મુહૂર્ત્ત (બેઘડી) થાય, તેટલા એક મુહૂર્ત્તમાં ૩૭૭૩ શ્વાસોશ્વાસ થાય. ઉપર જણાવેલા ત્રીસ મુહૂર્ત્ત (૬૦ ઘડી) નો એક અહોરાત્ર થાય, એક અહોરાત્રમાં ૧૧૩૨૬૦ શ્વાસોશ્વાસ થાય છે. (આ પ્રમાણે નીરોગી માણસને એક અહોરાત્રમાં-કેટલા શ્વાસોશ્વાસ થાય તે જણાવ્યું, હવે દેવો માટે વિશેષ કહે છે) જે દેવોનું જેટલા સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય તેટલા પખવાડીએ તેમને શ્વાસોશ્વાસલેવાનો હોય, અને તેટલા હજાર વર્ષ આહારની અભિલાષા થાય. (૧૭૬-૧૮૦-૧૮૧)

દસવાસસહસ્સુવરિં, સમયાઈં જાવ સાગરં ઝગં ।

દિવસમુહુત્તપુહુત્તા, આહારુસાસ સેસાણં

॥ ૧૮૨ ॥

દશ હજાર વર્ષથી સમયાદિ અધિક એમ વધતાં વધતાં કાર્ષક ન્યૂત સાગરોપમના આયુષ્યવાલા દેવોને દિવસ પૃથક્ત્વે (બેથી નવ દિવસે) આહારનો અભિલાષ થાય અને મુહૂર્ત્ત પૃથક્ત્વે (બેથી નવ મુહૂર્ત્તે) એકવાર શ્વાસોશ્વાસ હોય. (૧૮૨)

સરિરેણોયાહારો, તયાઈફાસેણ લોમઆહારો ।

પક્ષ્વેવાહારો પુણ, કાવલિઓ હોઈ નાયવ્વો

॥ ૧૮૨ ॥

તૈજસ કાર્મણુ શરીર વડે ગ્રહણુ કરવામાં આવતા આહારનું નામ ઓજ-આહાર છે, અને ત્વચાચામડીના સ્પર્શ દ્વારાએ અર્થાત્ રોમવડે ગ્રહણુ થતા આહારનું નામ લોમઆહાર છે અને હાથમાં લઈને મુખમાં મુકવાઈપ આહારનું નામ પ્રક્ષેપાહાર છે. (૧૮૩)

ઓયાહારા સવ્વે, અપજત્ત પજત્ત લોમઆહારો ।

સુરનિરયઈર્ગિદિ વિણા, સેસભવત્થા સપક્ષ્વેવા

॥ ૧૮૪ ॥

અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં સર્વંજીવો ઓજ આહારવાળા છે, લોમઆહાર (તથા) પ્રક્ષેપાહાર) પર્યાપ્તાવસ્થામાં જ હોય અને દેવ નારકી તથા એકેન્દ્રિય સિવાય આક્રીના જીવો પ્રક્ષેપ (ક્વલ) આહારવાળા છે. (૧૮૪)

સચ્ચિત્તાઽચિત્તોભય-રૂવો આહાર સવ્વતિરિઆણં ।

સવ્વનરાણં ચ તહા, સુરનેરઈયાણ અચિત્તો

॥ ૧૮૫ ॥

સર્વતિથંચ તથા સર્વંમનુષ્યોને સચિત્ત અચિત્ત અને (સચિત્તાચિત્ત) મિશ્ર એમ ત્રણે પ્રકારેના આહાર હોય છે. દેવ અને નારકીને અચિત્ત આહાર હોય છે. (૧૮૫)

આમોગાઽનામોગા, સવ્વેસિં હોઈ લોમ આહારો ।

નિરયાણં અમણુન્નો, પરિણમઈ સુરાણ સ મણુણ્ણો

॥ ૧૮૬ ॥

સર્વંજીવોને લોમાહાર જાણુતાં અથવા અજાણુતાં પરિણુમે છે, તેમાં નારકીને અમનોજ્ઞ (અપ્રિય) અને દેવોને તે આહાર મનોજ્ઞ (પ્રિય) પણે આહાર પરિણુમે છે. (૧૮૬)

તદ્દ વિગલનારયાણં, અંતમુહુત્તા સ હોઈ ઉક્કોસો ।

પંચિદિતિરિનરાણં, સાહાવિય છદ્દઅદ્દમઓ

॥ ૧૮૭ ॥

વિક્લેન્દ્રિય તથા નારકીના જીવોને સામાન્યતઃ સતત આહારની અભિલાષા હોય છે, પરંતુ ઉત્કૃષ્ઠી આહારાભિલાષનું અંતર પડે તો અંતમૂહૂર્ત્તનું પડે, તથા પંચેન્દ્રિયતિથંચ તેમ જ મનુષ્યોને ૪૮ કલાક અને ૭૨ કલાકનું ઉત્કૃષ્ઠ અંતર જાણુવું. (૧૮૭)

વિગ્ગહગદ્માવન્ના, કેવલિણો સમુહયા અજોગી ય ।

સિદ્ધા ય અળાહારા, સેસા આહારગા જીવા ॥ ૧૮૮ ॥

વિગ્ગહગતિમાં વર્તતા દેવલિસમુદ્ધાતના ત્રીભ-ચોથા-પાંચમાં સમયમાં વર્તતા, અયોગિ ગુણસ્થાનમાં વર્તતા અને સિદ્ધના જીવો અથાહારી છે, ખાકીના જીવો આહારી છે. (૧૮૮)

કેસટ્ટિમંસનહરો-મરુહિરવસચમ્મમુત્તપુરિસેહિં ।

રહિઆ નિમ્મલદેહા, સુગંધિનીસાસ ગયલેવા ॥ ૧૮૯ ॥

અંતમુહુત્તેણં ચિય, પજ્જત્તા તરુણપુરિસસંકાસા ।

સવ્વંગમ્મૂસણધરા, અજરા નિરુઆ સમા દેવા ॥ ૧૯૦ ॥

અણિમિસનયણા મળક-જ્જસાહણા પુપ્ફદામઅમિલાણા ।

ચરૂરંગુલેણ મૂમિં, ન છિવંતિ સુરા જિણા ચિંતિ ॥ ૧૯૧ ॥

દેશ-હાડકું-માંસ-નખ-રોમ-ચરખી-ચામડી-મૂત્ર આડો વિગેરેથી રહિત નિર્મલ શરીરવાળા, સુગંધી શ્વાસવાળા, પરસેવા વગરના ઉત્પન્ન થવાની સાથે અંતમુહૂર્તમાં જ યુવાન પુરૂષના સરખા થવાવાલા સર્વોંગે આભૂષણ ધારણ કરવાવાળા, વૃદ્ધાવસ્થા રહિત, રોગ રહિત, અને સમચતુરસ્ત્રસંસ્થાનવાળાદેવો હોય છે, તેઓને આંખનો મીટકારો હોતો નથી, મનોવાંછિત કાર્ય કરનારા હોય છે, અમ્લાન પુષ્પોની માળા ધારણ કરે છે અને જમીનથી ચાર અંગુલ ઉચા રહેનારા હોય છે, (૧૮૯-૧૯૦-૧૯૧)

પંચસુ જિણકલ્લાણે-સુ ચેવ મહરિસિતવાણુભાવાઓ ।

જમ્મંતરનેહેણ ય, આગચ્છંતિ સુરા ઇહં ॥ ૧૯૨ ॥

શ્રી જિનેશ્વર દેવોના પાંચે કલ્યાણકોમાં, મહાન યોગીશ્વર તપના પ્રભાવથી તેમજ જન્માન્તરના સ્નેહના કારણે દેવો પૃથ્વી ઉપર આવે છે. (૧૯૨)

સંકંતદિવ્વપેમા, વિસયપસત્તા ડસમત્તકત્તવ્વા ।

અળહીળમણુઅકજ્જા, નરમ્મવમસુહં ન ઇંતિ સુરા ॥ ૧૯૩ ॥

ચત્તારિપંચજોયણ-સયાઈં ગંધો ય મણુઅલોગસ્સ ।

ઉહં વચ્ચઈ જેણં, ન ઉ દેવા તેણ આવંતિ ॥ ૧૯૪ ॥

દેવાંગનાઓમાં સંક્રાન્ત થયેલા દિવ્યપ્રેમથી, વિષયોમાં આસક્તિ હોવાથી દેવલોકનું કાર્ય અપૂર્ણ હોવાથી, મનુષ્યાધીન કાંઈપણ કાર્ય નહોવાથી (દેવલોકની અપેક્ષાએ) અશુભ એવા મનુષ્યલોકમા દેવો આવતા નથી. વળી મનુષ્યલોકનો દુર્ગંધ ચારસોથી પાંચસો યોજન સદાકાળ ઉંચો જાય છે, તેથી પણ દેવો અહિં આવતા નથી. (૧૯૩-૧૯૪)

દો પદમકપ્પ પદમં, દો દો દો વીઠત્તયગચરુત્થિ ।

ચરુરવરિમ ઓહીણ, પાસંતિ અ પંચમં પુદ્ધિં ॥ ૧૯૫ ॥

છટ્ઠિં છમ્મેવિજ્જા, સત્તમિમિયરે અણુત્તરમુરા ઉ ।

કિંચૂણલોગનાલિં, અસંસ્વદીવુદદિ તિરિયં તુ ॥ ૧૯૬ ॥

વહુઅયરં ઉવરિમગા, ઉદ્દં સવિમાણચૂલિયધયાઈ ।

ઝણદ્ધ સાગરે સં-સ્વજોયણા તપ્પરમસંસ્વા ॥ ૧૯૭ ॥

પળવીસજોયણ લહૂ, નારયમવળવળજોઙ્કપ્પાણં ।

મેવિજ્જણુત્તરાણ ય, જહસંસ્વં ઓહિઆગારા ॥ ૧૯૮ ॥

^૧તપ્પાગારે ^૨પલ્લગ-^૩પદહગ્ગલ્લરિમ્મુદ્દંગપુપ્ફજવે ।

તિરિયમણુણ્ણુ ઓહી, નાણાવિહસંઠિઓ મળિઓ ॥ ૧૯૯ ॥

પહેલા બે દેવલોકના દેવોનું અવધિજ્ઞાન પહેલી નરકપૃથ્વી સુધી; ત્રીજા ચોથા દેવલોકના દેવોનું અવધિજ્ઞાન બીજી નરક સુધી, પાંચમા-છઠ્ઠા દેવલોકના દેવોનું ત્રીજી નરક સુધી, સાતમા-આઠમા દેવલોકના દેવોનું ચોથીનરક સુધી, ૯-૧૦-૧૧ એને ૧૨ મા દેવલોકનું અવધિજ્ઞાન પાંચમી નરક સુધી હોય છે, ત્યાર પછી પ્રથમની છ ઐવેચકના દેવોનું છઠ્ઠી નરક સુધી, ઉપરની ત્રણઐવેચક સાતમી નરકપૃથ્વી સુધી અને અનુત્તરના દેવોનું અવધિજ્ઞાન કાંઈક ન્યૂન સંપૂર્ણ લોકનાલિકા સુધી હોય છે. વલી તે સૌધર્માદિ દેવો તીરક્કું વધુ વધુ અસંખ્યાત ક્ષીપ સમુદ્રસુધી અવધિજ્ઞાનથી દેખે, તે બારે દેવલોકના દેવો ઊર્ધ્વ પોતા-પોતાના વિમાનની ધ્વજ સુધી દેખે. અર્ધા સાગરોપમથી ન્યૂન આયુષ્યવાળા દેવોનું અવધિક્ષેત્ર સંખ્યાતા યોજન હોય, અને તેથી વધુ આયુષ્યવાળાનું અવધિક્ષેત્ર અસંખ્ય યોજન પ્રમાણે હોય, લઘુ અવધિક્ષેત્ર ૨૫ યોજન પ્રમાણે હોય. નારકી, ભુવનપતિ, વ્યન્તર, જ્યોતિષી બારદેવલોક, નવઐવેચક, પાંચ અનુત્તરના દેવોનો અનુક્રમે અવધિજ્ઞાનનો આકાર તરાપો, પાલો, પટલ,

ઝાલર, મૃદંગ, પુષ્પચંગેરી અને યવ જેવો હોય છે. તિર્યંચ તથા મનુષ્યોતુ' અવધિજ્ઞાન જુદા જુદા પ્રકારના આકારવાળું હોય છે. (૧૯૫-૧૯૬-૧૯૭-૧૯૮-૧૯૯)

ઉઠું ભવણવણાણં, બહુગો વેમાણિયાણડ્ઙો ઓહી ।

નારયજોડ્સ તિરિયં, નરતિરિયાણં અણેગવિહો

॥ ૨૦૦ ॥

ભુવનપતિ તથા વ્યન્તરોતુ' અવધિજ્ઞાન ઉંચે ઘણું હોય છે. વૈમાનિકોતુ' અવધિજ્ઞાન નીચે ઘણું હોય છે, નારકી અને જ્યોતિષીતુ' અવધિક્ષેત્ર તીચ્છું વધારે હોય છે. અને મનુષ્ય તિર્યંચોતુ' અવધિક્ષેત્ર અનેક પ્રકારતુ' હોય છે. (૨૦૦)

॥ अथ नारकाधिकारः ॥

इअ देवाणं भणियं, ठिइपमुहं नारयाण वुच्छामि ।

इग तिन्नि सत्त दस सतर, अयर बावीस तित्तीसा ॥ २०१ ॥

એ પ્રમાણે દેવોની સ્થિતિ વગેરે કહ્યું, હવે નારકીને અંગે સ્થિતિવિગેરે કહીશ. પહેલી નરકમાં એક સાગરોપમ, બીજીમાં ત્રણ, ત્રીજીમાં સાત, ચોથીમાં દશ, પાંચમીમાં સત્તર, છઠીમાં બાવીસ અને સાતમીનરકમાં તેત્રીસ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે. (૨૦૧)

સત્તસુ પુઠ્ઠવીસુ ઠિઈ, જિઠ્ઠોવરિમા ય દિઠ્ઠપુહવીણ ।

હોઈ કમેણ કણિઠ્ઠા, દસવાસસહસ્સ પઠ્ઠમાણ ॥ ૨૦૨ ॥

સાતે નરકમાં ઉપરની પૃથ્વીઓની જે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તે નીચેની પૃથ્વીઓમાં અનુક્રમે જઘન્યસ્થિતિ જાણવી. અને પહેલી રત્નપ્રભામાં દશહજાર વર્ષની જઘન્ય-સ્થિતિ છે. (૨૦૨)

નવહસમસહસલકલા, પુઠ્ઠવાણં કોઠિ અયરદસમાગો ।

ણેગમાગવુઠ્ઠી, જા અઠરં તેરસે પયરે ॥ ૨૦૩ ॥

પહેલી નારકીના પ્રથમપ્રતરમાં નેતુંહજારવર્ષની આયુષ્યસ્થિતિ, બીજા પ્રતરમાં નેવુલાખવર્ષની, ત્રીજા પ્રતરમાં પૂર્વકોડવર્ષની, ચોથા પ્રતરમાં એક દશાંશ સાગરોપમની, પાંચમાં પ્રતરે $\frac{૧}{૧૦}$ સાગરોં છઠ્ઠે $\frac{૧}{૧૦}$ સાગરોં, સાતમે $\frac{૧}{૧૦}$ સાગરોં, આઠમે $\frac{૧}{૧૦}$ સાગરો, નવમે $\frac{૧}{૧૦}$ સાગરોં, દશમે $\frac{૧}{૧૦}$ સાગરોં, અગીઆરમે $\frac{૧}{૧૦}$ સાગરોં, બારમે $\frac{૧}{૧૦}$ સાગરોં અને તેરમા પ્રતરે સંપૂર્ણ એક સાગરોપમની સ્થિતિ હોય છે. આ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ જાણવી. (૨૦૩)

इअ जिठ्ठ जहन्ना पुण, दसवाससहस्सलकख पयरदुगे ।

सेसेसु उवरिजिठ्ठा, अहो कणिठ्ठा उ पइपुठ्ठवि ॥ २०४ ॥

હવે જઘન્યસ્થિતિ-પહેલીનરકના પહેલા પ્રતરમાં દશહજારવર્ષ, બીજા પ્રતરમાં દશ લાખ વર્ષ, અને બાકીના પ્રતરોમાં ઉપરના પ્રતરોની જે ઉત્કૃષ્ટ તે નીચેના પ્રતરોમાં જઘન્ય જાણવી, અર્થાત્ ત્રીજા પ્રતરે ૯૦ લાખવર્ષની અને યાવત્ તેરમા પ્રતરે $\frac{૧}{૧૦}$ સાગરોપમની જઘન્ય આયુષ્યસ્થિતિ જાણવી. (૨૦૪)

ઉવરિચ્ચિદ્ધિસેસો. સગપયરવિહત્તુ ઇચ્છસંગુણિઓ ।

ઉવરિમચ્ચિદ્ધિસહિઓ, ઇચ્છિઅપયરમ્મિ ઉક્કોસા ॥ ૨૦૫ ॥

ઉપરની નરક પૃથ્વીની ૭૦ સ્થિતિને નીચેની નરકપૃથ્વીની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિમાંથી બાહ કરતાં જે શેષ રહે તેને ઇષ્ટનરકના પ્રતરોની સંખ્યાવડે ભાગ આપતા જે સંખ્યા આવે તેને ઇષ્ટ પ્રતરની સંખ્યાવડે ગુણતાં જે સંખ્યા આવે તે તેની ઉપરની નરકપૃથ્વીની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સાથે મેળવતાં ઇષ્ટ નરકના ઇષ્ટ પ્રતરે ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિ પ્રાપ્ત થાય. (૨૦૫)

સત્તસુ ચ્ચિત્તજવિઅણા, અન્નોન્નકયા વિ પહરણેહિં વિણા ।

પહરણકયાઽવિ પંચસુ, તિસુ પરમાહમ્મિઅકયા વિ ॥ ૨૦૬ ॥

સાતે નરકમાં ક્ષેત્રજ વેદના તથા અન્યોદ્કૃતવેદના અવશ્ય હોય છે, પ્રથમની પાંચ નરકમાં પ્રહરણશસ્ત્રકૃત વેદના પશુ છે, અને પ્રથમની ત્રણ નરકમાં તેા પરમાધાર્મિકકૃત વેદના પશુ છે એટલે એકંદર ચાર પ્રકારની વેદના છે. (૨૦૬)

^૧બંધણ ^૨ગઈ ^૩સંઠાણા ^૪મેયા ^૫વન્ના ^૬ય ^૭ગંધ ^૮રસ ^૯ફાસા ।

^૯અગુરુલહુ ^{૧૦}સદ્ દસહા, અસુહા વિ ય પુગલા નિરણ ॥ ૨૦૭ ॥

બંધન ૧, ગતિ ૨, સંસ્થાન ૩, ભેદ ૪, વર્ણ ૫, ગંધ ૬, રસ ૭, સ્પર્શ ૮, અગુરુલહુ ૯, અને શબ્દ એ દશ પ્રકારના પુદ્ગલપરિણામો નારકીને વિશે અવશ્ય અશુભ હોય છે. (૨૦૭)

નરયા દસવિહવેયણ, સીઓસિણસુહપિવાસકંઙ્કહિ ।

^૬પરવસ્સં ^૭જર ^૮દાહં, ^૯મય ^{૧૦}સોગં ^{૧૧}ત્રેવ ^{૧૨}વેયંતિ ॥ ૨૦૮ ॥

પણ કોહિ અટ્ટસટ્ટી-લક્ખા નવનવહસહસપંચસયા ।

ચુલસી અહિયા રોગા, છટ્ટી તહ સત્તમી નરણ ॥ ૨૦૯ ॥

શીતવેદના ૧, ઊષ્ણવેદના ૨, ક્ષુધાવેદના ૩, તૃષાવેદના ૪, કંડુ (ખરજ) વેદના ૫, પરવશતા ૬, જ્વરવેદના ૭, દાહવેદના ૮, ભયવેદના ૯, અને રોગ-વેદના ૧૦ એ દશે પ્રકારની ક્ષેત્ર વેદનાઓ નારકીના જીવો અનુભવે છે. પાંચકોડ અડસઠલાખ નવાણુહનર પાંચસો ને ચોરાસી (૫,૬૮,૯૯,૫૮૪) રોગો છટ્ટી તથા સાતમી નરકમાં ક્ષણેક્ષણે ઉદયમાં વર્તે છે. (૨૦૮-૨૦૯)

૧ ૨ ૩ ૪ ૫
રયણપ્પહ સક્કરપહ, વાલુઅપહ પંકપહ ય ધૂમપહા ।

૬ ૭
તમપહા તમતમપહા, કમેણ પુઢવીણ ગોત્તાઈં ॥ ૨૧૦ ॥

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭
ધમ્મા વંસા સેલા, અંજણ રિટ્ઠા મવા ય માઘવર્ઈ ।

નામેઈં પુઢવીઓ, છત્તાઈચ્છત્તસંઠાણા ॥ ૨૧૧ ॥

રત્નપ્રભા ૧, શર્કરાપ્રભા ૨, વાલુકાપ્રભા ૩, પંકપ્રભા ૪, ધૂમપ્રભા ૫, તમપ્રભા ૬, અને તમસ્તમપ્રભા ૭ એ સાત નારકીઓના અનુક્રમે સાત ગોત્ર છે. ધર્મા ૧, વંશા ૨, શૈલા ૩, અંજના ૪, રિષ્ટા ૫, મવા ૬, અને માઘવતી ૭ એ સાત નરકનાં સાત નામ છે અને એ સાત નારકીઓ અનુક્રમે નાના નાના ઉંઘા કરેલા છત્રના (છત્રાતિછત્ર) આકારવાળી છે. (૨૧૦-૨૧૧)

અસિઈ વત્તીસઢવીસ-વીસ અટ્ટાર સોલ અઢ સહસ્સા ।

લક્સુવરિ પુઢવિપિંઢો, ઘણુદહિઘણવાયતણુવાયા ॥ ૨૧૨ ॥

ગયણં ચ પહ્ઠાણં, વીસ સહસ્સાઈં ઘણુદહિપિંઢો ।

ઘણતણુવાયાગાસા, અસંસ્વજોયણજુઆ પિંઢો ॥ ૨૧૩ ॥

પ્રથમનરકનો પૃથ્વીપિંડ, ૧,૮૦૦૦૦ થો, ૧,૩૨૦૦૦ થો, ત્રીજાનો ૧,૨૮૦૦૦ થો, ચોથોનો ૧,૨૦૦૦૦ થો, પાંચમીનો ૧,૧૮૦૦૦ થો, છઠીનો ૧,૧૬૦૦૦ થો, અને સાતમી નરકનો પૃથ્વીપિંડ ૧,૦૮૦૦૦ થોજન પ્રમાણુ જાડો છે. દરેક નરકપૃથ્વીની નીચે ઘનોદહિ, ઘનવાત, તનવાત અને આકાશ અનુક્રમે છે, તેમાં ઘનોદહિના પિંડની જાડાઈ વીશહજાર થોજન છે. અને બાકીના ત્રણ અસંખ્યથોજન પ્રમાણુ બાહ્યવાળા છે. (૨૧૨-૨૧૩)

ન ફુસંતિ અલોગં ચર-દિસિં પિ પુઢવીઝ વલયસંગહિઆ ।

રયણાણ વલયાણં છદ્દપંચમજોઅણં સઢ્ઢં ॥ ૨૧૪ ॥

વિક્કસ્વંભો ઘણુદહી-ઘણતણુવાયાણ હોઈ જહસંસ્વં ।

સત્તિભાગગાઝઅં, ગાઝઅં ચ તહ ગાઝઅતિભાગો ॥ ૨૧૫ ॥

પઢમમહીવલણસું, સ્વિવેજ્જ ણઅં કમેણ વીઆણ ।

૨ ૩ ૪ ૫ ૬
દુતિચરપંચચ્છગુણં, તઈઆઈસુ તંપિ સ્વિવ કમસો ॥ ૨૧૬ ॥

ઘનોદહિ વિગેરે વલયોથી ચારેબાજુ વીંટાએલી નરકપૃથ્વીઓ અલોકનો સ્પર્શ કરતી નથી. રત્નપ્રભાના ઘનોદહિ વિગેરે વલયો પ્રાંતે-ઘનોદહિ ૬ થો, ઘનવાત ૪ા થો અને તનવાત ૧ા થો, પ્રમાણુ જાડાઈવાળા છે. રત્નપ્રભા

પૃથ્વી અને અલોક વચ્ચે આ પ્રમાણે ઉપરના પ્રાંત ભાગે જાર યોજનનું અંતર છે. શર્કરાપ્રભામાં પ્રાંતે ઘનોદ્ધિ ૬૩ યો, ઘનવાત ૪૩ યો, અને તનવાત ૧૬૬ યો, પ્રમાણ બડાઈવાળાં છે. અલોકનું અંતર કુલ મળી ૧૨ યો, ૨૩ ગાઉ થાય છે, વાલુકાપ્રભામાં પ્રાંતે ઘનોદ્ધિ ૬૩ યો, ઘનવાત ૫ યો, અને તનવાત ૧૬૬ (૨) યો, અલોકનું અંતર ૧૩ યો ૧૩, પંકપ્રભામાં પ્રાંતે ઘનોદ્ધિ ૭ યો, ઘનવાત ૫ યો, તનવાત ૧૩ યો, અલોકનું અંતર કુલ ૧૪ યોજન. ધૂમપ્રભામાં-ઘનોદ્ધિ ૭૩ યો, ઘનવાત ૫ યો, તનવાત ૧૬૬ યો, અલોકનું અંતર ૧૪ યો ૨૩ ગાઉ, છઠ્ઠીતમઃપ્રભામાં ઘનોદ્ધિ ૭૩ યો, ઘનવાત ૫ યો, તનવાત ૧૬૬ યો, કુલ ૧૫ યો, ૧૩ ગાઉ અલોકનું અંતર. સાતમી તમસ્તમામાં પ્રાંતે ઘનોદ્ધિ ૮ યો, ઘનવાત ૭ યો, અને તનવાત ૨ યો, પ્રમાણ હોય છે તથા ઉપરના છેડાથી અલોક ૧૬ યો, દૂર છે. (૨૧૪-૨૧૫-૨૧૬)

મજ્જે ચ્ચિય પુઠ્ઠવિ અહે, ઘણુદ્ધિપમુહાણ પિંડપરિમાણં ।

મણિયં તઓ કમેણં, હાયઈ જા વલયપરિમાણં ॥ ૨૧૭ ॥

પ્રથમ ૨૧૨-૧૩ ગાથામાં ઘનોદ્ધિના પિંડનું જ પ્રમાણ બતાવ્યું તે નીચે મધ્યમાં બહુવું. તે મધ્યભાગથી તે ઘનોદ્ધિ વિગેરેના વલયો ઓછા ઓછા પ્રમાણવાલા થતાં બન્ય છે. અને યાવત્ ઉપરના પ્રાંત ભાગ ૨૧૪ વિગેરે ગાથામાં કહ્યા પ્રમાણે તે વલયોની બડાઈ રહે છે. (૨૧૭)

તીસ-પણવીસ-પનરસ-દસ-તિન્નિ-પણૂણણગલક્ષ્વાઈં ।

પંચ ય નરયા કમસો, ચુલસી લક્ષ્વાઈં સત્તસુ વિ ॥ ૨૧૮ ॥

પહેલી નરકમાં નારકોને ઉત્પન્ન થવાના ત્રીશલાખ નરકાવાસ છે. ખીજામાં પચીશલાખ, ત્રીજામાં પંદરલાખ, ચોથીમાં દશલાખ, પાંચમીમાં ત્રણલાખ, છઠ્ઠીમાં એક લાખમાં પાંચ ઓછા અને સાતમી નરકમાં ફક્ત પાંચ નરકાવાસ હોય છે. (૨૧૮)

તેરિક્કારસનવસગ-પણતિન્નિગ પયર સન્નિ ગુણવન્ના ।

સીમંતાઈ અપઈ-ટ્ટાણંતા ઈંદયા મજ્જે ॥ ૨૧૯ ॥

પ્રથમ નરકમાં ૧૩ પ્રતર, ખીજામાં ૧૧, ત્રીજામાં ૯, ચોથીમાં ૭, પાંચમીમાં ૫, છઠ્ઠીમાં ૩, અને સાતમીમાં ૧ પ્રતર હોય છે, પ્રત્યેક પ્રતરના મધ્યમાં ઈન્દ્રક નરકાવાસ છે, પહેલા પ્રતરના મધ્યમાં સીમંત નામનો નરકાવાસ છે અને છેલ્લા પ્રતરના મધ્યમાં અપ્રતિષ્ઠાન નામનો નરકાવાસ છે. (૨૧૯)

- સીમંત^૧ત^૨ઉત્થ પદમો, બીઓ પુણ રોરૂ^૨અ ત્તિ નાયવ્વો ।
 મંતો^૩ ડગત્થ તઈઓ, ચડત્થઓ હોઈ ઉઠ્ઠમંતો ॥ ૨૨૦ ॥
- સંમંતમસંમંતો^૫, વિઠ્ઠમંતો^૬ ચેવ સત્તમો નિરઓ ।
 અઢ્ઢમઓ તત્તો^૮ પુણ, નવમો સીઓ ત્તિ ણાયવ્વો ॥ ૨૨૧ ॥
- વકંતમ^{૧૦}ડવકંતો^{૧૧}, વિકંતો^{૧૨} ચેવ રોરૂઓ^{૧૩} નિરઓ ।
 પઠમાણ પુઠવીણ, તેરસ નિરંદયા ણ ॥ ૨૨૨ ॥
- થણિણ^૧ થણ^૨ ય તહા મણ^૩ વણ^૪ અ હોઈ નાયવ્વો ।
 ઘટ્ટે^૫ તહ સંઘટ્ટે^૬, જિખ્ખે^૭ અવજિખ્ખણ, ચેવ ॥ ૨૨૩ ॥
- લોલે^૮ લોલાવત્તે^૯, તહેવ થણલોલુણ ય બોદ્ધવ્વે ।
 બીયાણ પુઠવીણ, ઇકારસ ઇંદયા ણ ॥ ૨૨૪ ॥
- તત્તો^૧ તવિઓ^૨ તવણો^૩, તાવણો ય પંચમો નિદાણો અ ।
 છઠો^૪ પુણ પજ્જલિઓ^૫, ડજ્જલિઓ સત્તમો નિરઓ ॥ ૨૨૫ ॥
- સંજલિઓ^૬ અઢ્ઢમઓ, સંપજ્જલિઓ ય નવમઓ મણિઓ ।
 તઈઆણ પુઠવીણ, ણ નવ હોંતિ નિરંદયા ॥ ૨૨૬ ॥
- આરે^૧ તારે^૨ મારે^૩, વચ્ચે^૪ તમણ અ હોઈ નાયવ્વે ।
 સ્વાહસ્વહે^૫ અ સ્વહસ્વહે^૬, ઇંદ્યનિરયા ચડચ્ચીણ ॥ ૨૨૭ ॥
- સ્વાણ^૧ તમણ અ તહા, ઈસે^૩ ય અંધે^૪ અ તહય તિમિસે^૫ અ ।
 ણ પંચમપુઠવીણ, પંચ નિરંદયા હુંતિ ॥ ૨૨૮ ॥
- હિમ્મ^૪ વહલ^૨ લલ્લકે^૩, તિન્નિ ડ નિરંદયા ડ છટ્ટીણ ।
 ણકો ય સત્તમાણ, બોદ્ધવ્વો અપ્પઈટ્ટાણો ॥ ૨૨૯ ॥

સાતે નરકના સર્વ પ્રતરોના મધ્યમાં વર્તતા નરકાવાસાના નામો છે, જે સ્પષ્ટ છે. (૨૨૦થી ૨૨૯)

પુલ્વેણ હોઈ કાલો, અવરેણ પડ્દિઓ મહાકાલો ।

રોરો દાહિણપાસે, ઉત્તરપાસે મહારોરો

॥ ૨૩૦ ॥

સાતમી નરકના મધ્યમાં અપ્રતિષ્ઠાન નરકાવાસો કહ્યો, વહી પૂર્વદિશામાં કાલ નામનો, પશ્ચિમદિશામાં મહાકાલ નામનો, દક્ષિણ દિશામાં રૌરવ નામનો અને ઉત્તર દિશામાં મહારૌરવ નામનો નરકાવાસો છે. (૨૩૦)

તેહિંતો દિસિ વિદિસિં, વિણિગ્ગયા અઠ્ઠ નિરયઆવલિયા ।

પઢમે પયરે દિસિ ઇગુ-ણવન્ન વિદિસાસુ અઢયાલા

॥ ૨૩૧ ॥

વીયાઇસુ પયરેસું, ઇગ્ગહીણાઝ હુંતિ પંતીઓ ।

જા સત્તમમહિપયરે, દિસિ ઇક્કિઓ વિદિસિ નચ્ચિ

॥ ૨૩૨ ॥

પ્રથમ જણાવેલા પ્રતરોના મધ્યમાં વર્તતા પ્રત્યેક ઇન્દ્રક નરકાવાસાઓથી ચાર દિશાઓમાં તથા ચાર વિદિશામાં એમ નરકાવાસાની આઠ પંક્તિઓ નીકળેલી છે. તેમાં રત્નપ્રભાના પ્રથમ પ્રતરે દિશાગત પ્રત્યેક પંક્તિમાં ૪૬ અને વિદિશાગત પ્રત્યેક પંક્તિમાં ૪૮ નરકાવાસાઓ હોય છે, બીજા પ્રતરથી માંડીને નીચેની અન્ય પ્રતરગત પંક્તિઓમાં એક એક નરકાવાસો ઓછો કરતા જવું. ચાવત્ સાતમી નરકમાં દિશી ગત પંક્તિમાં એક એક નરકાવાસો આવે અને વિદિશામાં બીલાકુલ ન હોય. (૨૩૧-૨૩૨)

ઇઠ્ઠપયરેગદિસિ-સંચ, અઢગુણા ચઝવિણા સઙ્ગસંચા ।

જહ સીમંતયપયરે, ઇગુણનઝઆ સયા તિન્નિ

॥ ૨૩૩ ॥

અપડ્દાણે પંચ ઝ, પઢમો મુહમંતિમો ઇવઙ્ગ ભૂમી ।

મુહ ભૂમિસમાસઙ્ગં, પયરગુણં હોઈ સવ્વધણં

॥ ૨૩૪ ॥

ઇષ્ટપ્રતરમાં પંક્તિગત નરકાવાસાની સંખ્યા જાણવી હોય તો તે પ્રતરની એક દિશાગત નરકાવાસાની સંખ્યાને આઠ ગુણી કરી તેમાંથી ચાર બાદ કરવા, બાકી રહે તેમાં ઇન્દ્રક નરકાવાસો ભેળવવો એટલે ઇષ્ટપ્રતરે પંક્તિગત નરકાવાસાની સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય. જેમ સીમંતક નરકાવાસામાં ૩૮૬ અને અપ્રતિષ્ઠાનમાં પાંચ નરકાવાસની સંખ્યા છે. સાતે નરકમાં અને પ્રત્યેક નરકમાં પંક્તિગત નરકાવાસાની સંખ્યા જાણવા માટે આ પ્રમાણે કરણ વિચારવું. પ્રથમ પ્રતરગત નરકાવાસ સંખ્યા તે મુખ અને અંતિમપ્રતરગત નરકાવાસસંખ્યા તે ભૂમિ કહેવાય. બન્ને સંખ્યાનો સરવાળો કરીને અર્ધ કરવું. જે સંખ્યા આવે તેને સર્વ પ્રતરની સંખ્યાવડે ગુણવાથી પંક્તિગત નરકાવાસાની સર્વ સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય. (૨૩૩-૨૩૪)

છન્નવદ્ સય તિપન્ના, સત્તસુ પુઢવીસુ આવલીનરયા ।

સેસ તિઅસીડલક્લા, તિસયસિયાલા નવદ્ સહસા ॥ ૨૩૫ ॥

સાતે નરકમાં કુલ, ૯૬૫૩ પક્ષિગત નરકાવાસા છે અને ૮૩૯૦૩૪૭ પુષ્પાવકીર્ણ નરકાવાસાઓની સંખ્યા છે. (૨૩૫)

તિસહસ્સુચ્ચા સવ્વે, સંસ્વમસંસ્વિજ્જા વિચ્ચહાડ્ડયામા ।

પળયાલ લક્કલ સીમં-તઓ અ લક્કલ અપદ્ઠાળો ॥ ૨૩૬ ॥

દિદ્ઠા ઘળો સહસ્સં, ડપ્પિ સંકોયઓ સહસ્સં તુ ।

મજ્જે સહસ્સસુસિરા, તિન્નિ સહસ્સસિયા નિરયા ॥ ૨૩૭ ॥

સાતે નરકમાં વર્તતા સર્વ નરકાવાસાઓ ૩૦૦૦ થોડાં ઉંચા, અને લાંબાઈ પહોળાઈમાં કોઈ સંખ્યાત યોજનના તો કોઈ અસંખ્ય યોજન પ્રમાણના છે. જેમકે પ્રથમ સીમંત નામનો નરકાવાસો ૪૫૦૦૦૦૦ થોડો નો છે. અને સાતમી નરકનો અપ્રતિધાન નરકાવાસો એક લાખ યોજનનો છે. જે ત્રણ હજાર યોજનની ઉંચાઈ કહી તેમાંથી એક હજાર યોજન નીચેનું તળીયું બહુ, એક હજાર યોજનનું ઉપરનું મથાળું બહુ અને વચમાં એકહજારનું પોલાણ, એમ ત્રણ હજાર યોજન ઉંચા સર્વનરકાવાસા છે. (૨૩૬-૨૩૭)

છસુ દિદ્ઠોવરિ જોયણ-સહસ્સં વાવન્ન સદ્ઢ ચરિમાણ ।

પુઢવીણ નરયરદ્ધિયં નરયા સેસમ્મિ સવ્વાસુ ॥ ૨૩૮ ॥

વિસહસ્સુણા પુઢવી, તિસહસગુણિણ્ણિં નિઅયપયરેહિં ।

ડળા સુવ્વણનિયપયર-ભાઈયા પત્થહંતરયં ॥ ૨૩૯ ॥

પ્રથમની છ નરકમાં પોતપોતાના પૃથ્વીપિંડ પ્રમાણમાંથી ઉપર-નીચે એક એક હજાર યોજન બાદ કર્યા બાદ જે પિંડ પ્રમાણ રહે તેમાં નરકાવાસાઓ હોય છે અને સાતમી નરકમાં ઉપર નીચે સાડાબાવન-સાડાબાવન હજાર છોડી દર્શવચલા ત્રણહજાર યોજનમાં નરકાવાસાઓ છે. ઇષ્ટ નરકના પ્રતરોની સંખ્યાને (પાથડાનું પ્રમાણ) ત્રણ હજાર વડે ગુણતાં જે સંખ્યા આવે તેને બેહજાર ન્યૂન પૃથ્વીપિંડમાંથી બાદ કરવી, જે શેષ રહે તે સંખ્યાને એકરૂપ ન્યૂન પ્રતરની સંખ્યા વડે ભાગ આપતા પાથડાનું અંતર આવે. (૨૩૮-૨૩૯)

તેસીઆ પંચસયા, ઇક્કારસ ચેવ જોયણસહસ્સા ।

રયણાણ પત્થહંતર-મેગો ચ્ચિઅ જોઅળતિમાગો ॥ ૨૪૦ ॥

સત્તાણવ્હસયાઈ, બીયાણ પત્થહંતરં હોઈ ।

પણસત્તરિ તિન્નિ સયા, બારસહસ્સા ય તહ્યાણ ॥ ૨૪૧ ॥

છાવઠ્ઠ સયં સોલસ-સહસ્સ પંકાણ દો તિભાગા ય ।

અડૂઢાઙ્ગ સયાઈ, પળવીસ સહસ્સ ધૂમાણ ॥ ૨૪૨ ॥

વાવન્ન સઢ્ઠ સહસા, તમપ્પમા પત્થહંતરં હોઈ ।

ણ્ગો સ્ચિઅ પત્થહઓ, અંતરરહિઓ તમતમાણ ॥ ૨૪૩ ॥

પહેલી નરકમાં ૧૧૫૮૩૬ થો ૧૦ પ્રમાણ એક પાથડાથી બીજા પાથડાનું અંતર છે, બીજી નરકમાં ૬૭૦૦ થો ૧૦ પ્રમાણ અંતર, ત્રીજી નરકમાં ૧૨૩૭૫ થો ૧૦ પ્રમાણ પ્રત્યેક પાથડાનું અંતર, ચોથી નરકમાં ૧૬૧૬૬૬ થો ૧૦ પ્રમાણ અંતર, પાંચમી નરકમાં ૨૫૨૫૦ થો ૧૦ પ્રમાણ અંતર, છઠ્ઠી નરકમાં ૫૨૫૦૦ થો ૧૦ નું અંતર અને સાતમી નરકમાં એક પ્રતર હોવાથી અંતર નથી. (૨૪૦-૨૪૧-૨૪૨-૨૪૩)

પરણઠ્ઠધણુ છઅંગુલ, રયણાણ દેહમાણમુક્કોસં ।

સેસાસુ દુગુણદુગુણં, પળધણુસય જાવ ચરિમાણ ॥ ૨૪૪ ॥

રત્નપ્રભાને વિષે ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન પોણુઆઠ ધનુષ્ય અને છ અંગુલ સમુચ્ચયે હોય છે. બાકીની નરકોમાં સમુદાયે દેહમાન બળુવા માટે પૂર્વોક્ત પ્રમાણને દ્વિગુણુ દ્વિગુણુ કરતાં જતું. યાવત્ સાતમી નરકમાં ૫૦૦ ધનુષ્યનું દેહમાન હોય. (૨૪૪)

રયણાણ પઢમપયરે, હત્થતિયં દેહમાણમણુપયરં ।

છપ્પણ્ણંગુલ સઢ્ઠા, વુઢ્ઠી જા તેરસે પુણ્ણં ॥ ૨૪૫ ॥

રત્નપ્રભાના પ્રથમ પ્રતરમાં ત્રણ હાથનું ઉત્કૃષ્ટ દેહમાન, ત્યારબાદ પ્રથમ નરકના પ્રત્યેક પ્રતરમાં સાડાછપ્પન અંગુલની વૃદ્ધિ કરવી, જેથી તેરમા પ્રતરે ૭૧૧ ધનુષ્ય અને છ અંગુલનું દેહમાન આવી રહેશે. (૨૪૫)

જં દેહપમાણ ઉવરિ-માણ પુઢવીણ અંતિમે પયરે ।

તં ચિય હિટ્ઠિમપુઢવીણ પઢમપયરમ્મિ વોઢ્ઢવ્વં ॥ ૨૪૬ ॥

તં ચેગૂણગસગપયર-પહયં વીયાઈ પયરવુઢ્ઠિ ખવે ।

તિકર તિઅંગુલ કરસત્ત, અંગુલા સઢ્ઠિગુણવીસ ॥ ૨૪૭ ॥

પળ ધણુ અંગુલ વીસં, પળરસ ધણુ દુન્નિ હત્થ સઢ્ઠા ય ।

વાસઢ્ઠિધણુહ સઢ્ઠા, પળપુઢવી પયરવુઢ્ઠિ ઇમા ॥ ૨૪૮ ॥

ઉપર ઉપરની પૃથ્વીના અંતિમ પ્રતરે જે ૭૦ દેહ પ્રમાણ હોય, તે નીચેની પૃથ્વીના પ્રથમ પ્રતરે જ્ઞાન્ય જાણવું, બીજી આદિ છ એ નરકમાં પ્રથમ પ્રતરે દેહમાન જાણવા માટે આ ઉપાય સમજવો, તે નરકોના બીજા વિગેરે પ્રતરોમાં દેહમાન જાણવા માટે તે તે પૃથ્વીમાં પ્રાપ્ત થતા પ્રથમ પ્રતરના દેહમાનને તે તે પૃથ્વીના પ્રતરોની સંખ્યામાંથી એક બાદ કરી જે સંખ્યા આવે તે પ્રતરની સંખ્યા વડે ભાગ આપવો, ભાગાકાર કરતાં જે સંખ્યા આવે તે તે પૃથ્વીના બીજા પ્રતરોમાં વૃદ્ધિઅંક સમજવો, એ પ્રમાણે કરતાં બીજી નરકમાં ત્રણહાથ અને ત્રણઅંગુલ વૃદ્ધિઅંક, ત્રીજીમાં સાત હાથ અને ૧૯૧ અંગુલી વૃદ્ધિઅંક, ચોથીમાં પાંચ ધનુષ્ય અને વીશ અંગુલ, પાંચમી નરકમાં પંદર ધનુષ્ય અને અઢી હાથ, છઠ્ઠી નરકમાં બાસઠ ધનુષ્ય વૃદ્ધિઅંક જાણવો. એ પ્રમાણે વચલી પાંચ નરકના પ્રતરો સંબંધી નારકજીવોના દેહમાન માટે વૃદ્ધિઅંક કહ્યો. (૨૪૬-૨૪૭-૨૪૮).

इअ साहाविअदेहो, उत्तरवेउन्विओ य तदुगुणो ।

दुविहोऽवि जहण्ण कमा, अंगुलअस्संखसंखंसो ॥ २४९ ॥

એ પ્રમાણ સ્વાભાવિક-ભવધારણીય શરીરનું પ્રમાણ કહ્યું, ઉત્તરવૈક્રિયનું પ્રમાણ ભવધારણીય શરીર જ્યાં જ્યાં જેટલું હોય તેનાથી બમણું જાણવું, આ ઉત્કૃષ્ટ જાણવું, જ્ઞાન્ય શરીર ભવધારણીય અંગુલનો અસંખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્તરવૈક્રિય અંગુલનો સંખ્યાતમો ભાગ જાણવો. (૨૪૯)

सत्तसु चउवीस मुहू, सग पनरदिणेग दु चउ छम्मासा ।

उववायचवणविरहो, ओहे बारस मुहुत्त गुरू ॥ २५० ॥

लहुओ दुहावि समओ, संखा पुण सुरसमा मुणेयन्वा ।

संखाउपजत्तपणिं-दितिरिनरा जंति नरएसुं ॥ २५१ ॥

સાતે નરક પૈકી પહેલી નરકમાં ઉત્કૃષ્ટ ૨૪ મુહૂર્તનો ઉપપાત-વ્યવનવિરહ, બીજીમાં સાતદિવસનો, ત્રીજીમાં પંદરદિવસનો, ચોથી નરકમાં એક મહિનાનો, પાંચમીમાં બે માસનો, છઠ્ઠીમાં ચાર માસનો અને સાતમીમાં છ માસનો ઉપપાત-વ્યવનવિરહ કાળ છે. એથે સાતે નરકની અપેક્ષાએ બાર મુહૂર્તનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપપાત-વ્યવન વિરહ કાળ છે. જ્ઞાન્યથી ઉપપાતવિરહ તથા વ્યવન વિરહ કાળ બન્ને એક એક સમયનો છે. ઉપપાત-વ્યવન સંખ્યા દેવોના દ્વારમાં જે પ્રમાણે કહી છે તે પ્રમાણે જાણવી. સંખ્યાવર્ષના આયુષ્યવાળા, લબ્ધિપર્યાપ્ત પંચેન્દ્રિય-તિર્થંચો તથા મનુષ્યો નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. (૨૫૦-૨૫૧)

મિચ્છદ્વિદ્વિ મહારં-મ પરિગ્ગહો તિવ્વલોહ નિસ્સીલો ।

નરયાત્તં નિવંધઈ, પાવમઈ રુદ્ધપરિણામો ॥ ૨૫૨ ॥

મિથ્યાદૃષ્ટિ મહારંભી મહાપરિગ્રહી તીવ્રક્રોધી અને નિઃશીલશિયલાદિ સદ્ગુણોથી રહિય પાપીભતિવાળો અને રૌદ્રપરિણામવાળો આત્મા નરકતું આયુષ્ય બાંધે છે. (૨૫૨)

^૧અસન્નિ ^૨સરિસિવ ^૩પક્ષ્વી, ^૪સીઈ ^૫રુરગિચ્ચિ ^૬જંતિ જા છટ્ટિં ।

કમસો ઉક્રોસેળં, સત્તમપુઢવીં મણુઅમચ્છા ॥ ૨૫૩ ॥

અસંનિપંચેન્દ્રિય પહેલી નરક સુધી, નકુલ-નોળીયા વિગેરે બીજી નરક સુધી, ગીધ વિગેરે પક્ષિઓ ત્રીજી નરક સુધી, સિંહ વિગેરે ચોથી નરક સુધી, સર્પ વિગેરે પાંચમી નરક સુધી, સ્ત્રી છટ્ટી નરક સુધી અને મનુષ્ય તથા મચ્છ સાતમી નરક સુધી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. (૨૫૩)

વાલા દાઢી પક્ષ્વી, જલયરનરયાડગયા ઉ અડકૂરા ।

જંતિ પુગો નરણસું, વાહુલ્લેળં ન ઉળ નિયમો ॥ ૨૫૪ ॥

વ્યાલ એટલે સર્પાદિ, દાઢવાળા તે વ્યાદ્રસિંહ વિગેરે, ગીધ વિગેરે પક્ષીઓ અને મગરમચ્છ વિગેરે જલચર જીવો નરકમાંથી ઘણા ભાગે આવેલ હોય અને અતિક્રૂર પરિણામવાળા તે પ્રાયઃ પુનઃ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ એ પ્રમાણે જ થાય એવો નિયમ ન સમજવો. (૨૫૪)

દો પઢમપુઢવિગમળં, છેવઢે કોલિઆઈસંઘયળે ।

ઈક્કિપુઢવિવુઢી, આઈતિલેસાઉ નરણસુ ॥ ૨૫૫ ॥

દુસુ કાઝ તઈઆણ, કાઝ નીલા ય નીલ પંકાણ ।

ધૂમાણ નીલકિણ્ઢા, દુસુ કિણ્ઢા હુંતિ લેસાઉ ॥ ૨૫૫ ॥

છેવઢા સંઘવયણવાળો પહેલી બે નરક સુધી ઉત્પન્ન થઈ શકે, ત્યારબાદ ક્રીલિકાદિ સંઘવયણવાળા માટે એક એક નરક વધતા જવું, એટલે કે-ક્રીલિકાવાળો ત્રીજી સુધી, અર્ધનારાચવાળો ચોથી સુધી, નારાચવાળો પાંચમી સુધી, ઋષભનારાચવાળો છટ્ટી સુધી, અને વજ્રઋષભનારાચવાળો સાતમી નરક સુધી ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, પ્રથમની ત્રણ નરકમાં પહેલી ત્રણે લેશ્યા હોય છે, તેમાં પણ પહેલી બે નરકને વિષે કાપોતલેશ્યા હોય, ત્રીજીમાં કાપોત અને નીલલેશ્યા, ચોથીમાં નીલલેશ્યા, પાંચમીમાં નીલ અને કૃષ્ણ લેશ્યા, છટ્ટી તથા સાતમી નરકમાં કેવલ કૃષ્ણ લેશ્યા જ હોય છે. (૨૫૫-૨૫૬)

સુરનારયાણ તાઓ, દન્વલેસા અવદ્વિયા મળિયા ।
ભાવપરાવત્તીણ, પુણ એસિં હુંતિ છલ્લેસા ॥ ૨૫૭ ॥

દેવ અને નારકોની દ્રવ્યલેશ્યા અવસ્થિત કહેલી છે પરંતુ ભાવનાના પરા-
વર્તનને અંગે ભાવલેશ્યા તેા તેઓને છએ હોય છે. (૧૫૭)

નિરુચ્ચટ્ટા ગન્ભે, પજત્તસંઘાઉ લદ્ધિ એસિં ॥

૧ ચક્કિ ૨ હરિજુ ૩ અલ ૪ અરિદ્ધા, જિણ ૫ જઈ ૬ દિસ ૭ સમ્મ ૮ પુહવિકમા ॥ ૨૫૮ ॥

નરકગતિમાંથી નીકળેલા જીવો અનન્તરભવે પર્યાપ્ત સંખ્ય વર્ષાયુષવાળા
ગર્ભજ તિર્યંચ તથા મનુષ્યપણે જ ઉત્પન્ન થાય છે, પહેલી નરકમાંથી નીકળેલો
ચક્રવર્તી થઈ શકે, બીજી સુધીનો નીકળેલો અલદેવ-વાસુદેવ થઈ શકે, ત્રીજી
સુધીનો નીકળેલો તીર્થંકર પણ થઈ શકે છે, ચોથી સુધીનો સામાન્યકેવલી,
પાંચમી સુધીનો સાધુ, છઠી સુધીનો શ્રાવક, સાતમી સુધીનો સમ્યક્દષ્ટિ થઈ
શકે છે. (૨૫૮)

રયણાણ ઓહિ ગાઉઅ, ચત્તારહુદ્ધુ ગુરુહુ કમેળં ।

૧ પહ્પુદ્ધવિ ૨ ગાઉઅદ્ધં, ૩ હાયઈ ૪ જા ૫ સત્તમિ ૬ ઇગદ્ધં ॥ ૨૫૯ ॥

પહેલી નરકમાં અવધિજ્ઞાનનું ક્ષેત્ર ઉં ચાર ગાઉનું, તથા જ્ઞાન્યથી સાડા-
ત્રણગાઉનું, ત્યારબાદ બીજીમાં ઉં ૩ા ગાઉ, જ્ઞાન્ય ૩ ગાઉ, ત્રીજીમાં ઉં
૩, જ્ઞાન્ય ૨ા ગાઉ, ચોથીમાં ઉં ૨ા ગાઉ, જ્ઞાન્ય ૨ ગાઉ, પાંચમીમાં
ઉં ૨ ગાઉ, જ્ઞાન્ય ૧ા ગાઉ, છઠીમાં ઉં ૧ા, જ્ઞાન્ય ૧ ગાઉ અને
સાતમીમાં ઉં ૧ ગાઉ તથા જ્ઞાન્ય ૦ા ગાઉનું અવધિજ્ઞાન સંબંધી ક્ષેત્ર
હોય છે. (૨૫૯)

ઈતિ સમાપ્તો નરકાધિકારઃ

॥ अथ मनुष्याधिकारः ॥

गर्भनर तिपलिआओ, तिगाउ उकोसतो जहनेणं ।

मुच्छिम दुहावि अंतमुहु, अंगुलाऽसंखभागतणू ॥ २६० ॥

गर्भं मनुष्यनी ७० आयुष्यस्थिति त्रणु पद्योपम, तेमज ७० अव-
गाहना त्रणु गाढि होय छे. गर्भं मनुष्योतुं जघन्य तथा संभूर्छिम मनुष्यतुं
जघन्य उत्कृष्ट भन्ने प्रकारतुं आयुष्य अन्तमुद्धूतंतुं छे, तथा गर्भं मनुष्यनी
जघन्य तथा संभूर्छिम मनुष्यनी जघन्य उत्कृष्ट भन्ने प्रकारनी अवगाहना
अंगुलना असंख्यलाग जेटली होय छे. (२६०)

वारसमुहुत्त गर्भे, इयरे चउवीस विरह उकोसो ।

जम्मरणेसु समओ, जहणण संखा सुरसमाणा ॥ २६१ ॥

गर्भं मनुष्येनो उपपातविरह तथा व्यवनविरह उत्कृष्टथी पार मुद्धूतंतो
होय छे, तथा संभूर्छिम मनुष्येनो उपपात व्यवनविरह योवीश मुद्धूतंतो होय
छे, गर्भं-संभूर्छिम भन्नेनो जघन्य उपपात-व्यवनविरह काण अेक समयेनो
छे, उपपात-व्यवन संख्या देवसमान अर्थात् अेक समयमां अेक जे यावत्
असंख्य जेवो उत्पन्न थाय छे अने व्यवे छे. (२६१)

सत्तममहिनेरइए, तेऊ वाऊ असंखनरतिरिए ।

मुत्तूण सेसजीवा, उप्पज्जंति नरभवम्मि ॥ २६२ ॥

सातमी नरकना जेवो, तेउकाय, वायुकाय तेमज युगलिक तियंय मनुष्ये
सिवाय अघाय हंडकमांथी अनन्तरपण्णे जेवो मनुष्यभवमां उत्पन्न थर्छ शके छे. (२६२)

सुरनेरइएहिं चिय, हवंति हरिअरिहचक्किवलदेवा ।

चउविहसुर चक्किवला, वेमाणिअ हुंति हरिअरिहा ॥ २६३ ॥

वासुदेव-अरिहंत यकवतिं अने जलदेव निश्चये देव-नारकमांथी ज आवेला
होय छे, यकवतिं-जलदेव-आरे प्रकारना देवोमांथी आवी शके छे ज्यारे वासुदेव
तथा अरिहंत देवभवमांथी आवेला होय तो निश्चये वैमानिकमांथी ज अन-
तरपण्णे आवेला होय. (२६३)

हरिणो मणुस्सरयणाइं हुंति नाणुत्तरेहिं देवेहिं ।

જહ સંભવમુવવાઓ, હયગયર્ગિંદિરયણાં ॥ ૨૬૪ ॥

વાસુદેવના સાંત અને ચક્રીના ચૌદરતનો પૈકી જે મનુષ્યરતનો છે તે અનુત્તર દેવલોક સિવાય ખીજેથી આવેલા જાણવા. બાકીના હાથી, અશ્વ અને એકેન્દ્રિય સાત રતનોનો ઉપપાત યથાસંભવ જાણવો. (૨૬૪)

वामपमाणं चक्रं, छत्तं दंडं दुहस्थयं चम्मं ।

વમપમાણં ચક્રં, છત્તં દંડં દુહસ્થયં ચમ્મં ॥ ૨૬૫ ॥

चउरंगुलो दुअंगुल, पिहुलो य मणी पुरोहिगयतुरया ।

ચૌરંગુલો દુઅંગુલ, પિહુલો ય મણી પુરોહિગયતુરયા ॥ ૨૬૬ ॥

ચક્ર, દંડ અને છત્ર રતનનું પ્રમાણ વામ એટલે ચાર હાથનું હોય છે, ચર્મરતન જે હાથનું, ખડ્ગરતન અત્રીશ આંગળનું અને સુવર્ણ કાકિણી રતન ચાર અંગુલનું છે. મણિરતન ચાર અંગુલ લાંબુ અને જે આંગળ પહોળું હોય છે. એ સાત એકેન્દ્રિયરતનો છે. પુરોહિત ગજ, અશ્વ, સેનાપતિ, ગાથાપતિ (ભંડારી) વાર્ધકી એટલે સૂત્રધાર અને સ્ત્રી એમ એકંદર ચક્રવર્તીના ચૌદરતનો છે. (૨૬૫-૨૬૬)

चउरो आयुजगेहे, भंदारे तिन्नि दुन्नि वेअट्टे ।

ચૌરો આયુજગેહે, મંદારે તિન્નિ દુન્નિ વેઅટ્ટે ॥ ૨૬૭ ॥

એ ચૌદરતનો પૈકી ચક્ર-છત્ર દંડ અને ખડ્ગ એ ચાર રતનો આયુષશાલામાં ઉત્પન્ન થાય છે, ચર્મ કાકિણી અને મણિ એ ત્રણ રતન ભંડારમાં ઉત્પન્ન થાય છે. ગજ અને અશ્વ એ જે રતનો વૈતાઠ્ય પર્વતના ભૂમિતલમાંથી ભેટણામાં મળે છે. પુરોહિત, સેનાપતિ, ગાથાપતિ અને વાર્ધકી એ ચાર પોતાના નગરમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને એક સ્ત્રીરતનની રાજમહેલમાં પ્રાપ્તિ થાય છે. (૨૬૭)

जेसण्णे पंडूए, पिमलए सव्वरयण महपउमे ।

જેસણ્ણે પંડૂએ, પિમલએ સવ્વરયણ મહપઉમે ॥ ૨૬૮ ॥

નૈસર્પ-પાણ્ડુક-પિંગલ-સર્વરતન-મહાપન્ન-કાલ મહાકાલ-માણુવક અને મહા-શંખ એ ચક્રવર્તીના નવનિધાનો હોય છે. (૨૬૮)

જંબુદ્વીવે ચરો, સયાઈ વીસુત્તરાઈ ઉક્કોસં ।

રયણાઈ જહણં પુણ, હુંતિ વિદેહંમિ છપ્પન્ના ॥ ૨૬૯ ॥

જંબુદ્વીપમાં એક સાથે ઉત્કૃષ્ટથી ૪૨૦ અને જઘન્યથી ૫૬ રત્નો (મહા-વિદેહને વિષે) હોય છે. (૨૬૯)

૧ ચક્રં ૨ ધનુહ ૩ સ્વર્ગો, ૪ મળી ગયા તદ્દય દ્વૈ વળમાલા ।

૫ સંસ્વો સત્ત ઇમાઈ, રયણાઈ વાસુદેવસ્સ ॥ ૨૭૦ ॥

ચક્ર-ધનુષ્ય-અડ્ડગ-મણિ ગદા તથા વનમાળા અને શંખ એ સાત વાસુ-દેવના રત્નો હોય છે. (૨૭૦)

સંસ્વનરા ચડસુ ગઈસુ, જંતિ પચસુ વિ પદમસંઘયણે ।

૬ ઇગ દુ તિ જા અટ્ટસયં, ઇગસમણ જંતિ તે સિદ્ધિ ॥ ૨૭૧ ॥

સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાલા મનુષ્યો મરીને ચારે ગતિમાં જાય છે. પરંતુ જે પ્રથમ સંઘયણવાળા છે તે ચારગતિ ઉપરાંત પાંચમી સિદ્ધિગતિમાં પણ જાય છે. એક સમયમાં એક જ ત્રણ ચાવત ૧૦૮ સુધી મોક્ષે જઈ શકે છે. (૨૭૧)

વીસિત્થિ દસ નપુંસગ, પુરિસટ્ટયં તુ ઇગસમણં ।

૭ સિજ્ઞંદ ગિહિ અન્ન સર્લિ-ગ ચડ દસ અઠાહિઅસયં ચ ॥ ૨૭૨ ॥

સ્ત્રી વેદે ઉત્કૃષ્ટથી એક સમયમાં વીશ મોક્ષે જાય, નપુંસકવેદે દશ, પુરુષ-વેદે એક સમયમાં ૧૦૮ મોક્ષે જાય. લિંગમાં-ગૃહસ્થલિંગમાં એક જ સમયમાં ૪, અન્ય તાપસાદિના લિંગમાં ૧૦ અને સ્વ-સાધુ લિંગમાં ૧૦૮ મોક્ષે જાય. (૨૭૨)

ગુરુલહુમજ્જિમ દો ચડ, અટ્ટસયં ઉદ્ધોતિરિખલોણ ।

૮ ચડવાવીસટ્ટસયં, દુ સમુદ્દે તિન્નિ સેસજલે ॥ ૨૭૩ ॥

ઉત્કૃષ્ટ અવગાહનાવાળા એક સમયમાં ૨, જઘન્ય અવગાહનાવાળા ૪, અને મધ્યમ અવગાહનાવાળા એક સમયમાં ૧૦૮ મોક્ષે જાય. ઉર્ધ્વલોકમાં ૪, અધો-લોકમાં ૨૨ અને તીર્થલોકમાં એક સમયમાં ૧૦૮ મોક્ષે જાય. સમુદ્રમાં ૨, નદી વિગેરે શેષ જલમાં એક સમયમાં ૩ મોક્ષે જાય. (૨૭૩)

નરયતિરિયાઽઽગયા દસ, નરદેવગઈઓ વીસ અટ્ટસયં ।

૯ દસ રયણાસકરવા-લુયાઽ ચડ પંકમૂદગઽ ॥ ૨૭૪ ॥

છ્વ વળસ્સઈ દસતિરિ, તિરિચ્ચિ દસ મણુઅ વીસ નારીઝ ।
અસુરાઈ વંતરા દસ, પળ તદ્દેવીઝ પ્ત્તયં ॥ ૨૭૫ ॥

જોઈ દસ દેવિ વીસં, વિમાણિ અટ્ટસય વીસ દેવીઝ ।
તહ પુંવેઈહિતો, પુરિસો હોઝળ અટ્ટસયં ॥ ૨૭૬ ॥

સેસટ્ટમંગણ્ણુ, દસ દસ સિઝ્ઝંતિ ઇગસમયમ્મિ ।
વિરહો છમાસ ગુરુઓ, લહુ સમઓ ચવળમિહ નચ્ચિ ॥ ૨૭૭ ॥

નરકગતિ તથા તિર્થચગતિમાંથી અનન્તરપણે મનુષ્ય થયેલા મોક્ષે જાય તેા એક સમયમાં ૧૦, મનુષ્યમાંથી મનુષ્ય થયેલા વીશ અને દેવગતિમાંથી મનુષ્યપણે થયેલા એકસમયમાં ૧૦૮ મોક્ષે જાય. રત્નપ્રભા, શર્કરાપ્રભા અને વાલુકાપ્રભામાંથી આવેલા ૧૦ મોક્ષે જાય. ચોથી પંકપ્રભા, પૃથ્વીકાય તથા અપ્કાયમાંથી આવેલા એક સમયમાં ૪, વનસ્પતિમાંથી આવેલા ૬, તિર્થચમાંથી આવેલા ૧૦, તિર્થચની સ્ત્રીમાંથી આવેલા ૧૦, મનુષ્ય તથા મનુષ્ય સ્ત્રીપણામાંથી આવેલા એક સમયમાં ૨૦, ભુવનપતિ વ્યંતરમાંથી આવેલા ૧૦, તેમની દેવીઓમાંથી આવેલા ૫, જ્યોતિષીમાંથી આવેલા ૧૦, તેમની સ્ત્રીઓમાંથી આવેલા ૨૦, વૈમાનિકમાંથી આવેલા ૧૦૮ અને વૈમાનિકની સ્ત્રીઓમાંથી આવેલા એક સમયમાં ઉત્કૃષ્ઠથી ૨૦ મોક્ષે જાય. પુરુષવેદમાંથી પુરુષ-મનુષ્ય થયેલા એક સમયમાં ૧૦૮ અને પુરુષમાંથી સ્ત્રી, પુરુષમાંથી નપુંસક વિગેરે બાકીના આઠ ભાંગામાં એક સમયે દશ-દશ મોક્ષે જાય છે. સિદ્ધિગતિનેા ઉત્કૃષ્ઠ ઉપપાત વિરહકાળ છ માસનેા અને જઘન્યવિરહકાળ એક સમયનેા છે. સિદ્ધિગતિમાં ગયા પછી રચવન થતું નથી. (૨૭૪ થી ૨૭૭)

અહ સગ છ પંચ ચઝ તિન્નિ, દુન્નિ ઈકો ય સિઝ્ઝમાણેસુ ।
વત્તીસાઈસુ સમયા, નિરંતરં અંતરં ઉવરિં ॥ ૨૭૮ ॥

^{૩૨} ^{૪૮} ^{૬૦} ^{૭૨}
વત્તીસા અઢયાલા, સઢ્ઢી વાવત્તરી ય વોધવ્વા ।

^{૮૪} ^{૯૬} ^{૧૦૨} ^{૧૦૮}
ચુલસીઈ ઝન્નઈ, દુરહિઅમટ્ટત્તરસયં ચ ॥ ૨૭૯ ॥

એક જે યાવત્ અત્રીશ સુધી જીવેા મોક્ષે જાય તેા ઉપરાઉપરી આઠ સમય સુધી જાય, ત્યારબાદ સમયાદિતું અવશ્ય અંતર પડે, એ પ્રમાણે આગળ પહુ સમજવું. ૩૩ થી ૪૮ સુધી ઉપરાઉપરી મોક્ષે જાય તેા સાત સમય સુધી, ૪૯ થી ૬૦ સુધી જીવેા ઉપરાઉપરી મોક્ષે જાય તેા છ સમય સુધી, ૬૧ થી ૭૨ સુધી મોક્ષે જાય તેા પાંચ સમય સુધી, ૭૩ થી ૮૪ સુધી મોક્ષે જાય તેા ચાર

સમય સુધી, ૮૫ થી ૯૬ સુધી મોક્ષે જાય તેો ત્રણ સમય સુધી, ૯૭ થી ૧૦૨ સુધી મોક્ષે જાય તેો ઉપરાઉપરી બે સમય સુધી અને ૧૦૩ થી ૧૦૮ સમય સુધી મોક્ષે જાય તેો એક સમય સુધી મોક્ષે જાય. પછી સમયાદિનું અવશ્ય અંતર પડે. ૨૭૮-૨૭૯)

પણ્યાલલક્ષજોયણ-વિક્ષંભા સિદ્ધસિલ ફલિહવિમલા ।

તદુવરિગજોઅણંતે, લોગંતો તચ્ચ સિદ્ધઠિઈ ॥ ૨૮૦ ॥

વહુમજ્જદેસમાણ, અટ્ટેવ ય જોયણાઈ વાહલં ।

ચરિમંતેસુ ય તણુઈ, અંગુલસંવેજ્જઈભાગં ॥ ૨૮૧ ॥

પીસ્તાલીશ લાખ યોજન લાંબી પહોળી સ્ફટિકરત્નના સરખી નિર્મળ સિદ્ધશિલા છે તેના ઉપર એક યોજનને અંતે લોકનો છેડો છે, સિદ્ધની ત્યાં સ્થિતિ છે, આ સિદ્ધશિલાનો મધ્યભાગ આઠ યોજનની જડાઈવાળો છે, અને ત્યાંથી ચારે બાજુનો ભાગ આઠો થતાં થતાં તદ્દન છેડાના ભાગે અંગુલના સંખ્ય ભાગ જેટલી સિદ્ધશિલા પાતળી છે. (૨૮૦-૨૮૧)

તિન્નિ સયા તિત્તીસા, ધણુતિભાગો ય કોસલ્લભાગો ।

જં પરમોગાહોજ્યં, તો તે કોસસ્સ લ્લભાગો ॥ ૨૮૨ ॥

ણા ય હોઈ રયણી, અટ્ટેવ ય અંગુલેઈ સહીયા ।

ણસા સ્વલુ સિદ્ધાણં, જહન્ન ઓગાહણા મણિયા ॥ ૨૮૩ ॥

ત્રણસો તેત્રીશ ધનુષ્ય અને એક ધનુષનો ત્રીજો ભાગ અથવા બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો એક ગાઉનો છઠ્ઠો ભાગ જેવડો હોય તેટલા પ્રમાણની સિદ્ધના જીવોની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હોય છે. એક હાથ અને આઠ અંગુલ જેવડી સિદ્ધના જીવોની જઘન્ય અવગાહના હોય છે. (૨૮૨-૨૮૩)

॥ अथ चतुर्थो तिर्यचगत्यधिकारः ॥

वावीससगतिदसवा-ससहसगणितिदिणवेइंदियाईसु ।

वारसवासुणपणदिण, छमासतिपलिअठिई जिह्वा ॥ २८४ ॥

पृथ्वीकायलुवेनुं उत्कृष्ट आयुष्य २२००० वर्षंनुं, अपूकायनुं ७००० वर्षंनुं, वायुकायनुं त्रशुडळर वर्षंनुं, वनस्पतिकायनुं दशडळर वर्षंनुं, अने तेउकायनुं त्रशु अडोरात्रनुं आयुष्य छे. जेउन्द्रियनुं १२ वर्षंनुं, तेउन्द्रियनुं ४६ दिवसनुं, यउरिन्द्रियनुं ६ मासनुं अने पंचेन्द्रियतिर्यचनुं त्रशुपट्योपमनुं उत्कृष्ट आयुष्य छे. (२८४)

सण्णा य सुद्धवालुअ, मणोसिला सकरा य खरपुढवी ।

इगवारचउद्दसोल-द्वारसवावीससमसहसा ॥ २८५ ॥

ब्रह्मक्षु कौमल भाटीनुं એક હબર વર્ષંતું, શુદ્ધ નીચેની ભાટીતું બાર હબર વર્ષંતું, રેતીરૂપ ભાટીતું ચૌદ હબર વર્ષંતું, મણુસીલ તથા પારાતું સોળ હબર વર્ષંતું, પત્થરના ગાંગડાતું અઠાર હબર વર્ષ અને શિલાઓતું બાવીશ હબર વર્ષંતું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે. (૨૮૫)

ગભમ્બુઅજલચરોમય-ગભોરગપુવ્વકોહિ ઉક્કોસા ।

ગભચઉપ્પયપક્વિસુ, તિપલિઅ પલિયાઅસંસ્વંસો ॥ ૨૮૬ ॥

ગર્ભજ બુજપરિસર્પ સંમૂર્છિમ-ગર્ભજ બન્ને પ્રકારના જલચર અને ગર્ભજ ઉરપરિસર્પંતું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય પૂર્વકોડ વર્ષંતું છે. ગર્ભજ ચતુષ્પદતું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રશુ પટ્યોપમ અને ગર્ભજ ખેચરતું ૭૦ આયુષ્ય પટ્યોપમને અસંખ્યાતમે ભાગ છે. (૨૮૬)

પુવ્વસ્સ ઉ પરિમાણં, સયરિ સ્વલુ વાસકોહિલક્વાઓ ।

છપ્પણં ચ સહસ્સા, બોદ્ધવા વાસકોહીણ ॥ ૨૮૭ ॥

સિત્તેરલાખ કોડ અને છપ્પન હબર કોડ (૭૦૫૬૦૦૦૦૦૦૦૦૦) વર્ષંતું એક પૂર્વ થાય છે. (૨૮૭)

સંમુચ્છપણિ^{૧ ૨}દિથલ^{૩ ૩}લ્લ-ચરરગમ્બૂયગજિટ્ઠિઈ કમસો ।

વાસસહસ્સા ચુલસી, વિસત્તરિ તિપન્ન વાયાલા ॥ ૨૮૮ ॥

સંમૂર્છિંમ સ્થલચરની ઉત્કૃષ્ટ ૮૪૦૦૦ વર્ષ આયુષ્યસ્થિતિ, સંમૂર્છિંમ ખેચરની ૭૨૦૦૦ વર્ષ, સંમૂર્છિંમ ઉરપરિસર્પની ૫૩૦૦૦ વર્ષ અને સંમૂર્છિંમ ભુજ-પરિસર્પની ૪૨૦૦૦ વર્ષની ઉં આયુષ્ય સ્થિતિ છે [સંમૂં જલચરની પૂર્વકોડ પ્રમાણ સ્થિતિ પ્રથમ કહી છે.] (૨૮૮)

एसा पुढवाईणं, भवद्विई संपयं तु कायठिई ।

चउ एगिंदिसु नेआ, ओसपिणीऊ असंखेज्जा ॥ २८९ ॥

ताओ वणम्मि अणंता, संखिज्जा वाससहस विगलेसु ।

पंचिंदितिरिनरेसु, सत्तद्वभवा उ उकोसा ॥ २९० ॥

આ સ્થિતિ કહી છે તે પૃથ્વીકાય વગેરેની ભવસ્થિતિ કહી, હવે કાય-સ્થિતિ કહે છે:-પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ અને વાયુ એ ચાર એકેન્દ્રિયોને વિષે અસંખ્યાતી ઉત્સર્પિણી, અવસર્પિણી પ્રમાણ કાયસ્થિતિ છે, વનસ્પતિકાયમાં અનન્ત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણી પ્રમાણ કાયસ્થિતિ છે. વિકલેન્દ્રિયમાં સંખ્યાતા હબર વર્ષ, અને પંચેન્દ્રિયતિર્યંચ મનુષ્યની ઉં કાયસ્થિતિ સાત-આઠ ભવ જેટલી છે. (૨૮૯-૨૯૦)

सव्वेसिं पि जहन्ना, अंतमुहुत्तं भवे अ काए य ।

जोयणसहस्समहिअं, एगिंदियदेहमुकोसं ॥ २९१ ॥

वित्तिचउरिंदिसरीरं, बारसजोयणतिकोसचउकोसं ।

जोयणसहसपणिंदिय, ओहे वुच्छं विसेसं तु ॥ २९२ ॥

એકેન્દ્રિયથી લઈ પંચેન્દ્રિય સુધીના સર્વ તિર્યંચોની જઘન્ય ભવસ્થિતિ (આયુષ્ય) અને કાયસ્થિતિ અન્તમુહૂર્ત પ્રમાણ છે. એકેન્દ્રિયનું શરીર ઉત્કૃષ્ટથી હબર યોજનથી કંઈક અધિક મોટું છે, બેઈન્દ્રિયનું બાર યોજનનું, તેઈન્દ્રિયનું ત્રણ ગાઉનું, ચઉરિન્દ્રિયનું એક યોજન-ચાર ગાઉનું ઉં શરીર પ્રમાણ છે. પંચેન્દ્રિયનું એકહબર યોજનનું છે. આ સામાન્યથી વાત કહી, તેમાં જે કાંઈ વિશેષ છે તે આગળ કહેવાય છે. (૨૯૧-૨૯૨)

अंगुलअसंखभागो, सुहुमनिगोओ असंखगुण वाऊ ।

तो अगणि तऊ आउ, तत्तो सुहुमा भवे पुढवी ॥ २९३ ॥

तो बायरवाउगणी-आउ पुढवी निगोअ अणुकमसो ।

पत्तेयवणसरीरं, अहियं जोयणसहस्सं तु ॥ २९४ ॥

સર્વથી નાનું શરીર (લઘ્વિઅપયાંસ) સૂક્ષ્મનિગોહતું પરંતુ અંગુલના સંખ્ય ભાગ જેવડું, તેના કરતાં સૂક્ષ્મ વાયુકાયતું અસંખ્યગુણ મોટું (છતાં અંગુલના અસંખ્ય ભાગ જેવડું), તેનાથી સૂક્ષ્મ અગ્નિકાયતું અસંખ્યગુણ મોટું, તેનાથી સૂક્ષ્મ અપકાયતું અસંખ્યગુણ મોટું, તેથી સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયતું અસંખ્યગુણ મોટું, તેનાથી બાહર વાયુકાયતું અસંખ્યગુણ, તેથી બાહર અગ્નિતું અસંખ્યગુણ તેથી બાહર અપકાયતું અસંખ્યગુણ, તેથી બાહર પૃથ્વીતું અસંખ્યગુણ, અને તેથી બાહર નિગોહતું શરીર અસંખ્યગુણ મોટું છે. છતાં દરેકમાં અંગુલનો અસંખ્યાતનો ભાગ જ સમજવો. અસંખ્યાતાના અસંખ્યાતા લેદો હોવાથી આ બાબતમાં કોઈ ભતનો વિરોધ આવશે નહિં, તથા પ્રત્યેક વનસ્પતિતું એક હબર યોજનથી કાંઈક અધિક શરીરપ્રમાણ છે. (૨૯૩-૨૯૪)

उस्सेहंगुलजोयण-सहस्समाणे जलासए नेयं ।

તં વલ્લિપતમપમુહં, અઓ પરં પુઠવિરૂવં તુ ॥ ૨૯૫ ॥

ઉત્સેઘાંગુલના માપથી એક હબર યોજન ઉંડા જલાશયોમાં વર્તી વેદ પદ્મ વિગેરે વનસ્પતિની અપેક્ષાએ આ શરીરનું પ્રમાણ સમજવું. તેથી વધુ ઉંડા જલાશયોમાં તે વનસ્પતિનો નીચેનો ભાગ પૃથ્વીકાયમય બાણવો. (૨૯૫)

बारसजोयण संखो, तिकोस गुम्मी य जोयणं भमरो ।

મુચ્છિમચરૂપયમુયગુરગ, ગાઉઅધણુજોયણપુહુત્તં ॥ ૨૯૬ ॥

બાર યોજનનો શંખ, ત્રણ ગાઉનો કાનબજુરો, એક યોજનનો ભમરો, વિગેરે ખેઇન્દ્રયાદિ જીવોનું શરીર પ્રમાણ (પ્રાયઃ અઢીક્રીપ બહારના ક્રીપ-સમુદ્રોમાં) બાણવું. સંમૂર્ચ્છિમ ચતુષ્પદતું ઉં શરીર ખેથી નવ ગાઉનું, સંમૂં ભૂજપરિ-સર્પનું ખેથી નવ ધતુષ્યતું અને સંમૂર્ચ્છિમ ઉરપરિસર્પનું ઉં શરીર ખેથી નવ યોજનનું હોય છે. (૨૯૬)

गन्धचउपपय छग्गा-उयाइं भुयगा उ गाउअपुहुत्तं ।

જોયણસહસ્સગુરગા, મચ્છા ઉમણ વિ ય સહસ્સં ॥ ૨૯૭ ॥

पक्खिखदुगधणुपुहुत्तं, सव्वाणंगुलअसंखभाग लहू ।

ગર્ભચતુષ્પદતું ઉં શરીર છ ગાઉનું ગર્ભજલુજપરિસર્પનું ખેથી નવ ગાઉનું, અને ગર્ભજઉરપરિસર્પનું એક હબર યોજનનું ઉં શરીર હોય છે. ગર્ભજ-સંમૂં બન્ને પ્રકારના જલચરનું પણ ઉં દેહમાન એક હબર યોજનનું અને સંમૂં ગર્ભજ બન્ને પ્રકારના ખેચરનું ઉં શરીર પ્રમાણ ખેથી નવ ધતુ-ષ્યનું છે, તિચંચોનું જઘન્ય શરીર સર્વનું અંગુલના અસંખ્યાત ભાગ પ્રમાણ બાણવું. (૨૯૭ ૨૯૭½)

વિરહો વિગલા સન્ની-ળ જમ્મરણેસુ અંતમુહુ ॥ ૨૯૮ ॥

ગન્ધે મુહુત્ત વારસ, ગુરુઓ લહુ સમયસંઘ સુરતુલા ।

અણુસમયમસંઘિજ્ઞા, ઈર્ગિદિય હુંતિ અ ચવંતિ ॥ ૨૯૯ ॥

વળકાઈઓ અળંતા, ઈક્કિઠાઓ વિ જં નિગોયાઓ ।

નિચ્ચમસંઘો ભાગો, અળંતજીવો ચયઈ ઈઈ ॥ ૩૦૦ ॥

એકેન્દ્રિય-તેકેન્દ્રિ-ચઉરિન્દ્રિય અને અસંજિ અર્થાત્ સંમૂર્ચિમ પંચેન્દ્રિયનો ઉત્કૃષ્ટ ઉપપાત વ્યવન વિરહકાળ અનન્તમુંડૂત્તનો જાણવો. ગર્ભજ પંચેન્દ્રિય-ચનો ઉપપાત-વ્યવન વિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટથી બાર મહૂત્તનો જાણવો. (એકેન્દ્રિયોમાં સમયે સમયે ઉત્પત્તિ તથા વ્યવન અસંખ્ય જીવોતુ' ચાલુ હોવાથી ત્યાં તે સંબંધી વિરહકાળ છેજ નહિ.) એક સમયમાં ઉપપાત સંખ્યા તથા એક સમયમાં વ્યવન સંખ્યા દેવતા દ્વારમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે તે પ્રમાણે અર્થાત્ અસંખ્યાતી જાણવી. ઉપપાત-વ્યવન સંખ્યા સંબંધી એકેન્દ્રિયમાં વિચારતાં નિગોહ (સાધારણ વનસ્પતિ) સિવાય બાકીના પૃથ્વીકાયાદિ સ્થાનોમાંથી પ્રતિ-સમય અસંખ્ય જીવો રચવે છે અને અસંખ્ય તેમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સાધારણ વનસ્પતિમાંથી અનંત જીવો રચવે છે અને અનંત ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ કે અસંખ્યાતી નિગોહો પકી પ્રત્યેક નિગોહનો અસંખ્યાતમો ભાગ નિરંતર રચવે છે અને તેમાં બીજો નવો ઉત્પન્ન થાય છે. (૨૯૮-૨૯૯-૩૦૦)

ગોલા ય અસંઘિજ્ઞા, અસંઘનિગ્ગોઓઅ હવઈ ગોલો ।

ઈક્કિંમિ નિગોઈ, અળંતજીવા મુણેયઠ્ઠા ॥ ૩૦૧ ॥

નિગોહના ગોળા અસંખ્યાતા છે, એક એક ગોળામાં અસંખ્ય નિગોહ છે અને એક એક નિગોહમાં અનન્ત અનન્ત જીવો છે. (૩૦૧)

અચ્ચિ અળંતા જીવા, જેહિં ન પત્તો તસાઈપરિણામો ।

ઉપ્પજ્ઞંતિ ચયંતિ અ, પુણોવિ તચ્ચેવ તચ્ચેવ ॥ ૩૦૨ ॥

એવા અનન્ત જીવો છે કે જેઓ અનન્તો કાલ વ્યતીત થવાં છતાં ત્રસાદિ પરિણામ પામ્યા નથી કારણ કે અનાદિકાલથી અવ્યવહારરાશિમાં છે, મરણ પામીને ત્યાંને ત્યાં જ વારંવાર ઉત્પન્ન થાય છે. (૩૦૨)

સઘ્વોડવિ કિસલઓ સ્વલુ, ડગમમાણો અળંતઓ મણિઓ ।

સો ચેવ વિવહૂંતો, હોઈ પરિત્તો અળંતો વા ॥ ૩૦૩ ॥

સર્વ વનસ્પતિઓને ઉગવાની પ્રાથમિક અવસ્થા જેને અંકુર-કોંટો કુટ્યો અથવા પાંદડીની અપેક્ષાએ કિશલય-કુંપળ કહેવામાં આવે છે તે અવસ્થામાં તે સર્વ વનસ્પતિ અનન્તકાય હોય છે અને ત્યારબાદ આગળની અવસ્થામાં વધતાં વધતાં પ્રત્યેક હોય તે પ્રત્યેક થાય અને સાધારણ હોય તે સાધારણ વનસ્પતિ થાય છે. (૩૦૩)

જયા મોહોદઓ તિવ્વો, અન્નાણં સુમહઘ્મયં ।

પેલવં વેયળીયં તુ, તયા ઈર્ગિદિઅત્તણં

॥ ૩૦૪ ॥

તીવ્રમોહનો ઉદય, મહાભયંકર અજ્ઞાન-જડતા અને અસાર અશાતાનો ઉદય થવાનો હોય ત્યારે એકેન્દ્રિપણું મળે છે. ૩૦૪)

તિરિણ્ણુ જંતિ સંસ્વાઝ-તિરિનરા જા દુકપ્પદેવા ડ ।

પજ્જત્તસંસ્વગઘ્મય-વાયરભૂદ્ગપરિત્તેસું

॥ ૩૦૫ ॥

તો સહસારંતસુરા, નિરયા ય પજ્જત્તસંસ્વગઘ્મેસુ ।

સંસ્વપણિંદિયતિરિયા, મરિઝ ચઝસુ વિ ગઝ્ણુ જંતિ

॥ ૩૦૬ ॥

થાવરવિગલા નિયમા, સંસ્વાઝઅતિરિનરેસુ ગચ્છંતિ ।

વિગલા લભિજ્જ વિરઙ્ગં, સમ્મં પિ ન તેઝવાઝ્ણુઆ

॥ ૩૦૭ ॥

સંખ્યાત વર્ષના આયુષ્યવાળા એકેન્દ્રિયાદિ તિર્થંચો તથા મનુષ્યો-તિર્થં-ચપણે ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

સૌધર્મ-ઈશાન દેવલોક સુધીના દેવો પર્યાપ્તા ગર્ભજ સંખ્યવર્ષાયુષી પંચેન્દ્રિય તિર્થંચોમાં તથા પર્યાપ્તા બાહર પૃથ્વી-પાણી વનસ્પતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે. સન-ત્કુમારથી સહસ્રાર સુધીના દેવો અને નારકો સંખ્યવર્ષાયુષી ગર્ભજ પર્યાપ્તા પંચેન્દ્રિય તિર્થંચમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. સંખ્યાત વર્ષાયુષી પંચેન્દ્રિય તિર્થંચો મરીને ચારે ગતિમાં જઈ શકે છે, પાંચ સ્થાવરો અને વિકલેન્દ્રિયો નિશ્ચયે સંખ્યાત વર્ષાયુષી તિર્થંચ તથા મનુષ્યમાં જ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. વિકલેન્દ્રિયો મનુષ્યમાં જાય તે સર્વવિરતિપણું પામે છે પરન્તુ મોક્ષ પામી શકતા નથી. તેઉકાય-વાઉકાયમાંથી નીકળીને અનંતર મનુષ્ય થયેલો સમ્યક્ત્વનો લાભ પણ, પામી શકતો નથી. (૩૦૫-૩૦૬-૩૦૭)

પુહવીદ્ગપરિત્તવણા, વાયરપજ્જત્ત હુંતિ ચઝલેસા ।

ગઘ્મયતિરિયનરાણં, હ્ણેસા તિન્નિ સેસાણં

॥ ૩૦૮ ॥

બાહરપર્થાસા-પૃથ્વી, પાણી અને વનસ્પતિમાં પ્રથમની ચાર દેશ્યાઓ હોય છે ગર્ભંચ તિર્થંચ તથા ગર્ભંચ મનુષ્યને છએ દેશ્યાઓ હોય છે. અને બાકીના તેઉકાય-વાઉકાય-વિકલેન્દ્રય વિગેરે તથા સૂક્ષ્મ પૃથ્વીકાયાદિમાં પ્રથમની ત્રણ દેશ્યા હોય છે. (૩૦૮)

અંતમુહુત્તંમિ ગણ, અંતમુહુત્તંમિ સેસણ ચેવ ।

લેસાર્હિ પરિણયાર્હિ, જીવા વચ્ચંતિ પરલોઅં ॥ ૩૦૯ ॥

તિરિનરઆગમિભવ-લ્હેસાણ અડગણ સુરા નિરયા ।

પુવ્વભવલેસસેસે, અંતમુહુત્તે મરણમિતિ ॥ ૩૧૦ ॥

દેવ-નરકગતિમાં જવાવાળા તિર્થંચ-મનુષ્યોને આવતા ભવની દેશ્યાનું અન્તર્મુઁ આ ભવમાં વ્યતિકાન્ત થયા બાદ અને તિર્થંચ-મનુષ્યગતિમાં ઉત્પન્ન થનારા દેવ-નારકોને ચાલુ ભવની દેશ્યા અન્તર્મુઁદૂર્ત્ત જેટલી બાકી રહે તે અવ-સરે તે તે દેશ્યાઓથી પરિણત થએલા આત્માઓ પરલોકમાં જાય છે. ૩૧૦ મી ગાથાનો ભાવાર્થ આમાં આવી ગયો છે. (૩૦૯-૩૧૦)

અંતમુહુત્તટિર્ઈઓ, તિરિયનરાણં હવંતિ લેસાઓ ।

ચરમા નરાણ પુણ નવ-વાસુણા પુવ્વકોડીવિ ॥ ૩૧૧ ॥

તિર્થંચ તથા-મનુષ્યોને દેશ્યાનો કાળ અન્તર્મુઁદૂર્ત્તનો છે અર્થાત્ અન્ત-મુહુત્તે દેશ્યાઓ બદલાય છે. છેલ્લી શુકલદેશ્યાનો કાળ જેમને નવમે વર્ષે દેવ-જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયેલું છે તેવા પૂર્વકોડ વર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્યની અપેક્ષાએ નવ વર્ષ ન્યૂત પૂર્વકોડ વર્ષ જેટલો છે. (૩૧૧)

તિરિયાણ વિ ટિઈપમુહં, મણિયમસેસં પિ સંપયં વુચ્છં ।

અભિહિયદારખહિયં, ચરગડજીવાણ સામન્નં ॥ ૩૧૨ ॥

એ પ્રમાણે તિર્થંચોની આયુષ્યસ્થિતિ વિગેરે બધા કહેવા યોગ્ય દ્વારે કહ્યાં, હવે દેવ-નારક મનુષ્ય અને તિર્થંચ એ ચારે ગતિને અંગે જુદું જુદું કહેવામાં આવતાં જે કાંઈ બાકી રહેલ છે તે ચારે ગતિ આશ્રયી સામાન્યથી પ્રકીર્ણ અધિકાર કહે છે. (૩૧૨)

॥ अथ प्रकीर्णकाधिकारः ॥

देवा असंखनरतिरि, इत्थी पुंवेअ गप्भनरतिरिया ।

संखाउआ तिवैया, नपुंसगा नारयाईया

॥ ३१३ ॥

देवो-युगलिक એવા મનુષ્યો-તિથ્યં ચોમાં સ્ત્રીવેદ તથા પુરુષવેદ એમ બેજ વેદો છે. વક્ત્રી સંખ્યવર્ષના આયુષ્યવાલા ગર્ભજમનુષ્ય-અને તિથ્યં ચોમાં સ્ત્રી-પુરુષ અને નપુંસક એમ ત્રણે વેદો હોય છે અને બાકીના નારકી એકેન્દ્રિય-વિકલેન્દ્રિય અસંજ્ઞિપંચેન્દ્રિય વિગેરે બધાય એક નપુંસક વેદવાળાજ છે. (૩૧૩)

આયંગુલેણ વત્યું, સરીરમુસ્સેહઅંગુલેણ તહા ।

નગપુદ્ધવિવિમાણાઈ, મિણસુ પમાણંગુલેણં તુ

॥ ૩૧૪ ॥

કૂવો-તલાવ વિગેરે આત્માંશુલ (જે યુગમાં જે અંગુલનું પ્રમાણ હોય તે) વડે માપવા, શરીરનું પ્રમાણ ઉત્સેધાંશુલથી માપવું અને પર્વત, પૃથ્વી, વિમાન વિગેરે પદાર્થો પ્રમાણાંશુલ વડે માપવા. (૩૧૪)

સત્થેણ સુતિક્ષ્ણેણવિ છિત્તું મિત્તું વ જં કિર ન સક્કા ।

તં પરમાણું સિદ્ધા, વયંતિ આઈં પમાણાણં

॥ ૩૧૫ ॥

પરમાણૂ તસરેણૂ, રહરેણૂ વાલઅગ્ગલિક્કવા ય ।

જૂઅ જવો અટ્ટગુણો, કમેણ ઉસ્સેહઅંગુલયં

॥ ૩૧૬ ॥

અંગુલલક્કં પાઠ, સો દુગુણ વિહત્થિ સા દુગુણ હત્થો ।

ચઠ્ઠહત્થં ધ્રણુ દુસહસ, કોસો તે જોયણં ચરરો

॥ ૩૧૭ ॥

તીક્ષ્ણ શસ્ત્રવડે પણ જેનું છેદન ભેદન કિંવા બે ભાગ ન થઈ શકે તેને વ્યાવહારિક પરમાણુ કહેવાય છે અને સર્વ પ્રમાણોની તે આદિ ગણાય છે. એવા આઠ પરમાણુનો એક ત્રસરેણુ, આઠ ત્રસરેણુનો એક રથરેણુ, આઠ રથરેણુનો એક વાલાગ્ર, આઠ વાલાગ્રની એક લિંબ, આઠ લિંબની એક જૂ-ચૂકા, આઠ જૂનો એક જવ અને આઠ જવનો એક ઉત્સેધાંશુલ થાય. છ અંગુલનો એક પાદ, બે પાદની એક વેંત, બે વેંતનો એક હાથ, ચાર હાથનો એક ધનુષ્ય, બે હબ્બર ધનુષ્યનો એક કોશ-ગાઉ, અને ચાર ગાઉનો એક ચોજન થાય છે. (૩૧૫-૩૧૬-૩૧૭)

ચડસયગુણં પમાણં-ગુલમુસ્સેહંગુલાઓ બોદ્ધવ્વં ।

ઉસ્સેહંગુલદુગુણં, વીરસ્સાયંગુલં મળિયં ॥ ૩૧૮ ॥

ઉત્સેધાંગુલથી પ્રમાણાંગુલ (લંબાઈમાં) ચારસોગણું છે, (અને વિષ્કંભમાં અઢીગણું છે) તથા વીરભવંગતનું અંગુલ ઉત્સેધાંગુલથી બમણું મોટું છે. (૩૧૮)

પુઠ્ઠવાઈસુ પત્તેયં, સગ વળપત્તેયણંત દસ ચડદસ ।

વિગલે દુ દુ સુરનારય-તિરિ ચડ ચડ ચડદસ નરેસુ ॥ ૩૧૯ ॥

જોણીણ હુંતિ લક્ષ્વા, સવ્વે ચુલસી રૂહેવ ઘિપ્પંતિ ।

સમવન્નાઈસમેયા, એગત્તેણેવ સામન્ના ॥ ૩૨૦ ॥

પૃથ્વી-પાણી અગ્નિ વાયુકાયમાં એ પ્રત્યેકની સાત-સાત લાખ જીવાયોનિ છે, પ્રત્યેક વનસ્પતિમાં દશ લાખ અને સાધારણ-વનસ્પતિકાયમાં ચૌદ લાખ જીવાયોનિ છે. બેઘન્દ્રિય-તેઘન્દ્રિય-ચઉરિન્દ્રિય એ ત્રણેમાં બે બે લાખ, દેવનારક નારક-તિર્યંચમાં ચાર-ચાર લાખ, તથા મનુષ્યમાં ચૌદ લાખ જીવાયોનિ છે. બધી થઈને ચોરાશી લાખ જીવાયોનિ છે. અનન્ત જીવોને ઉત્પન્ન થવાના સ્થાન અનંત હોવા બેઘએ છતાં ચોરાશી લાખ જીવાયોનિ જે કહેલ છે તે-ઉત્પન્ન થવાના સ્થાન જુદા-જુદા હોય છતાં જેજે સ્થાનોનાં વર્ણ ગંધરસ સ્પર્શ સરખાં હોય તે બધાયને એક જીવાયોનિ શાસ્ત્રમાં ગણેલ છે- (૩૧૯-૩૨૦)

એગિંદિએસુ પંચસુ, વાર સત્ત તિગ સત્ત અઠ્ઠવીસા ય ।

વિગલેસુ સત્ત અઠ નવ, જલવહચડપયરગમ્મયગે ॥ ૩૨૧ ॥

અઠ્ઠત્તેરસ વારસ, દસ દસ નવગં નરામરે નરણ ।

વારસ છવીસ પળવીસ, હુંતિ કુલકોઢિલક્ષ્વાઈં ॥ ૩૨૨ ॥

ઇગકોઢિ સત્તળવઈ-લક્ષ્વા સઢ્ઠા કુલાણ કોઢીણં ।

હવે કુલકોટિ કહેવાય છે કે-પૃથ્વીકાયની બારલાખ, અપ્કાયની સાતલાખ તેજકાયની ત્રણલાખ, વાયુકાયની સાત લાખ, વનસ્પતિકાયની અઠ્ઠાવીશ લાખ, બેઘન્દ્રિયની સાત લાખ, તેઘન્દ્રિયની આઠલાખ, ચઉરિન્દ્રિયની નવલાખ, જલચરની સાડાબારલાખ, ખેચરની બારલાખ, ચતુષ્પદની દશલાખ, ઉરપરિસર્પની દશલાખ, ભુજપરિસર્પની નવલાખ, મનુષ્યની બારલાખ, દેવતાની છન્વીશલાખ, અને નારકીની પચીશલાખ કુલકોટી છે. એકંદર સર્વ જીવોની એકકોઠ અને સાડી સત્તાણું લાખ, [૧૯૭૫૦૦૦૦] કુલકોટિ છે. (૩૨૧-૩૨૨-૩૨૩)

સંવુદજોણિ સુરેગિં-દિનારયા વિયદ વિગલ ગબ્ધુભયા ॥ ૩૨૩ ॥

અચિત્તજોણિ સુરનિરય, મીસ ગખ્મે તિભેય સેસાણં ।

સીડસિણ નિરય સુરગબ્ધ, મીસ તેડસિણ સેસ તિહા ॥ ૩૨૪ ॥

દેવો-એકેન્દ્રિયો અને નારકો સંવૃત્ત યોનિવાળા છે, વિકલેન્દ્રિય વિવૃત્ત યોનિવાળા છે, તથા ગર્ભજ સંવૃત્ત-વિવૃત્ત બંને પ્રકારની યોનિવાળા છે, દેવ-નારકો અચિત્ત યોનિવાળા ગર્ભજ મિશ્ર-સચિત્તાચિત્ત યોનિવાળા અને બાકીના જીવો ત્રણે પ્રકારની યોનિવાળા છે, નારક જીવો શીત તથા ઉષ્ણ યોનિવાળા, દેવતાઓ તથા ગર્ભજ જીવો શીતોષ્ણ યોનિવાળા, તેઉકાય ઉષ્ણ યોનિવાળા, અને બાકીના જીવો ત્રણે પ્રકારની યોનિવાળા છે. (૩૨૩-૩૨૪)

દયગબ્ધ સંસ્વત્તા, જોણી કુમ્મુન્નયાઈં જાયંતિ ।

અરિહરિચકિરામા, વંસિપતાઈ સેસનરા ॥ ૩૨૫ ॥

શંખાવર્ત્ત કુર્મોન્નતા અને વંશીપત્રા એમ મનુષ્યોમાં ત્રણ પ્રકારની યોનિ છે. શંખાવર્ત્ત યોનિ હૃતગર્ભો છે, અરિહંત, વાસુદેવ, ચક્રી અને બલદેવનો જન્મ કુર્મોન્નતા યોનિમાં જ થાય છે અને બાકીના જીવોને માટે વંશીપત્રા યોનિ છે. (૩૨૫)

આ^૧હ^૨સ^૩સ વંધકાલો, અ^૪વા^૫હકાલો અ અંતસમઓ ય ।

અ^૬પ^૭વત્તગણપવત્તણ, ઉ^૮વકમણુવકમા ભણિયા ॥ ૩૨૬ ॥

આયુષ્યનો બંધકાળ, અબાધાકાળ, અંતસમય, અપવર્તન, અનપવર્તન, ઉપક્રમ, અને અનુપક્રમ એમ આયુષ્યનાં સાત સ્થાનો કહ્યાં છે. (૩૨૬)

વંધંતિ દેવનારય, અસંસ્વતિરિનર છમાસસેસાઝ ।

પરખત્રિઆઝં સેસા, નિરુવકમ તિભાગસેસાઝ ॥ ૩૨૭ ॥

સોવકમાઝઆ પુણ, સેસતિભાગે અહવ નવમભાગે ।

સત્તાવીસઈમે વા, અંતમુહુત્તિમે વાવિ ॥ ૩૨૮ ॥

દેવ-નારક અને અસંખ્યવર્ષાયુષી (યુગલિક) તિથંચ-મનુષ્યો ચાલુ આયુષ્યના છમાસ બાકી રહે ત્યારે પરભવના આયુષ્યનો બંધ કરે છે, બાકીના જીવોમાં નિરૂપકમાયુષ્યવાલા જીવો ચાલુ આયુષ્યનો ત્રીજો ભાગ બાકી રહે ત્યારે પરભવાયુષ્યનો બંધ કરે. સોપકમાયુષ્યવાલા જીવો ત્રીજે ભાગે નવમે ભાગે

સત્તાવીશમે ભાગે અથવા છેલ્લું અન્તમુહૂર્ત ખાકી રહે થકે પરભવાયુષ્ય ખાધે. (૩૨૭-૩૨૮)

જઈમે ભાગે બંધો, આરસ્સ ભવે અબાહકાલો સો ।
 અંતે ઉજુગઈ ઇગસમય વઠ્ઠ ચઝપંચસમયંતા ॥ ૩૨૯ ॥
 ઉજુગઈ પદમસમઈ, પરભવિઅં આરયં તહાઠ્ઠહારો ।
 વઠ્ઠાઈ બીઅસમઈ, પરભવિઆઠં ઉદયમેઈ ॥ ૩૩૦ ॥
 ઇગદુતિચઝવઠ્ઠાસું, દુગાઈસમઈસુ પરભવાહારો ।
 દુગવઠ્ઠાઈસુ સમયા, ઇગ દો તિન્નિ અ અણાહારા ॥ ૩૩૧ ॥

એટલામે ભાગે (અર્થાત્ જ્યારે) આયુષ્યનો બન્ધ થયો હોય ત્યાંથી લઈ પરભવનું આયુષ્ય ઉદયમાં ન આવે ત્યાં સુધીનો વચલો કાળ અખાધાકાળ કહેવાય. અંત સમય એટલે મરણ સમય, તે અંતસમયે પરભવમાં જતા જીવને જે પ્રકારની ગતિ હોય છે. એક સમયની તે ઋણુગતિ અને જે ત્રણ અથવા ચાર-પાંચ સમયની તે વક્રાગતિ. મરણસ્થાનથી ઉત્પત્તિસ્થાન દિશામાં અને તે પછી સમશ્રેણિમાં હોય તે આયુષ્ય પૂર્ણ થયા બાદ ત્યાં પહેલા સમયેજ આત્મા પહોંચી જાય છે. ત્યાં પહોંચતા પરભવના આયુષ્યનો ઉદય થાય છે તેમજ આહાર ગ્રહણ કરે છે. વક્રાગતિમાં (સ્થૂલથી) ખીજ (પછી નિશ્ચયથી પ્રથમ) સમયે પરભવના આયુષ્યનો ઉદય થાય છે. એક-બે-ત્રણ અને ચાર વક્રામાં ખીજ ત્રીજ વિગેરે સમયોમાં પરભવ સંબંધી આહાર હોય છે. જે વક્રામાં એક સમય, ત્રણ વક્રામાં બે સમય અને ચાર વક્રામાં ત્રણ સમય અણાહારી છે. (૩૨૯-૩૩૦-૩૩૧)

બહુકાલવેયણિજ્જં, કમ્મં અપ્પેણ જમિહ કાલેણં ।
 વેઈજ્જઈ જુગવં ચિય, ઉઈન્નસવ્વપ્પઈસગ્ગં ॥ ૩૩૨ ॥
 અપવત્તણિજ્જમેચં આઠં અહવા અસેસકમ્મં પિ ।
 બંધસમઈવિ વઠ્ઠં, સિદ્ધિલં ચિય તં જહાજોગં ॥ ૩૩૩ ॥

ઘણાકાળે ભોગવવા યોગ્ય જે આયુષ્યકર્મ અપવર્તના કરણવડે સર્વ આત્મપ્રદેશોમાં ઉદયમાં આવ્યું થકું અલ્પકાળમાં ભોગવાઈ જાય તે આયુષ્ય અપવર્તનીય કહેવાય. આ પ્રમાણે એકલા આયુઃ કર્મ માટે જ અપવર્તના ન સમજવી પરંતુ ખીજ સર્વકર્મો માટે પછી જાણવું. લાંબા વખત સુધી ભોગવવા યોગ્ય છતાં નિમિત્તવડે અલ્પ સમયમાં ભોગવાઈ જાય તેનું કારણ એ છે કે બંધ વખતે તે તેવા પ્રકારનું શિથિલ બંધવાળું જ બંધાયેલ છે. (૩૩૨-૩૩૩)

જં પુળ ગાઢનિકાયણ-બંધેણં પુવ્વમેવ ફિલ વદ્દં ।

તં હોઈ અણપવત્તણ-જુગ્ગં કમવેયણિજ્જફલં ॥ ૩૩૪ ॥

જે આયુષ્ય (વિગેરે કર્મ) તીવ્રનિકાયના બંધવડે પહેલેથી જ સુદૃઢ બંધાએલ છે તે અનપવર્તનીય છે અને તે અનુક્રમે જ લોગવવા યોગ્ય છે. નિમિત્ત મળે તોપણ થોડા વખતમાં લોગવાઈ જતું નથી. (૩૩૪)

उत्तमचरमसरीरा, सुरनेरइया असंखनरतिरिया ।

हुंति निरुवकमाउ, दुहावि सेसा मुणैयव्वा ॥ ૩૩૫ ॥

તીર્થંકરાદિ શલાકા પુરૂષો, ચરમશરીરી જીવો, દેવો, નારકીઓ અને અસંખ્યવર્ષના આયુષ્યવાળા મનુષ્ય-તિર્થંચો (યુગલિકો) નિરૂપકમાયુષ્યવાળા જ હોય છે અને બાકીના જીવો સોપકમ અને નિરૂપકમ બન્ને પ્રકારના આયુષ્યવાળા છે. (૩૩૫)

जेणाउमुवक्कमिज्जइ, अप्पसमुत्थेण इयरगेणावि ।

सो अज्झवसाणाई, उवकमोऽणुवकमो इयरो ॥ ૩૩૬ ॥

આત્મજન્મ અધ્યવસાયાદિ આંતર નિમિત્તથી અથવા વિષ-અગ્નિ પ્રમુખ બાહ્યનિમિત્તથી જે આયુષ્ય લાંબા કાળ સુધી લોગવવા યોગ્ય છતાં અલ્પ સમયમાં લોગવવા યોગ્ય અને તે નિમિત્તને ઉપક્રમ કહેવાય. અને જેમાં તેવું બાહ્ય કે અભ્યંતર નિમિત્ત ન હોય તે નિરૂપકમ કહેવાય. (૩૩૬)

अज्झवसाण निमित्ते, आहारे वेयणा पराघाए ।

फासे आणापाणू, सत्तविहं झिज्जए आउं ॥ ૩૩૭ ॥

રાગાદિ અધ્યવસાય ૧, વિષપાનાદિ નિમિત્ત ૨, કુપથ્યાદિ આહાર ૩, શૂભપ્રમુખ વેદના ૪, અંબાપાતાદિ પરાઘાત ૫, અગ્નિ-વિષકન્યાદિનેા સ્પર્શ ૬ અને દમ વિગેરે કારણે શ્વાસોશ્વાસ. ૭ એ સાત પ્રકારના ઉપક્રમેવડે આયુષ્ય જલદી ક્ષીણ થાય છે. (૩૩૭)

आहार सरीरिन्द्रिय पज्जत्ती आणपाण मासमणे ।

चउ पंच पंच छप्पिय, इगविगलासन्निसन्नीणं ॥ ૩૩૮ ॥

આહાર-શરીર ઇન્દ્રિય-શ્વાસોશ્વાસ-ભાષા અને મન એ છ પ્રકારની પર્થામિ છે. એકેન્દ્રિયને ચાર, વિકલેન્દ્રિય તથા અસંજિપંચેન્દ્રિયને પાંચ અને સંજિપંચેન્દ્રિયને છ પર્થામિઓ હોય છે. (૩૩૮)

આહારસરીરિન્દિય-ઉસાસવડમણોઽધિનિવ્વત્તી ।

હોઈ જઓ દલિયાઓ, કરણં પઈ સા ઉ પજ્જત્તી ॥ ૩૩૯ ॥

આહાર, શસીર, ઇન્દ્રિય, શ્વાસોશ્વાસ, વચન અને મનોયોગ્ય પુદ્ગલોત્તું
અહણુ કરી તે તે પણે પરિણુમાવવાની શક્તિ (જે દલિકોના આલંબનથી ઉત્પન્ન
થાય છે) તે પર્યાપ્તિ કહેવાય છે. (૩૩૬)

પણઈન્દિયતિવલૂસા-સાઝ અ દસ પાણ ચઉ છ સગ અટ્ટ ।

ઇગદુતિચરરિન્દીણં, અસન્નિસન્નીણ નવ દસંય ॥ ૩૪૦ ॥

પાંચ ઇન્દ્રિય, ત્રણ બલ, ઉશ્વાસ અને આયુષ્ય એ દશ પ્રાણ છે, તેમાં
એકેન્દ્રિયને ચાર, બેઇન્દ્રિયને છ, તેઇન્દ્રિયને સાત, ચઉરિન્દ્રિયને આઠ, અસંજ્ઞિ-
પંચેન્દ્રિયને નવ અને સંજ્ઞિપંચેન્દ્રિયને દશ પ્રાણ છે. (૩૪૦)

આહારે^૧ મય^૨ મેહુણ^૩, પરિગ્ઘા^૪ કોહ^૫ માણ^૬ માયા^૭ ય ।

લોભે^૧ ઓહે^૨ લોભે^૩, દસ સળ્લા હુંતિ સવ્વેસિં ॥ ૩૪૧ ॥

આહાર, ભય, મૈથુન, પરિગ્રહ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, ઔઘ અને
લોકસંજ્ઞા એ દશસંજ્ઞા સર્વ જીવોને હોય છે. (૩૪૧)

સુહદુહમોહા^{૧૨ ૧૨ ૧૩} સન્ના, વિતિગચ્છા^{૧૪} ચઉદમા મુણેયન્વા ।

સોણ^{૧૫} તહ ધમ્મસન્ના^{૧૬} સોલસન્ના હવઈ મણુણસુ ॥ ૩૪૨ ॥

સુખસંજ્ઞા-દુઃખસંજ્ઞા-મેહસંજ્ઞા-વિચિકિત્સા શોક અને ધર્મસંજ્ઞા, પ્રથ-
મની દશ અને આ છ એકંદર સોળ સંજ્ઞા મતુષ્યોને હોય જ છે. (૩૪૨)

સંખિત્તા સંઘયણી, ગુરુતરસંઘયણિમજ્જઓ એસા ।

સિરિસિરિચંદમુણિંદેણ, ણિમ્મિયા અત્તપહ્ણણ્ટા ॥ ૩૪૩ ॥

મેઠી સંઘ્રહણીઓમાંથી આ સંક્ષિપ્ત સંઘ્રહણી શ્રી ચન્દ્રમુનીન્દ્રે પોતાના
પઠનાર્થે બનાવેલી છે. (૩૪૩)

સંખિત્તયરી ઉ ઇમા, સરીરમોગાહણા ય સંઘયણા ।

સન્ના સંટાણ કસાય-લેસઈન્દિય દુ સમુગ્ગયા ॥ ૩૪૪ ॥

દિટ્ઠી દંસળ નાણે, જોગુવઓગોવવાયચવણઠિઈ ।

પજ્જત્તિ કિમાહારે, સન્ની ગઈ આગઈ વેણ ॥ ૩૪૫ ॥

તેથી પણ સંક્ષિપ્તર સંગ્રહણી આ પ્રમાણે ચોવીશ દંડકમય છે. તે ચોવીશ દંડકનાં ચોવીશ દ્વારોનાં નામો આ પ્રમાણે-શરીર, અવગાહના, સંઘયણ, સંસા, સંસ્થાન, કષાય, લેશ્યા, ઈન્દ્રિય, બન્ને પ્રકારના સમુદ્ધાત, દષ્ટિ, દર્શન, જ્ઞાન, યોગ, ઉપયોગ, લેશ્યા, ઉપપાતવિરહ, સ્થવનવિરહ, આયુષ્ય-સ્થિતિ, પર્યાપ્તિ, કિમાહાર, સંસિ, ગતિ, આગતિ અને વેદ. (૩૪૪-૩૪૫)

તિરિયા મણુઆ કાયા, તદ્વાઙ્ગવોયા ચચક્કગા ચરો ।

દેવા નેરડ્યા વા અદ્વારસ ભાવરાસીઓ ॥ ૩૪૬ ॥

એઈન્દ્રિય-તેઈન્દ્રિય-અઈરિન્દ્રિય અને પંચેન્દ્રિય એ ચાર પ્રકારના તિર્થંચો, કર્મભૂમિ-અકર્મભૂમિ-અંતરદ્વીપ તથા સંભૂચ્છંમ એ ચાર પ્રકારના મનુષ્યો, પૃથ્વીકાય-અપ્કાય-તેઉકાય અને વાઉકાય એ ચાર પ્રકારની કાય, મૂલ્ખીજ-સ્કંધખીજ-અગ્રખીજ અને પર્વખીજ એ ચાર પ્રકારની વનસ્પતિ, દેવો અને નારકીઓ એમ અઠાર પ્રકારની ભાવરાશિઓ છે. (૩૪૬)

एग कोडी सतसट्टी-लक्खा सत्तहुत्तरी सहस्सा य ।

દો ય સયા સોલહિયા, આવલિયાણં મુહુત્તંમિ ॥ ૩૪૭ ॥

એકકોડ સડસઠલાખ સત્યોતેરહજાર બસો ને સોળ [૧૬૭૭૭૨૧૬] આવલિકાઓ એક મુહૂર્તમાં થાય છે. (૩૪૭)

पणसट्टि सहस पणसय, छत्तीसा इगमुहुत्तसुड्ढभवा ।

દો ય સયા છપ્પન્ના, આવલિયા ઇગમુહુત્તભવે ॥ ૩૪૮ ॥

એક મુહૂર્તમાં પાંસઠહજાર પાંચસો ને છત્રીશ [૬૫૫૩૬] સૂક્ષ્મનિગોઠ જીવોના ક્ષુદ્ધકલવો થાય છે. એક ક્ષુદ્ધકલવમાં ૨૫૬, આવલિકા હોય છે (૩૪૮)

मलहारिहेमसूरिण, सीसलेसेण विरइयं सम्मं ।

સંઘયણિરયણમેયં, નંદુ જા વીરજિણતિચં ॥ ૩૪૯ ॥

મલધારગરથીય હેમચન્દ્રસૂરિમહારાજના લઘુ શિષ્ય શ્રી ચન્દ્રસૂરિમહારાજને સારી રીતે તૈયાર કરેલ આ બૃહત્સંગ્રહણી અન્યથા રત્ન ચરમતીર્થ કર પરમાત્મા શ્રી મહાવીરદેવના શાસન પર્યંત વિજયવંતુ વર્તો. (૩૪૯)

समाप्तः प्रकीर्णकाधिकारः, तत्समाप्तौ च समाप्तौ श्री बृहत्संग्रहणी

ગાથા ભાવાર્થઃ ।

[ઈતિ શ્રી ત્રૈલોક્યદીપિકાનામ સંગ્રહણી સમાપ્તા]

